

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

**ТУД: 657.1
ТКБ: 65.052.2
К-23**

КАРИМИЁН МАДИНАИ БАҲОДУР

**РУШДИ МЕТОДИКАИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҶОИ АСОСӢ ДАР
ШАРОИТИ ҚОРБУРДИ СТАНДАРТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии

доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисос,

**ихтисоси 6D050800 – Баҳисобгирӣ ва аудит (6D050801 – Баҳисобгирии
муҳосибӣ ва аудит)**

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ,

дотсент Низомов С.Ф.

Душанбе – 2024

МУНДАРИЧА

	Саҳ.
МУҚАДДИМА.....	3
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСӢ.....	13
1.1. Моҳияти иқтисодии мафҳуми «воситаҳои асосӣ» ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ.....	13
1.2. Усулҳои муосир ва методологияи ягонаи баҳодихӣ ва азнавбаҳодихии воситаҳои асосӣ.....	29
1.3. Хусусиятҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ.....	48
БОБИ 2. БАҲОДИҲИИ ВАЗӢИ МУОСИРИ ТАШКИЛИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСӢ.....	66
2.1. Таҳлили вазъи муосири ташкили баҳисобгирии воситаҳои асосӣ.....	66
2.2. Мушкилоти муосири баҳисобгирии муҳосибии таъмини молиявии барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ.....	83
2.3. Таҳқиқи шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ.....	100
БОБИ 3. РОҲҲОИ ТАКМИЛИ МЕТОДИКАИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСӢ ДАР ШАРОИТИ КОРБУРДИ СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ.....	115
3.1. Такмили сиёсати истехлок дар корхонаҳо ва мутобиқсозии он ба шароити корбурди СБҲМ.....	115
3.2. Роҳҳои такмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ.....	135
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО.....	157
РӮЙҲАТИ АДАБИЁТ.....	165

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Равандҳои ҳамгирошавии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо низоми иқтисодии ҷаҳонӣ ташаккули низоми миллии баҳисобгирии муҳосибии ба принципҳо ва қоидаҳои стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ) мувофиқро талаб мекунанд. Дар баробари ин бозбинӣ намудани маҳакҳои ташаккули иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ, аниқ кардани унсурҳои ҳисоботи молиявӣ, муқаррар кардани муносибатҳои байниниҳамдигарӣ, тартиби эътироф ва баҳодиҳии онҳо зарур аст.

Бо рушди муносибатҳои нави хоҷагидорӣ ва густариши ҳамкориҳои корхонаҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллий бо субъектҳои хоҷагидорӣ хориҷӣ ҷонибҳои нави ба натиҷаҳои фаъолият ва иттилооти муҳосибии онҳо манфиатдор арзи ҳастӣ намуданд, ки дар натиҷа талабот ба сифат ва муҳтавои ҳисоботи молиявии ба истифодабарандагон пешкашшаванда пурзӯр гардид. Ҳамаи ин ба зарурати бозбинии таркиб ва муҳтавои унсурҳои ҳисоботи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ ва мутобик кардани онҳо ба талаботи СБҲМ боис шуд.

Дар шароити корбурди СБҲМ ҳангоми тартиб додани ҳисоботи молиявӣ такмили методикаи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ба хоҳири беҳгардони равандҳои инъикоси иттилоот дар он зарур аст. Дар ин маврид ба таркиб, муҳтаво ва тафсири иттилоот дар бораи объектҳои асосии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки дар байни онҳо воситаҳои асосӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунанд, диққати махсус додан лозим аст.

Методикаи пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ, ки имрӯз дар корхонаҳои тичоратӣ истифода мешавад, мураккаб ва пуртазод аст. Камбудии қонунгузори миллий ва комил набудани санадҳои меъёрию ҳукуки танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ барои такмил ва стандартикунонии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ монеаҳо ба миён меоранд. Аз ҷумла вобаста ба зиддиятҳои талаботи қонунгузори андоз ва муқаррароти СБҲМ дар баҳисобгирии истеҳлок, баҳисобгирии таъмир ва таҷдиди воситаҳои асосӣ, ба

ҳисоб гирифтани харочоти истехлок дар таркиби арзиши асли мушкилоти муайян чой доранд. Бинобар ин, баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ бояд аз ҷиҳати методика ва ташкил, инчунин вобаста ба таҳия ва риояи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва татбиқи СБҲМ такмил ва рушд дода шавад. Рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди СБҲМ имкон медиҳад, ки таркиб ва муҳтавои ҳисоботи молиявӣ беҳтар ва кори истифодабарандагон бо иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ, ки дар он пешниҳод шудааст, осон карда шавад. Ҳамаи ин гуфтаҳо мубрами таҳқиқи масъалаҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ, таҳия ва такмили методикаи онро муайян мекунанд.

Дар доираи диссертатсия асосҳои назариявии рушди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ таҳқиқ карда шуда, арзёбӣ ва таҳлили интиқодии вазъи муосири он дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷо оварда мешавад ва дар ин замина роҳҳои такмили методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди СБҲМ муайян карда мешаванд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар адабиёти хориҷӣ доир ба таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ, методологӣ ва амалии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ интишороти зиёд ҳастанд. Ҷиҳатаҳои мазкури баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар асарҳои пажӯҳишгарони хориҷӣ - А.А. Адаменко, В.П. Астахов, М.А. Бабенко, М.Ф. Ван Бреда, С.В. Воробев, С.Ҷ. Грей, Д.А. Ендовитский, Н.А. Калутская, Г.Ю. Касянова, М.И. Кутер, Н.Е. Лиснянская, А.Ш. Маргулис, А.Ф. Мялкина, Б.Е. Нидлз, В.Ф. Палий, Н.С. Пласкова, Н.В. Рожкова, О.В. Рожнова, М.М. Соколов, Я.В. Соколов, В.И. Ткач, Э.С. Хендриксен, С.В. Чесноков, Д.В. Якимов ва дигарон муфассал инъикос ёфтаанд. Баъзе масъалаҳои умумии ташкил ва пешбурди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар интишороти олимони ватанӣ – Н.А. Абдулмуминзода, И.А. Бобиев, М.У. Бобоев, Д.Н. Дадоматов, М.В. Калемуллоев, Б.Ҷ. Каримов, Г.Т. Қодирова, А.К. Қурбонов, А.А. Мирзоалиев, С.Ф. Низомов, Н.М. Собирзода, А.Д. Табаров, Р.С. Тоҳирова, Қ.Х. Хушвахтзода, З.Р. Шарифов, М. Шобеков ва дигарон ба таҳқиқ

фаро гирифта шудаанд. Дар асарҳои муҳаққиқон Н.Н. Агошкова, Д.Н. Дадоматов, Т.Ю. Дружиловская, Э.С. Дружиловская, Д.А. Карагодин, Б.Х. Каримов, С.Ф. Низомов, Л.И. Проняева, Ҷ.В.М. Инигес, Н.С. Матей баъзе паҳлуҳои масъалаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ таҳқиқ шудаанд.

Қайд кардан лозим аст, ки масъалаҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ вобаста ба татбиқи СБҲМ дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ таҳқиқи худро талаб мекунанд ва имрӯз анҷом додани таҳқиқот дар самти рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ зарур аст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот бо Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, № 392), Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 июни соли 2021, № 441), «Дар бораи чораҳои иловагӣ оид ба амалигардонии Стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, № 231), «Дар бораи тадбирҳои иловагии танзими баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2012, № 154) алоқаманд мебошанд. Диссертатсия мувофиқи нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи баҳисобгирии бухгалтерии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот коркарди ҷанбаҳои назариявӣю методӣ ва тавсияҳои амалӣ оид ба ташкили баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар диссертатсия вазифаҳои иҷро карда мешаванд, ки ба мақсади зикршуда мувофиқанд, чун:

1. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣю дарки моҳияти иқтисодӣ ва тафсири мафҳуми воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти муҳими баҳисобгирии муҳосибӣ.

2. Омӯзиши усулҳои муосири баҳодиҳии воситаҳои асосӣ ва муайян кардани хусусиятҳои баҳисобгирии онҳо дар алоқамандӣ бо масъалаҳои рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ.

3. Таҳлили вазъи муосири баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ тибқи ҳадафҳои баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз дар корхонаҳои тиҷоратӣ, муайян кардани имконияти рушди минбаъдаи он.

4. Таҳқиқи мушкилоти муосири баҳисобгирии муҳосибии таъмини молиявӣю барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ, муайян кардани роҳҳои беҳгардонии баҳисобгирии хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ.

5. Омӯзиши ҷанбаҳои идоракунии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва арзёбии шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ.

6. Муайян кардани роҳҳои такмили методикаи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар асоси такмили сиёсати истеҳлоқ ва мутобикқозии он ба шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ.

7. Такмили раванди омодақозии ҳисоботи молиявӣ ва ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ ҳамчун ҷиҳати муҳими мутобикқозии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба стандартҳои байналмилалӣ.

Объекти таҳқиқот амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад.

Предмети таҳқиқот назария, методика ва амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити корбурди СБҲМ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Фарзияи таҳқиқот ба он асос меёбад, ки ташкили дурусти баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ бо истифода аз методикаи ба стандартҳои байналмилалӣ асосёфта ва мутобиқи шароити миллӣ таҳияшуда ба рушди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мусоидат карда, ҳамзамон ба самаранокии баланди идоракунии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои муосир боис мешавад.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Диссертатсия ба асарҳои муҳаққиқони хориҷию ватанӣ, ки ба омӯзиши мушкилоти назариявӣю методологии ташкили баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ бахшида шудаанд, асос меёбад. Дар таҳқиқот усулҳои илмӣ мантиқӣ, таҳлилӣ, иқтисодӣ-оморӣ, иқтисодӣ-риёзӣ, графикӣ, коршиносӣ, истисно, муқоиса ва дигарҳо истифода шудаанд.

Сарчашмаҳои маълумот. Таҳқиқот ба санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, фармоишҳои Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, СБҲМ, иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявии корхонаҳо, маводи конференсияҳо ва интишороти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ таъя мекунад.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар солҳои 2020-2023 дар кафедраи баҳисобгирии бухгалтерии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон анҷом дода шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар асоснок кардани ҷанбаҳои назариявӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба ташкили баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ва рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди СБҲМ ифода меёбад. Ҳамчун натиҷаҳои муҳимтарини қор, ки навгониҳои илмӣ доранд, чунин нуқтаҳо қайд карда мешаванд:

1. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии дарки моҳияти иқтисодии воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти муҳими баҳисобгирии муҳосибӣ таҳқиқ шуда, мафҳуми муҳосибии воситаҳои асосӣ дар тафовут аз истифодаи он дар илмҳои

дигари иқтисодӣ аниқ карда шудааст. Мақоми воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва муҳимии масъалаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ муайян карда шудааст.

2. Масъалаҳои рушди усулҳои баҳодихии воситаҳои асосӣ аз нигоҳи таъсири арзиши онҳо ба нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии фаъолияти корхонаҳои муосир дар шароити татбиқи СБҲМ таҳқиқ гардида, аҳамият ва мубрамии онҳо дар низоми баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳои тиҷоратӣ тасдиқ карда шудааст. Ҳамчунин хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар алоқамандӣ бо рушди методикаи баҳисобгирии онҳо дар шароити татбиқи СБҲМ муайян карда шудаанд.

3. Дар асоси таҳлили вазъи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар партави муқаррароти СБҲМ мушкилоти робитаи байниҳамдигарии баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз ошкор ва арзёбӣ карда шудааст. Аҳамияти баҳисобгирии молиявӣ ҳамчун пойгоҳи иттилоотии идоракунии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ, воситаи таъмини истифодабарандагон бо иттилоот, аз ҷумла иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ барои тартиб додани ҳисоботи андоз (андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ) тасдиқ карда шудааст.

4. Мушкилоти муосири баҳисобгирии муҳосибии барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ таҳқиқ карда шуда, роҳҳои беҳгардони баҳисобгирии маблағгузори хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ, баланд бардоштани саҳеҳии инъикоси хароҷоти мазкур дар ҳисоботи молиявӣ муайян карда шудаанд. Методикаи баҳисобгирии хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ таҳия карда шудааст.

5. Вазъи ташкил ва пешбурди баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ таҳқиқ карда шуда, ҷанбаҳои идоракунии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити татбиқи стандартҳои байналмилалӣ таҳлил ва арзёбӣ карда шудаанд. Ба хотири беҳгардони сиёсати истеҳлоқ дар

доираи баҳисобгирии идоракунӣ роҳандозӣ намудани тадбирҳои зарурӣ, аз ҷумла вобаста ба беҳгардони тарҳҳои истеҳлоқ пешниҳод гардидааст.

6. Дар асоси тақмили сиёсати истеҳлоқ ва мутобиқсозии он ба шароити корбурди СБҲМ роҳҳои тақмили методикаи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ муайян карда шудаанд. Зарурати омӯзиши амиқи асосҳои методологии раванди тақрористеҳсоли воситаҳои асосӣ дар шароити муосир тасдиқ ва нақши тарҳҳои истеҳлоқ дар маблағгузорию рушди иқтисодии техникӣ субъектҳои иқтисодӣ муайян карда шудааст. Тадбирҳо барои пурзӯр намудани нақши сиёсати истеҳлоқ ҳамчун унсури сиёсати баҳисобгирӣ пешниҳод карда шудаанд.

7. Тасдиқ гардидааст, ки яке аз ҷиҳатҳои асосии мутобиқсозии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба шароити корбурди СБҲМ ин тақмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ мебошад. Дар робита бо ин мушкилоти асосӣ дар баҳодиҳии арзиши аввалии воситаҳои асосӣ ва корбурди мафҳуми арзиши барҳамдиҳӣ дар амалияи миллии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ муайян карда шуда, роҳҳои ҳалли онҳо аз ҷумла тавассути татбиқи методикаи таҳияшудаи ҳисобкунии маблағи истеҳлоқи воситаҳои асосӣ бо назардошти арзиши барҳамдиҳӣ нишон дода шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии дарки моҳияти иқтисодии воситаҳои асосӣ, аниқ кардани мафҳуми воситаҳои асосӣ дар қаринаи баҳисобгирии муҳосибӣ, муайян кардани тафовути шароити истифодаи ин мафҳумҳо дар илмҳои дигари иқтисодӣ, муайян кардани мақоми воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва тасдиқи муҳимии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ.

2. Таҳқиқи масъалаҳои рушди усулҳои баҳодиҳии воситаҳои асосӣ аз нигоҳи таъсири онҳо ба нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ дар шароити СБҲМ, муайян кардани хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар алоқамандӣ бо рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ.

3. Ошкор ва арзёбӣ кардани мушкилоти робитаи байниҳамдигарии баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз дар асоси таҳлили вазъи пешбурди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тичоратии муосир, тасдиқи муҳимии баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ҳамчун пойгоҳи иттилоотӣ барои идоракунии босамараи воситаҳои асосӣ.

4. Муайян кардани роҳҳои асосии беҳгардони баҳисобгирии равандҳои барқарорсозии воситаҳои асосӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани хароҷоти бо онҳо алоқаманд дар асоси таҳқиқ ва арзёбии мушкилоти баҳисобгирии муҳосибии таъмини молиявии амалиёти таъмир ва навкунии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои муосир.

5. Таҳқиқ ва тавсифи ҷанбаҳои идоракунии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити стандартҳои байналмилалӣ, таҳлил ва арзёбии вазъи баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ вобаста ба беҳгардони сиёсати истеҳлок дар доираи баҳисобгирии идоракунӣ.

6. Муайян кардани роҳҳои такмили методикаи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар асоси такмили сиёсати истеҳлок ва мутобиқсозии он ба шароити корбурди СБҲМ, тасдиқи зарурати омӯзиши амиқи методологияи тақрористеҳсоли воситаҳои асосӣ ба хотири муайян кардани нақши тарҳҳои истеҳлок дар маблағгузорию рушди иқтисодии техникаи субъектҳои иқтисодӣ.

7. Тасдиқи зарурати муқаррар кардани такмили раванди ташаккули иттилооти ҳисоботӣ дар бораи воситаҳои асосӣ ҳамчун ҷиҳати асосии мутобиқсозии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба шароити СБҲМ, нишон додани роҳҳои ҳалли мушкилоти муайян кардани арзиши воситаҳои асосӣ тавассути истифодаи методикаи ҳисобкунии истеҳлок бо назардошти арзиши барҳамдиҳӣ.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Муқаррароти назариявии дар диссертатсия таҳияшуда метавонанд ҳамчун саҳми муҳим дар рушди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ муаррифӣ шаванд. Натиҷаҳои назариявии диссертатсия имконияти иҷрои таҳқиқотро дар

самти ташаккул ва рушди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ҳамчун баҳши муҳими низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ фароҳам меоранд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар истифодаи муқаррарот ва тавсияҳои пешниҳодшуда аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маъмурияти корхонаҳои тижоратӣ барои татбиқ дар низомҳои баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ ифода меёбад. Татбиқи амалии муқаррароти таҳияшуда имкон медиҳад, ки самаранокии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар субъектҳои иқтисодӣ баланд бардошта шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи усулҳои махсус дар рафти иҷрои таҳқиқот, боэътимодии маълумот, ҳаҷми кифояи маводи таҳқиқшуда, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот, маърузаҳо дар конференсияҳои илмию амалӣ тасдиқ мешавад. Хулоса ва тавсияҳо бо таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалиявӣ асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқот дар доираи муҳтавои бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси илмӣ 6D050800 – Баҳисобгирӣ ва аудит (6D050801 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит) иҷро карда шудааст: 1.2. Методологияи ташаккули нишондиҳандаҳои баҳисобгирӣ, ки дар сатҳи микро- ва макроиқтисод маҷмуи иҷтимоию иқтисодиро тавсиф мекунанд, 1.3. Асосҳои методологӣ ва вазифагузориҳои мақсадноки баҳисобгирии муҳосибӣ, 1.5. Танзим ва стандартикунонии қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ҳангоми ташаккули маълумоти ҳисоботӣ, 1.6. Мутобиқгардони низомҳои гуногуни баҳисобгирии муҳосибӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дарачаи илмӣ. Саҳми шахсии муаллиф дар таҳлил ва ҷамъбасти кардан, ба низом даровардан, аниқ ва пурра кардани равишҳои назариявӣ ва амалии ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ ва рушди методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои муосир ифода меёбад. Мафҳуми

воситаҳои асосӣ пурра ва дақиқ карда шуда, методикаҳои ҳисобкунии маблағи истеҳлоки воситаҳои асосӣ, баҳисобгирии хароҷоти таъмир ва навкунии воситаҳои асосӣ, ҳисобкунии маблағи истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо назардошти арзиши барҳамдиҳӣ таҳия карда шудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот дар шакли гузоришҳои илмӣ ва тавсияҳои амалӣ пешкаш гардида, дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ «Масъалаҳои идоракунии ва иқтисодиёт: вазъи муосир ва мушкилоти мубрам» (Москва, 2023), «Иқтисодиёт, бизнес, инноватсияҳо» (Пенза, 2023), «Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ» (Душанбе, 2022), «Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 2021) ва дигарҳо баҳои мусбат гирифтаанд. Тавсияҳои таҳияшуда метавонанд дар низомҳои баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳои тиҷоратӣ ба кор бурда шаванд. Муқаррароти назариявӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот дар раванди таълимии зинаи бакалаврият бо самти ихтисоси «Баҳисобгирии бухгалтерӣ, таҳлил ва аудит» истифода мешаванд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи таҳқиқот 26 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 10,5 ҷузъи чопӣ (аз ҷумла 8,5 ҷузъи чопӣ аз муаллиф), аз онҳо 6 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ба нашр расонида шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт бо 148 номгӯй иборат аст. Матни диссертатсия дар 186 саҳифа дарҷ гардида, 9 расм, 14 ҷадвал ва 3 формуларо дар бар мегирад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА ҶАНБАҲОИ МЕТОДОЛОГИИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСӢ

1.1. Моҳияти иқтисодии мафҳуми «воситаҳои асосӣ» ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ

Дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ, густариши муносибатҳои бозорӣ, ҷаҳонишавӣ ва рушди робитаҳои иқтисодии байналмилалӣ эҳтиёҷи тамоми зинаҳои идоракунии иқтисодиёт ба иттилооти саривақтӣ ва саҳеҳ, ки ба қабули қарорҳои идоракунии асоснок ва таъсирбахш ба хоҳири беҳғардони натиҷаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ мусоидат карда тавонад, зиёд мешавад. Дар робита ба ин аҳамияти баҳисобгирии муҳосибӣ дар раванди ташаккули нишондиҳандаҳои тавсифдиҳандаи фаъолияти хоҷагидорӣ, таҳлил ва арзёбии натиҷаҳои молиявии субъектҳои иқтисодӣ низ меафзояд.

Яке аз унсурҳои муҳими фаъолияти хоҷагидорӣ воситаҳои меҳнат мебошанд, ки бе мавҷудияти онҳо пешбурди истеҳсолот, анҷом додани хизматрасониҳо ва иҷрои қорҳои тижоратӣ ғайриимкон аст. Воситаҳои меҳнат объектҳои мебошанд, ки бо ёрии онҳо маҳсулоти тайёр истеҳсол карда мешавад, «барои ҳамаи воситаҳои меҳнат умумияте ҳаст, ки онҳо муддати тӯлонӣ дар раванди истеҳсолот иштирок карда, арзиши худро тадриҷан ба маҳсулоти истеҳсолшаванда мегузаронанд» [41].

Бояд қайд кард, ки тафсири воситаҳои меҳнат дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва дар назарияи иқтисодӣ (иқтисодиёт) тафовут дорад. Дар иқтисодиёт дар баробари мафҳуми «воситаҳои меҳнат» ҳамчунин мафҳуми «сармояи асосӣ» истифода мешавад, ки дар адабиёт бо тарзҳои баъзан мухталиф тафсир карда мешавад.

Сармояи асосӣ – мафҳуми калидии илми иқтисодиёт буда, онро аввалин маротиба иқтисоддони шотландӣ Адам Смит ворид намудааст. Ӯ сармояро ба ду намуд – асосӣ ва ғардон ҷудо карда, сармояи асосиро ҳамчун масрафҳо барои

беҳгардони замин, хариди мошинҳо ва таҷҳизоти муфид, ашъе, ки даромад ва фоида меорад, шарҳ додааст. Дар мавриди сармоияи гардон ӯ қайд кардааст, ки он (сармоияи гардон) «метавонад барои истеҳсол, коркард ва хариди молҳо бо мақсади аз нав фурӯхтан ва гирифтани фоида истифода шавад» [115].

К. Маркс он ҳиссаи сармоияро асосӣ номидааст, ки пурра дар раванди истеҳсоли иштирок карда, арзиши худро ба маҳсулоти истеҳсолшаванда қисм ба қисм бо мурури истеҳлок мегузаронад. Ба ақидаи ӯ, ба сармоияи асосӣ «мансуб аст, масалан, биноҳои истеҳсоли, мошинҳо ва ғ. – хуллас ҳамаи он чизе, ки мо онро бо номи воситаҳои меҳнат якҷоя мекунем» [72]. Аз ақидаи К. Маркс бармеояд, ки сармоияи асосӣ пеш аз ҳама воситаҳои истеҳсолот буда, сарватҳои иқтисодии барои сохтани онҳо сарфшуда дар шакли истеҳлок ба хароҷот мубаддал мегарданд ва дар намуди нафъҳои иқтисодӣ дар давоми якчанд даври истеҳсоли (амалиётӣ) бармегарданд. Сармоияи гардон бошад, дар тафовут аз сармоияи асосӣ, дар раванди истеҳсолот як маротиба иштирок карда, арзиши худро пурра ва якбора ба арзиши маҳсулоти истеҳсолшаванда мегузаронад.

Метавон дигар тарзҳои тафсири воситаҳои меҳнат ва сармоияи асосиро ин ҷо баён кард, вале барои ин зарурат нест. Мусаллам аст, ки воситаҳои меҳнат аз ҳисоби сармоияи асосӣ бунёд мегарданд ва дар фаъолияти хоҷагидорӣ муддати тӯлонӣ иштирок мекунанд. Бинобар ин, онҳо дороиҳои дарозмуҳлати субъектҳои иқтисодиро ташкил медиҳанд. Дороиҳо ё дороиҳои дарозмуҳлат - мафҳумҳои соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ мебошанд.

Ҳамин тариқ, сармоияи асосӣ яке аз унсурҳои таркибии сармоияи истеҳсоли буда, дар раванди истеҳсоли маҳсулот, иҷрои корҳо ва хизматрасониҳо пурра ва такроран истифода мешавад, дар муддати тӯлонӣ арзиши хуро тавассути маблағи истеҳлок ба арзиши маҳсулоти нави истеҳсолшуда (корҳо, хизматрасониҳои иҷрошуда) қисм ба қисм мегузаронад ва ба ин васила боз қисм ба қисм дар шакли пулӣ ба соҳибкор бармегардад. Яъне, сармоияи асосӣ – маблағе мебошад, ки барои харидан, истеҳсол кардан ё ба таври дигар ба даст овардани дороиҳои дарозмуҳлат хизмат мекунад.

Бо назардошти он, ки баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун як намуди фаъолияти амалӣ бояд пеш аз ҳама дар асоси мазмуни иқтисодии далелҳои фаъолияти хоҷагидорӣ (принсипи афзалияти муҳтаво нисбат ба шакл) бурда шавад ва ҳамчун илми иқтисодии амалӣ ба мафҳумҳои объективии иқтисодӣ таъя кунад, мо чунин меҳисобем, ки сармоя – ин маҷмуи дороиҳо набуда, балки асоси иқтисодӣ барои ташаккули таркиби дороиҳо ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад.

Мусаллам аст, ки фаъолияти хоҷагидорӣ субъекти иқтисодӣ (корхона) бо иштироки бевоситаи воситаҳои меҳнат, яъне дороиҳои дарозмуҳлат амалӣ мешавад. Дороиҳои дарозмуҳлат - дороиҳои мебошанд, ки муҳлати истифодаи нафъовари аз як сол зиёд доранд, барои истифода дар фаъолияти корхона ба даст оварда мешаванд ва барои аз нав фурӯхтан таъин нашудаанд. Гарчанде муҳлати истифодаи нафъовари қатъии камтарин барои ҳамчун дороиҳои дарозмуҳлат тасниф кардани дороӣ мавҷуд нест, маҳаки бештар истифодашаванда дар ин маврид – имкони истифодаи дороӣ камаш дар давоми як сол мебошад.

Дар интишороти илмӣ ва китобҳои дарсӣ вобаста ба дороиҳои дарозмуҳлат ба кор бурдани мафҳумҳои «дориҳои ғайригардон» (адабиёти муҳосибӣ) ва «дориҳои доимӣ» (адабиёти иқтисодӣ) маъмул гардидааст. Вале, ба андешаи мо, мафҳумҳои мазкур ба дороиҳои дарозмуҳлат мувофиқати дуруст надоранд, зеро тавре аз маънои дороиҳои «ғайригардон» бармеояд, гуё онҳо дар гардиши хоҷагии воситаҳои корхона иштирок намеkunанд. Воқеан, дороиҳои мазкур (дарозмуҳлат) дар гардиши хоҷагӣ иштирок меkunанд, вале тавре мо пештар қайд карда будем, муҳлати чунин иштирок тӯлонӣ аст. Мафҳуми «дориҳои доимӣ» низ дуруст нест, зеро он абадӣ мондани ин дороиҳоро дар назар дорад. Дар робита ба ин, абадӣ будани дороиҳои дарозмуҳлатро баъзе муаллифон бо мафҳуми истехлок алоқаманд меҳисобанд, зеро дороиҳои дарозмуҳлат, аз ҷумла воситаҳои асосӣ тавассути ғун кардан ва истифодаи маблағи истехлок метавонанд шакли ҷисмонии худро барқарор (нав) kunанд ва ҳамеша дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ иштирок дошта бошанд.

Ба дороиҳои дарозмуҳлат инҳо мансуб мебошанд: воситаҳои асосӣ, дигар дороиҳои моддии дарозмуҳлат, дороиҳои ғайримоддӣ, сармоягузориҳои дарозмуҳлат, қарздорӣ дебиторӣ дарозмуҳлат ва дигарҳо. Дар таркиби дороиҳои дарозмуҳлат воситаҳои асосӣ вазни қиёсии назаррасро ташкил медиҳанд, маҳз бо ёрии онҳо инсон ба ашёи меҳнат (ашёи хом, мавод) таъсир расонида, аз онҳо маҳсулоти тайёр ҳосил мекунад, корҳо ва хизматрасониҳои тижоратиро анҷом медиҳад. Бинобар ин, фаъолияти истеҳсолий-хоҷагидорӣ ва вазъи молиявии корхона бештар аз сатҳи таъмин будан бо воситаҳои асосӣ вобаста аст ва «баландбардории самаранокии истифодабарии воситаҳои асосии корхонаҳо дар шароитҳои муносибатҳои иқтисодӣ яке аз масъалаҳои марказӣ ба ҳисоб меравад» [8, с. 185]. Бо доштани тасаввуроти амиқ дар бораи аҳамияти воситаҳои асосӣ дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ корхона ва омилҳои ба истифодаи онҳо таъсиррасон, метавон усулҳо ва самтҳои баланд бардоштани самаранокии воситаҳои асосӣ ва иқтидори истеҳсолии корхонаро арзёбӣ кард.

Мафҳуми воситаҳои асосӣ дар тафовут аз илми назарияи иқтисодӣ, дар доираи илм ва фаъолияти амалии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун мафҳуми калидӣ ба кор бурда мешавад. На ҳамаи унсурҳои сармояи асосӣ метавонанд ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ эътироф карда шаванд. Баҳисобгирии муҳосибӣ, ки ҳамчун фаъолият бештар ҳосияти амалӣ дорад, зарурати дарёфти ҳалли масъаларо дар ҳолатҳои мураккаб ва тазодноки хоҷагидорӣ талаб мекунад, «дар ҳоле ки ҳамон як объект метавонад ҳамчун воситаи асосӣ ва ҳамчун дорои дигар эътироф шавад, ё умуман ҳамчун дорой эътироф нашавад, аммо ба таври расмӣ он ба объектҳои воситаҳои асосӣ мансуб аст ва аз ҷониби муҳосибони аҳли амал маҳз ҳамчун воситаи асосӣ баррасӣ мешавад» [36, с. 32].

Вобаста ба ин чунин зикр кардан ҷои аст, ки дар воқеъ воситаҳои асосӣ яке аз унсурҳои муҳими сармояи асосии субъекти иқтисодӣ мебошанд. Вале дар муҳтавои сармоя (сармояи асосӣ) ва дороиҳо (дороиҳои дарозмуҳлат) тафовут ба назар мерасад: ҳар як дорои дарозмуҳлат, ки субъекти иқтисодӣ онро эътироф кардааст, унсури сармояи асосии он мебошад, вале на ҳар як унсури сармояи

асосӣ метавонад ҳамчун дороии дарозмуҳлат эътироф карда шавад. Дар баробари ин, мо аз нуқтаи назари мансубият ба объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ба хулосае меоем, ки сармояи асосӣ объекти баҳисобгирии муҳосибӣ нест. Ба объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дороиҳое мансуб мебошанд, ки аз ҳисоби манбаъҳои худӣ ва бегона (қарзӣ, ҷалбгардида) ба даст оварда шудаанд, аз ҷумла воситаҳои асосӣ ва мувофиқан манбаъҳои маблағгузори онҳо. Аз ин ҷост, ки дар тавозуни муҳосибӣ дар тарафи дороиҳо – ҳуди воситаҳои асосӣ ва дар тарафи уҳдадорӣҳо ва сармоя – манбаъҳои пайдошавии воситаҳои асосӣ нишон дода мешаванд.

Дар таҳқиқи моҳияти иқтисодии воситаҳои асосӣ ҳамчун унсури асосии сармоя ва ҳамчун объекти муҳими баҳисобгирии муҳосибӣ ҳам дар байни олимони ва муҳаққиқони иқтисоддон ва ҳам дар байни муҳаққиқони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ақидаҳои гуногун баррасӣ мешаванд. Ба масъалаҳои моҳияти воситаҳои асосӣ олимони хориҷӣ ва ватанӣ, аз ҷумла Н.А. Абдулмуминзода [1], М.У. Бобоев [11], В.Г. Гетман [20], Д.Н. Дадоматов [25], Т.Ю. Дружиловская [29], Э.С. Дружиловская [33], Д.А. Ендовитский [36], М.В. Калемуллоев [39], Н.А. Калутская [40], Д.А. Карагодин [41], Б.Ҷ. Каримов [46], Л.И. Куликова [57], А.К. Қурбонов [37], Ю.И. Любимтсев [68], С.Ф. Низомов [89; 90], В.Ф. Палий [93], Т.М. Рогуленко [106], О.В. Рожнова [107; 108], Я.В. Соколов [118], А.Д. Табаров [120], В.И. Ткач [122], Р.С. Тоҳирова [124], Қ.Х. Хушвахтзода [7; 8; 134], З.Р. Шарифов [138], М. Шобеков [142] ва дигарон тавачҷуҳи муҳим зоҳир намудаанд.

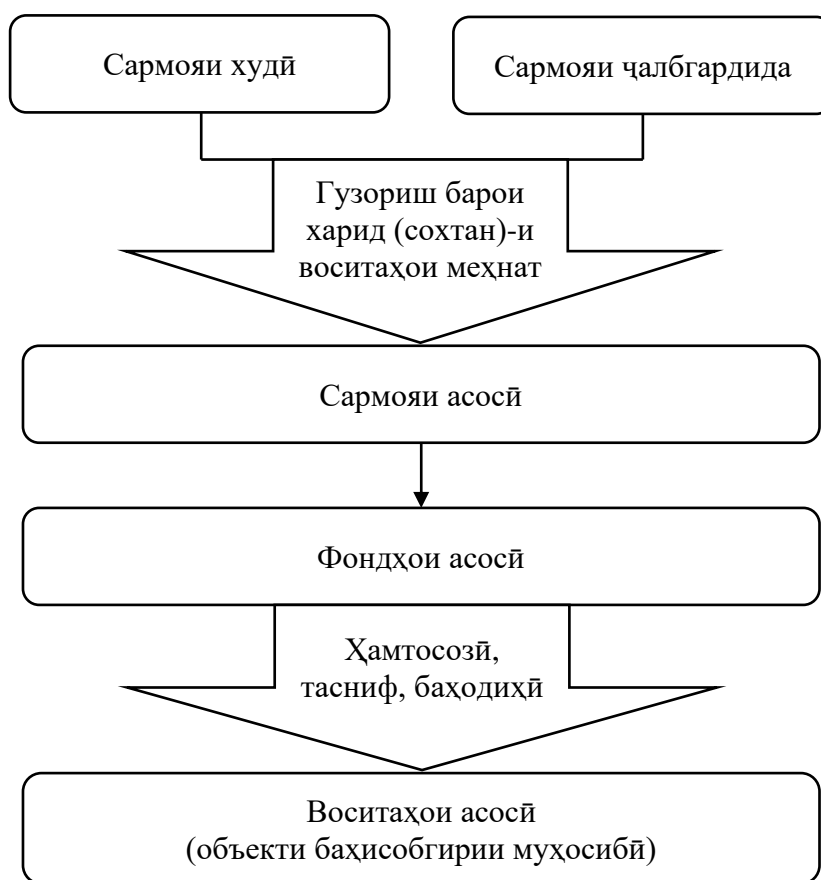
Дар адабиёт [125, с. 159] дар қатори мафҳуми «воситаҳои асосӣ» ҳамчунин мафҳуми «фондҳои асосӣ» истифода мешавад. Дар адабиёти иқтисодӣ ва соҳаи таҳлили молиявӣ истифодаи мафҳуми «фондҳои асосӣ», дар адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ – истифодаи мафҳуми «воситаҳои асосӣ» бештар ба назар мерасад. Вале дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ҳам дар адабиёти иқтисодӣ ва ҳам дар адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ асосан мафҳуми «фондҳои асосӣ» маъмул буд. Он замон чунин мешумориданд, ки мафҳуми «фондҳои

асосӣ» танҳо ба низоми иқтисодие хос аст, ки дар он моликияти умумихалқӣ ба воситаҳои истеҳсолот ҳукмрон аст, яъне гӯё ҳуди меҳнаткашон соҳиби воситаҳои истеҳсолот буданд. Аммо воқеан ин тавр набуд, дар низоми маъмурию фармондиҳии сотсиализм на қормандон, балки давлат соҳиби воситаҳои истеҳсолот буд. Агарчи воситаҳои асосии истеҳсолӣ дар иқтисодиёт, ки он замон ҳамчун «хоҷагии халқ» номбар мешуд, бо мафҳуми «фондҳои асосӣ» ифода мешуданд, вале дар асл ин тавр набуд, «онҳо шакли сармояи давлатиро гирифта, ғайр аз ин, воқеан дар тасарруфи роҳбарият ва ходимони ҳизби коммунистӣ ва давлат қарор доштанд. Яъне дар шароити сотсиализми давлатӣ-бюрократӣ барои амалкунии фондҳо шароити мувофиқ вучуд надошт» [52, с. 364].

Муаллифон аксари вақт тафовути байни мафҳумҳои «фондҳои асосӣ» ва «воситаҳои асосӣ»-ро аз ҷиҳати иқтисодӣ шарҳ дода, чунин таъкид мекунанд, ки фондҳои асосӣ арзиши пулӣ (маблағ)-и воситаҳои истеҳсолотро ифода намуда, воситаҳои асосӣ – ҳолати асли-ҷисмонии онҳоро ташаккул медиҳанд. Аммо ҳангоми баррасӣ, таҳлил ва арзёбии мавҷудият, ҳаракат ва сохтори воситаҳо, инчунин ҷамъбастанӣ ва ҳисобкунии онҳо ҳамеша баҳои арзиши дахлдори онҳо ба қор бурда мешавад. Аз ин рӯ, ҷудо намудани шакли асли-ҷисмонӣ ва баҳодихии арзиши воситаҳои асосӣ беасос аст. Яъне мафҳуми «воситаҳои асосӣ» моҳияти асли-ҷисмонӣ ва иқтисодии воситаҳои меҳнат, «фондҳои асосӣ» - мақоми ҷамъиятии онҳоро ифода мекунанд.

Ба андешаи мо, «фондҳои асосӣ» нисбат ба «воситаҳои асосӣ» мафҳуми васеътар аст. Ба фондҳои асосӣ на танҳо дороиҳое, ки дар баҳисобгирии муҳосибии миллӣ дар гурӯҳи ҳисобҳои 11000 «Воситаҳои асосӣ» (11010 – Бино ва иншоот, 11020 – Мошин ва таҷҳизот, 11030 – Таҷҳизоти идоравӣ, 11040 – Мебел ва лавозимот, 11050 – Воситаҳои нақлиёт, 11060 – Ободонии моликияти иҷоравӣ, 11070 – Ободонии қитъаҳои замин, 11080 – Дигар воситаҳои асосӣ, 11090 – Сохтмони нотамои) инъикос мешаванд, мансуб мебошанд. Баъзе амвол вобаста ба ҳосияти иқтисодӣ, таркиби ҷисмонӣ ва шакли худ ба воситаҳои асосӣ тааллуқдоранд, вале дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ ҳамчун

объекти воситаҳои асосӣ эътироф намешаванд. Аз ҷумла замин, ки шакли ҷисмонӣ дорад, муҳлати истифодаи он маҳдуд нест, вале дар Ҷумҳурии Тоҷикистон он ҳамчун дорони субъектҳои иқтисодӣ (воситаи асосӣ) эътироф шуда наметавонад. Ин дар моддаи 13 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст [55]. Мутобиқи муқаррароти моддаи мазкур замин, сарватҳои табиӣ, конҳои канданиҳои фойданок, дарёҳо, ҷангалҳо моликияти истисноии давлат мебошанд. Хароҷоти беҳдошти қитъаҳои замин дорони дарозмуҳлат мебошанд ва ба таркиби воситаҳои асосии субъектҳои иқтисодӣ дохил карда мешаванд. Бо назардошти ин гуфтаҳо, метавон тасдиқ кард, ки воситаҳои асосӣ ҳиссаи фондҳои асосӣ ва сармояи асосӣ мебошанд. Вобаста ба ин, алоқамандии мафҳумҳои сармоя (сармояи худӣ ва ҷалбгардида), сармояи асосӣ, фондҳои асосӣ ва воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ дар расми 1.1 тасвир карда шудааст.

Расми 1.1. – Алоқамандии мафҳумҳои «сармояи асосӣ», «фондҳои асосӣ» ва «воситаҳои асосӣ»

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҳамин тариқ, дар баҳисобгирии муҳосибӣ сармояи асосӣ – ҳиссаи сармояи корхона (худӣ ё чалбгардида) мебошад, ки барои харид (сохтан)-и воситаҳои истеҳсолот дар шакли воситаҳои меҳнат гузориш карда шудааст. Ин воситаҳо дар маҷмуъ фондҳои асосии субъекти иқтисодиро ташкил медиҳанд, ки барои пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ ва расидан ба ҳадафҳои корхона истифода мешаванд. Фондҳои асосӣ танҳо он гоҳ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ – воситаҳои асосӣ эътироф карда мешаванд, ки агар ҳар кадоме дар алоҳидагӣ расмиёти ҳамтосозӣ (муайянкунӣ)-ро мувофиқи маҳакҳои муқарраршуда гузашта, ҳамчунин тасниф ва баҳодиҳӣ шуда бошанд.

Мувофиқи қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин қоидаҳои байналмилалӣ - СБҲМ, воситаҳои асосӣ ҳамчун ҳиссаи амволи корхона эътироф гардида, дар тарафи дороиҳои тавозуни муҳосибӣ инъикос карда мешаванд. Вале инъикос кардани воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ ҳангоми ворид шудани онҳо ба корхона на танҳо бо гузоришҳои соҳибмулкони вобаста аст. Воситаҳои асосӣ тавассути харид кардан, сохтан, тухфа (ройгон гирифтани) ва дигар роҳҳо низ ба корхона ворид мешаванд. Илова бар ин, мансубияти воситаҳои асосӣ ба дороиҳои корхона инчунин алоқаи бевоситаи онҳоро бо гирифтани нафъҳои иқтисодии оянда дар назар дорад.

Дар ҳуҷҷатҳои меъёрии муосири танзимкунандаи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ маҳаки асосии ба воситаҳои асосӣ мансуб донишмандии натиҷаи гузоришҳо ба сармояи асосӣ (фондҳои асосӣ) ин давомнокии истифодаи сармоя мебошад. Ин маҳак ҳангоми ҳамтосозии ҳар як объекти алоҳидаи воситаҳои асосӣ ба кор бурда мешавад. Бо вучуди рушди илми иқтисодӣ, дар санадҳои меъёрии соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ маҳаки мазкур то ҳол бо давраи ҳисоботӣ (соли тақвимӣ, соли молиявӣ) ё даври амалиётӣ (истеҳсолӣ)-и муътадил (агар ин давр аз як сол зиёд бошад) алоқаманд карда мешавад. Ғайр аз ин, давомнокии дар раванди истифодабарӣ (истеҳсолот) мондани воситаҳои асосӣ бо муҳлати истифодаи нафъовари онҳо тавсиф карда мешавад. Муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ бо давраи вақти

пешбинишудаи истифодабарӣ, ё бо ҳаҷми пешбинишудаи истеҳсоли маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) аз истифодаи онҳо муайян карда мешавад.

Баъзе муаллифони асарҳои бо таҳлили иқтисодӣ алоқаманд, чун Б.И. Герасимов [19], М.П. Переверзев [96], Л.Е. Романова [109] ва дигарон мафҳумҳои «фондҳои асосӣ» ва «воситаҳои асосӣ»-ро чун ҳамдигаривазкунанда баррасӣ намуда, ҳангоми зикри тафсири мафҳуми «воситаҳои асосӣ» дар қавс «фондҳои асосӣ» менависанд. Олимони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ В.П. Астахов [5], А.Ш. Маргулис [71], А.В. Мордовкин [76] низ ҳамин равишро пайгирӣ кардаанд. Лекин, мушоҳида мешавад, ки солҳои охир мафҳуми «фондҳои асосӣ» дар адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ аз байн рафта, барои ифода намудани дороиҳои дарозмуҳлати моддӣ бештар мафҳуми «воситаҳои асосӣ» истифода мешавад. Ҳамин тариқ, бори дигар тасдиқ мекунем, ки воситаҳои асосӣ унсуре муҳимтарини дороиҳои дарозмуҳлат мебошанд.

Дар адабиёт равишҳои гуногун доир ба тафсири мафҳуми «воситаҳои асосӣ» истифода мешаванд. Вале мо дар таҳқиқоти худ ба он равишҳое тавачҷуҳ мекунем, ки аз ҷониби олимони ва муҳаққиқони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ таҳия ва пешниҳод шудаанд. Ҳамин тариқ, тафсирҳои бештар маъмули мафҳуми «воситаҳои асосӣ»-ро дар ҷадвали 1.1 ҷамъбаст мекунем.

Тафсирҳои овардашударо таҳлил намуда, метавон хулоса баровард, ки аксари муаллифон ба чунин маҳақҳои эътироф кардани воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ диққат медиҳанд: аҳамиятноки, ҳадафи истифода, муҳлати истифодаи нафъовар. Вале дар ин маврид тавачҷуҳ маҳз ба муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ зиёд аст ва ин маҳақ бо мафҳуми истеҳлок алоқаманд аст.

Маъмулан, дар баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамаи дороиҳои дарозмуҳлати моддӣ, аз ҷумла воситаҳои асосӣ бояд истеҳлок шаванд. Истеҳлок, тавре мо пештар қайд карда будем, – мунтазам тақсим кардани (гузаронидани) арзиши дороии дарозмуҳлат (воситаҳои асосӣ) ба арзиши маҳсулоти истеҳсолшаванда (корҳо ва хизматрасониҳои иҷрошуда) мебошад.

Чадвали 1.1. – Равишхо доир ба тафсири мафҳуми «воситаҳои асосӣ»

Муаллиф	Тафсири мафҳуми «воситаҳои асосӣ»
С.В. Воробев [17, с. 19]	Воситаҳои асосӣ – баҳши амволе мебошад, ки ба сифати воситаҳои меҳнат ҳангоми истеҳсоли маҳсулот, иҷрои корҳо ё хизматрасониҳо, ё барои идоракунии ташкилот дар давоми муҳлати аз 12 моҳ зиёд, ё даври амалиётии муқаррарӣ, агар он аз 12 моҳ зиёд бошад, истифода мешаванд, барои фурӯш таъин нагардидаанд ва метавонанд дар оянда ба ташкилоти мазкур даромад оранд.
С.Ф. Голов [21, с. 119]	Воситаҳои асосӣ - дороиҳои моддие мебошанд, ки барои истифода дар истеҳсол ё тахвили молҳо, иҷрои кор ва хизматрасониҳо, барои ноил гардидан ба ҳадафи гузошташуда ва иҷора додан ба дигар шахсон нигоҳ дошта мешаванд; беш аз як сол истифода мешаванд.
М.И. Кутер [58, с. 134]	Воситаҳои асосӣ – ҳиссаи амвол, ки ба сифати воситаҳои меҳнат ҳангоми истеҳсоли маҳсулот, иҷрои корҳо ё хизматрасонӣ ва ё барои эҳтиёҷи маъмурии ташкилот дар муддати давраи аз 12 моҳ зиёд ё даври амалиётии муқаррарӣ, агар он аз 12 моҳ зиёд набошад, истифода мешавад.
Б. Нидлз [87, с. 196]	Воситаҳои асосӣ - воситаҳои мебошанд, ки 1) муҳлати истифодаи нафъовари беш аз як сол доранд; 2) дар фаъолияти корхона истифода мешаванд; 3) ба харидорон фурӯхта намешаванд.
Я.В. Соколов [118, с. 286]	Воситаҳои асосӣ - гузоришҳои сармоя ба объектҳои мебошанд, ки дар хоҷагии худӣ ё шахсони дигар дар муддати t сол истифода мешаванд ва арзишашон на кам аз n воҳиди пулӣ мебошад.
Низомномаи баҳисобгирии муҳосибӣ НБМ 4/2002 [99]	Ҳангоми ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани дороиҳо ба сифати воситаҳои асосӣ ҳамзамон иҷрои чунин шартҳо зарур аст: а) истифодабарӣ дар истеҳсоли маҳсулот, ҳангоми иҷрои корҳо ва хизматрасониҳо ё барои эҳтиёҷи идоракунии; б) истифодабарӣ дар муддати вақти тӯлонӣ, яъне муҳлати истифодаи нафъовари давомнокиаш беш аз 12 моҳ ё даври амалиётии муқаррарӣ, агар он аз 12 моҳ зиёд бошад; в) корхона фурӯши минбаъдаи дороиҳои мазкурро дар назар надорад; г) имконияти дар оянда ба корхона овардани нафъҳои иқтисодӣ (даромад).
Кодекси андози Чумхурии Тоҷикистон, моддаи 2 [53]	воситаҳои асосӣ – дороиҳои, ки дар як вақт ба шартҳои зерин ҷавобгӯ мебошанд: а) муҳлати хизмати онҳо зиёда аз як сол мебошад; б) ҳангоми истеҳсоли мол (иҷрои кор, хизматрасонӣ) ё барои эҳтиёҷоти идоравӣ ба сифати воситаҳои (олоти) меҳнат истифода мешаванд; в) арзиши ҳар воҳиди чунин дороиҳо ба ҳадди муқаррарнамудаи қонунгузорӣ оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ мутобиқ мебошад; г) истеҳлоқшаванда мебошанд.
Ақидаи муаллиф	Воситаҳои асосӣ яке аз унсурҳои муҳими сармояи асосии субъекти иқтисодӣ мебошанд. Ба объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дороиҳои мансуб мебошанд, ки аз ҳисоби манбаъҳои худӣ ва бегона ба даст оварда шудаанд, аз ҷумла воситаҳои асосӣ ва манбаъҳои маблағгузориҳои онҳо. Бинобар ин, дар тавозуни муҳосибӣ дар тарафи дороиҳо – ҳуди воситаҳои асосӣ ва дар тарафи уҳдадорихо ва сармоя – манбаъҳои пайдошавии онҳо нишон дода мешаванд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар мафҳуми истехлоки воситаҳои асосӣ якчанд нуқтаҳои муҳимро қайд кардан зарур аст. Якум, ҳамаи воситаҳои асосӣ дорои муҳлати истифодаи нафъовари маҳдуд мебошанд. Бо сабаби маҳдуд будани муҳлати истифодаи нафъовар арзиши воситаҳои асосӣ бояд ҳамчун хароҷот ба даврахое, ки онҳо нафъ меоранд, тақсим карда шавад. Фарсудашавии ҷисмонӣ ва кӯхнашавии маънавӣ сабабҳои асосии маҳдуд будани муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ мебошанд. Фарсудашавии ҷисмонии воситаҳои асосӣ бо сабаби истифодаи онҳо ва ба онҳо таъсир расонидани омилҳои табиӣ ба амал меояд. Зарурати ҳисобузам кардани истехлок бо гузаронидани корҳои таъмирӣ бартараф карда намешавад. Раванди кӯхнашавӣ – ин фарсудашавии ҷисмонӣ мебошад.

Мафҳуми истехлок бо мафҳуми фарсудашавӣ (хӯрдашавӣ)-и воситаҳои асосӣ ҳамрадиқ буда, вале бо он ҳаммаъно нест. Фарсудашавии дороиҳои истехлокшаванда – раванди ҷисмонӣ ва (ё) маънавӣ буда, маҳдудшавии имконияти истифодаи онҳоро дар фаъолияти иқтисодӣ ифода мекунад. Яъне, агар дороӣ аз ҷиҳати ҷисмонӣ фарсуда шавад, он минбаъд наметавонад бо шароити аввалии худ дар фаъолияти иқтисодӣ истифода шавад. Барои барқарор намудани шароити аввалии истифода, объекти воситаҳои асосии аз ҷиҳати ҷисмонӣ фарсудашуда таъмир карда мешавад. Агар объекти воситаҳои асосӣ аз ҷиҳати маънавӣ фарсуда шуда бошад, корхона бо истифодаи он дар фаъолияти худ рақобатпазирии маҳсулоти истехсолшаванда (корҳо, хизматрасониҳо)-и худро паст мекунад. Яъне, дар бозор ҳамин гуна объекти воситаҳои асосӣ пайдо шудааст, ки дорои хусусиятҳои сифатии нав ва шакли мукамалтар буда, корхона бо истифодаи он дар фаъолияти иқтисодии худ метавонад ҳам миқдор ва ҳам сифати маҳсулот ва хизматрасониҳои худро баланд бардорад ва ҳамзамон арзиши аслии онҳоро кам кунад.

Аз таърифи овардашудаи мафҳуми «истехлок» бармеояд, ки он на раванди ҷисмонӣ (ҳамчун фарсудашавии ҷисмонӣ) ва на раванди маънавӣ (ҳамчун фарсудашавии маънавӣ), балки раванди молиявӣ буда, имкон медиҳад, ки

корхона маблағи барои ба даст овардани объекти воситаҳои асосӣ харचनाмудаи худро ба арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) зам намуда, тавассути нарх (маблағи фурӯш) онро бозпас гирад. Бинобар ин, ба андешаи мо ҳаммаъно ҳисобидани мафҳумҳои «истехлок» ва «фарсудашавӣ»-и воситаҳои асосӣ нодуруст аст. Муҳосибон дар байни фарсудашавии ҷисмонӣ ва фарсудашавии маънавӣ тафовут намегузоранд, чунки барои онҳо давомнокии муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ муҳим аст, на сабабҳои маҳдудкунандаи ин муҳлат.

Дуҷум, мафҳуми истеҳлок, ки дар баҳисобгирии муҳосибӣ ба кор бурда мешавад, на ҳамчун фарсудашавии ҷисмонӣ ё маънавӣ, балки ҳамчун тақсим кардани арзиши воситаҳои асосӣ ба давраҳои, ки истифодаи ин дорой ба корхона нафъ меорад, фаҳмида мешавад. Мафҳуми «истехлок» дар баҳисобгирии муҳосибӣ барои ифода намудани раванди мунтазам ба хароҷот табдил ёфтани арзиши доройи дарозмуҳлат ба кор бурда мешавад.

Сеҷум, ҳисобузам кардани истеҳлок – ин раванди тақсимкунии арзиш аст, на раванди баҳодихӣ. Навиштҳои муҳосибӣ одатан мутобиқи принципи арзиши таърихӣ бурда мешаванд, бинобар ин, онҳо нишондиҳандаҳои тағйирёбии сатҳи нархҳо нестанд. Ба хароҷот соқит кардани истеҳлок камшавии нархи бозории воситаҳои асосиро ифода намекунад. Аз ҷумла дар давоми давраҳои таваррум арзиши бозории объекти воситаҳои асосӣ метавонад ҳатто дар охири давра нисбат ба аввали давра баландтар бошад. Имкон дорад, ки дар мавриди хариди бобарор ва шароити бозории муайян арзиши бозории масалан, бино баланд шавад. Бо вучуди ин, бояд ҳисобузамкунии истеҳлок идома ёбад, чунки тавре зикр карда будем, он раванди тақсимкунии арзиш аст, на раванди баҳодихӣ. Дар ниҳоят масалан, бино новобаста аз пастубаландшавии дохилидавравии нархи бозории худ ё аз ҷиҳати ҷисмонӣ ё аз ҷиҳати маънавӣ фарсуда мешавад. Вале, дар амалияи байналмилалӣ (на миллӣ) дар ҳолатҳои, ки воситаҳои асосӣ азнавбаҳодихӣ карда мешаванд, арзиши азнавбаҳододашуда асос барои муайян кардани хароҷоти истеҳлок мешавад.

Арзиши тавозунии соф низ арзиши бозории воситаҳои асосиро нишон намедихад. Соқит кардани истехлок ба харочот – ин мунтазам тақсим кардани арзиши аввалии дорой ба давраҳои мебошад, ки дорой ба корхона ғоида меорад. Аз ин бармеояд, ки арзиши тавозунии софи воситаҳои асосӣ, ки дар тавозуни муҳосибӣ инъикос карда шудааст, танҳо ҳиссаи арзиши аввалии онҳоро нишон медиҳад, ки то ҳол дар раванди чунин тақсимкунии мунтазам ба харочот соқит карда нашудааст.

Маблағе, ки дар тавозуни муҳосибӣ ҳамчун истехлоки ҳисобузамшуда (ғуншуда) оварда мешавад, «ғун шудани» ягон хел ашъи моддиро ифода намекунад. Ин танҳо ҳиссаи арзиши аввалии воситаҳои асосӣ мебошад, ки аллакай харочотро бо даромад ҳамбаста кардааст. Баъзан корхонаҳо маблағҳоеро барои мақсади муайян – хариди воситаҳои асосии нав як тараф мегузоранд (захира мекунанд), ки ин раванд дар адабиёт ҳамчун мафҳуми «фонди истехлок» маъмул аст. Ин амалиёти маблағгузорӣ аст ва ба амали муҳосибии ҳисобузамкунии истехлок – харочоти амалиётӣ ҳангоми истифодаи воситаҳои асосӣ ҳамбаста нест.

Акнун шароити фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ дар бозор водор менамояд, ки қорбурди мафҳуми истехлоки воситаҳои асосӣ ба таври қиддӣ бозбинӣ карда шавад. Пештар, ки ҳама корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон молиқияти давлатӣ буданд, давлат бо пайгирӣ намудани сиёсати баҳисобгирии истехлоки воситаҳои асосӣ намегузошт, ки маблағҳои ғуншудаи истехлок (фонди истехлок) ба мақсадҳои дигар истифода шаванд. Фонди истехлоки воситаҳои асосии дар корхона бунёдгардида дастнорас буд ва танҳо барои таъмири умда, навқунӣ ва мучаҳҳазсозии объектҳои воситаҳои асосӣ сафарбар мешуд. Дар шароити муосири бозор бошад, мафҳуми «фонди истехлок» аҳамияти худро гум кардааст. Акнун корхонаҳои тичоратӣ дар баҳисобгирии муҳосибии худ ҳисоби махсусро барои инъикос намудани «фонди истехлок» ба қор намебаранд. Маблағҳои ғунгардидаи истехлок дар ҳисобҳои мутақобили барои намудҳои муҳими воситаҳои асосӣ қушодашуда инъикос гардида, дар

анчоми давраи ҳисоботӣ бо ёрии гузаронишҳои таҳриркунанда аз арзиши тавозунии воситаҳои асосии намуди дахлдор тарҳ карда мешаванд. Маблағҳои гунгардидаи истеҳлок дар баробари дигар даромадҳои корхона ба суратҳисоби корхона ворид шуда, бе ягон маҳдудияти ҳадафӣ истифода мешаванд (на танҳо барои таъмир, навкунӣ ва мучаҳҳазсозии воситаҳои асосӣ).

Манбаъҳои ташаккули воситаҳои асосии корхона захираҳои молиявии он мебошанд. Ҳамин тариқ, ҳангоми таъсис додани корхона воситаҳои асосӣ аз ҳисоби сармояи оинномавӣ ташаккул меёбанд. Минбаъд дар рафти фаъолияти корхона воситаҳои асосӣ зиёд шуда, аз ҳисоби даромад аз фурӯш ва дигар даромадҳо нав карда мешаванд.

Арзиши воситаҳои асосӣ аксаран ҳиссаи муҳими арзиши умумии амволи корхонаро ташкил медиҳад. Бо назардошти истифодаи тӯлонӣ дар фаъолияти корхона воситаҳои асосӣ дар муддати вақти тӯлонӣ ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона таъсир мерасонанд. Вазъ ва самаранокии истифодаи воситаҳои асосӣ бевосита ба нишондиҳандаҳои инъикоскунандаи натиҷаҳои ниҳойии фаъолияти хоҷагидорӣ корхонаҳо таъсир мерасонанд. Истифодаи оқилонаи воситаҳои асосӣ ба беҳгардии ҳамаи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ-техникии фаъолияти корхона, аз ҷумла ба афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва баланд шудани сифат, паст шудани арзиши аслий ва меҳнатфарогирии маҳсулот ва хизматрасониҳо мусоидат мекунад.

Ба хотири роҳандозӣ намудани назорати вазъ ва истифодаи воситаҳои асосӣ омӯзиши мунтазами мавҷудият, таркиб, сохтор ва ҳаракати онҳо лозим аст. Дар таҳқиқи мушкилоти баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил, назорат ва идоракунии воситаҳои асосӣ, дар баробари тафсири мафҳум ва моҳияти воситаҳои асосӣ, ҳамчунин масъалаи тасниф (гурӯҳбандӣ)-и воситаҳои асосӣ муҳим арзёбӣ мешавад. Тавре муҳаққиқ Д.А. Ендовитский қайд мекунад, истифодаи равишҳои муносиби таснифи воситаҳои асосӣ имкон медиҳад, ки «на танҳо моҳияти воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ беҳтар дарк карда шавад, инчунин ба рушди қобилияти назоратӣ таҳлили баҳисобгирии

муҳосибӣ ва баланд бардоштани саҳеҳии ҳисоботи молиявии ташкилотҳо мусоидат мекунад» [35, с. 2].

Дар адабиёт аломати асосӣ барои таснифи воситаҳои асосӣ аз нигоҳи робита бо ҳадафҳои баҳисобгирии муҳосибӣ аломати ҳадафи истифодаи онҳо дар фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ мебошад. Барои ин тамоми воситаҳои асосӣ вобаста ба ҳадафи истифода (таъинот)-и худ ба намудҳои истеҳсоли ва ғайриистеҳсоли ҷудо мешаванд. Воситаҳои асосии истеҳсоли аз рӯи соҳаҳои истеҳсолот (саноатӣ, кишоварзӣ, сохтмон ва ғ.) ҷудо карда мешаванд. Воситаҳои асосии ғайриистеҳсоли – воситаҳои асосие мебошанд, ки дар фаъолияти ташкилотҳои тиҷоратӣ (савдо), хоҷагии манзил, муассисаҳои фарҳангӣ маишӣ, маориф, тандурустӣ, сайёҳӣ солимгардонӣ, варзишӣ ва дигар соҳаҳои инфрасохтори иқтисодӣ иҷтимоӣ истифода мешаванд.

Воситаҳои асосии истеҳсоли – воситаҳои меҳнат мебошанд, ки дар раванди истеҳсолот (фаъолияти хоҷагидорӣ) такроран (чандин маротиба) ва пурра иштирок мекунанд, вале арзиши худро қисм ба қисм, бо мурури истеҳлок ба арзиши аслии маҳсулот (кор, хизматрасонӣ) мегузаронанд ва шакли табиӣю ҷисмонии хуро дигар намекунанд. Яъне, сарватҳои иқтисодии барои бунёди воситаҳои асосии истеҳсоли сарфшуда дар шакли маблағи истеҳлок ба хароҷот мубаддал мегарданд ва дар муддати истифодаи воситаҳои асосии мазкур дар фаъолияти хоҷагидорӣ дар шакли нафъҳои иқтисодӣ (даромад) ба корхона бозпас мегарданд.

Дар таркиби воситаҳои асосии истеҳсоли ҷузъҳои муҳим бино ва иншооти таъиноти истеҳсоли, дастгоҳҳо, мошинҳо, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт, воситаҳои техникаи компютерӣ, асбобу анҷом, олоти истеҳсоли ва хоҷагӣ, инчунин дигар иншооте, ки бевосита дар фаъолияти истеҳсоли барои гирифтани ғайриистиқомат мекунанд, мебошанд. Объектҳои мазкур дар воҳидҳои сохтори истеҳсоли ва маъмурии корхона ҷойгир буда, ба онҳо вобаста карда мешаванд.

Воситаҳои асосии истеҳсоли вобаста ба иштироки худ дар фаъолияти хоҷагидорӣ корхона ба намудҳои фаъол ва ғайрифавол ҷудо мешаванд. Қисми

фаъоли воситаҳои асосии истеҳсоли бевосита дар фаъолияти хоҷагидорӣ барои истеҳсоли маҳсулот (ичрои кор ва хизматрасонӣ) иштирок мекунад, қисми ғайрифаволи онҳо бошад, шароити зарурӣ барои ин фаъолият фароҳам месозад.

Воситаҳои асосии ғайриистеҳсоли – воситаҳои мебошанд, ки барои хизматрасонии иҷтимоӣ маишӣ ба кормандони корхона таъин гардидаанд.

Аҳамияти таснифи воситаҳои асосӣ вобаста ба таъиноташон дар баҳисобгирии муҳосибӣ пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки маълумоти возеҳ дар бораи ҳар як объекти воситаҳои асосӣ ташаккул меёбад. Истифодабаранда метавонад дарк кунад, ки кадом объектҳои воситаҳои асосӣ бевосита ё бавосита айнаи замон нафъи иқтисодӣ (даромад) меоранд, кадоми онҳо дар оянда даромад меоранд ва кадомашон даромад намеоранд. Масъалаи мазкур барои идоракунии фаъолияти хоҷагидорӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун вазифаи асосии он муҳим аст, зеро ҳадафи ниҳойии пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ ба даст овардани даромад ва вазифаи баҳисобгирӣ чен кардани ин даромад аст.

Аммо, агар объект барои овардани даромад қодир набошад, пас бо назардошти таъриф ва тафсири моҳияти иқтисодии воситаҳои асосӣ, онро набояд ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ эътироф намуд. Ҳам қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳам СБҲМ ин нуқтаро таъкид менамоянд: ягон дорой набояд ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ эътироф шавад, дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос ва маълумот дар бораи он дар ҳисоботи молиявӣ оварда шавад, агар роҳбарияти корхона (дар асоси ақидаи сармуҳосиб) мутмаин набошад, ки аз истифодаи минбаъдаи он даромад ба даст меояд.

Ҳамин тариқ, шумораи зиёди равишҳои мавҷуда ба шарҳи моҳияти воситаҳои асосӣ, инчунин муқаррарот оид ба тасниф ва эътирофкунии онҳо дар баҳисобгирии муҳосибӣ аз муҳим будани масъалаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ шаҳодат медиҳад. Таҳияи тафсири пурра ва дурусти мафҳум ва зикри моҳияти воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ барои ташаккули амсилаи аз ҷиҳати иқтисодӣ дурусти

баҳисобгирии воситаҳои асосӣ имкон медиҳад. Бо истифода аз чунин амсила метавон ҳамаи амалиёт бо воситаҳои асосиро дар ҳисобҳои муҳосибии корхона боэътимод инъикос кард ва иттилооти саҳеҳро дар бораи онҳо тавассути ҳисоботи молиявӣ ба истифодабарандагони манфиатдор пешкаш намуд.

1.2. Усулҳои муосир ва методологияи ягонаи баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ

Дар шароити муосири рушди иқтисодиёт нақши воситаҳои асосӣ дар фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ беназир аст. Вазъ ва истифодаи самараноки воситаҳои асосӣ ба натиҷаҳои ниҳойии корхонаҳо таъсир расонида, ҳуди онҳо дар фаъолияти хоҷагидорӣ унсури муҳимтарин ҳисобида мешаванд. Ҳамзамон ба истифодаи самараноки воситаҳои асосӣ ташкили баҳисобгирии муҳосибии онҳо таъсири муҳим мерасонад, зеро иттилооти барои қабули қарорҳои идоракунии зарурӣ маҳз дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ташаккул меёбад ва тавассути ҳисоботи молиявӣ ба истифодабарандагон пешниҳод карда мешавад.

Равандҳои ҳамгирии иқтисодиёти миллӣ ба низоми байналмилалӣ хоҷагидорӣ ҳамчун унсури таркибии худ бунёди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ ба амалияи ҷаҳонӣ пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, СБҲМ ва талаботи имрӯзаи иқтисодиёти бозорӣ ҷавобгӯро зарур мешуморанд. Ин равандҳо водор менамоянд, ки маҳакҳои ташаккули иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ, ки то имрӯз мавриди истифода қарор доранд, бозбинӣ карда шаванд, масъалаҳои дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардан ва дар ҳисоботи молиявӣ эътироф намудани унсурҳои ҳисоботи молиявӣ, аз ҷумла воситаҳои асосӣ бо нигоҳи нав баррасӣ карда шаванд.

Рушди усулҳои идоракунии дороиҳо, аз ҷумла идоракунии воситаҳои асосӣ бо рушди амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ ҳамрадиқ аст. Татбиқи СБҲМ дар амалияи миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ масъалаи рушди

усулҳои баҳодиҳии воситаҳои асосиро аз нигоҳи таъсири арзиши дигаршудаи онҳо ба нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии фаъолияти корхонаҳои муосир боз ҳам мубрам мегардонад.

Барои дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дуруст инъикос кардани объектҳои воситаҳои асосӣ ва пешниҳод намудани иттилооти боэътимод дар бораи онҳо дар ҳисоботи молиявӣ дуруст муайян кардани арзиши воситаҳои асосӣ бо ёрии усулҳои гуногуни баҳодиҳӣ аҳамияти назаррас дорад. Интихоби усули баҳодиҳӣ аз муҳтавои иқтисодии объектҳои воситаҳои асосӣ вобаста аст. Ташаккули арзиши асосноки воситаҳои асосӣ ва дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани он ба баланд бардоштани саҳеҳии ҳисоботи молиявӣ дар шароити ба низоми байналмилалӣ мутобиқ кардани низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ мусоидат менамояд.

Масъалаи баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ ҳамеша мавриди баҳсҳо дар доираҳои муҳосибон ва олимони соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ қарор дорад. Рушди методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар шароити СБҲМ дар асарҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ - Н.А. Абдулмуминзода [1], Н.Н. Агошкова [2], Т.Ю. Дружиловская [28], Э.С. Дружиловская [30-33], Д.А. Карагодин [41], Б.Ҷ. Каримов [46], Л.И. Куликова [57], С.Ф. Низомов [90], В.Ф. Палий [94], Ю.И. Сигидов [113], И.Р. Сухарев [119], З.С. Туякова [126], Қ.Х. Хушвахтзода [132; 133] ва дигарон таҳқиқ шудаанд.

Аз ҷумла Н.Н. Агошкова мубрами масъалаи баҳодиҳии воситаҳои асосиро дар шароити муосир муҳим арзёбӣ карда, қайд мекунад, ки «Шарти муҳими ташкили баҳисобгирӣ ва таҳлили воситаҳои асосӣ баҳодиҳии воқеии арзиши онҳо мебошад. Асосноккунии ташаккул ва инъикоси арзиши воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирӣ имкон медиҳад, ки дар шароити мутобиқсозии низоми миллии ва байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ саҳеҳии ҳисоботи муҳосибӣ баланд бардошта шавад» [2, с. 35]. Дар таҳқиқоти Э.С. Дружиловская [30; 32] тавсияҳо оид ба такмили қоидаҳои баҳодиҳии аввалӣ ва минбаъдаи воситаҳои асосӣ, аз ҷумла вобаста ба ташаккули арзиш ва эътирофи аввалии воситаҳои

асосӣ, гузаронидани азнавбаҳодиҳӣ, инъикоси коҳишёбии арзиши воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ, баҳисобгирии истехлок пешниҳод карда шудаанд. Дар монографияи Б.Ҷ. Каримов масъалаҳои мубрами баҳодиҳии воситаҳои асосӣ ҳамчун унсури муҳими дороиҳои дарозмуҳлат, аз ҷумла мушкилоти баҳисобгирии истехлок, зарар аз коҳишёбии арзиш ва арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ таҳқиқ шудаанд [46, с. 231].

Бо вучуди ин, паҳлуҳои зиёди корбурди усулҳои муосири баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии арзиши воситаҳои асосӣ аз таҳқиқ дур мондаанд. Имрӯз зарурати таҳқиқи масъалаҳои баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар низоми стандартҳои миллӣ ва байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ, корбурди равишҳои муосири баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ мусаллам аст.

Дар адабиёти соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ мафҳуми «баҳодиҳӣ» бо тарзҳои гуногун тафсир карда шудааст (ҷадвали 1.2).

Ҷадвали 1.2. – Тафсири мафҳуми «баҳодиҳӣ» дар адабиёт

Муаллиф	Тафсири мафҳуми «баҳодиҳӣ»
В.В. Ковалев [50, с. 338]	Хусусияти муайяни объект (зӯхурот), ки имкон медиҳад онро аз маҷмуи дигар объектҳо (зӯхурот) ҷудо кунад, ё ба тартиб дарорад.
М.И. Кутер [58, с. 145]	Раванди муайян кардани маблағҳои пулӣ, ки аз рӯйи онҳо унсурҳои ҳисоботи молиявӣ бояд дар тавозун ва ҳисобот оид ба ғоида ва зарарҳо эътироф карда ва нишон дода шаванд.
В.Ф. Палий [94, с. 56]	Усули ба низоми ягонаи нишондиҳандаҳои мутавозӣ овардани унсурҳои мухталифи сармоя, тарзи саҳеҳ муайян кардани сармояи нақд ва афзуншавӣ (камшавӣ)-и он дар давраи ҳисоботӣ дар шакли ғоида ё зарар.
Ю.И. Сигидов [113, с. 305]	На далели таърихӣ, балки баҳои қиматнокии мол ё хизматрасонии мушаххас дар лаҳзаи вақти мушаххас мебошад.
Я.В. Соколов [118, с. 197]	Тарзи аз ченаки асли ба ченаки пулӣ гузаронидани объектҳои баҳисобгирӣ.
Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда [129, с. 306]	Ба нишондиҳанда ё хосияти объект, масалан ба дорой, фаъолият, корхона, маҳсулот додани қимати ададӣ.
Л.И. Хоружий [131, с. 13]	Раванди муайян кардани арзиши объект, ки ба вазъи дар бозор муқарраргардида ҷавобгӯ аст ва барои хулоса баровардан оид ба муҳимии дороии алоҳида барои субъекти хоҷагидорӣ имкон медиҳад.
Ақидаи муаллиф	Усули баҳисобгирии муҳосибӣ, ки бо ёрии он арзиши воқеии объектҳои баҳисобгирӣ муқаррар карда мешавад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши адабиёт

Масалан, олими рус Я.В. Соколов қайд намудааст, ки баҳодиҳӣ ҳамчун унсури методи баҳисобгирии муҳосибӣ «тарзи аз ченаки асли ба ченаки пулӣ

гузаронидани объектҳои баҳисобгирӣ мебошад» [118, с. 197]. М.И. Кутер низ ҳамин ақидаро дастгирӣ карда, таъкид мекунад, ки дар шароити бозор «диққати асосӣ ба баҳодихӣи равандҳои молиявӣю хоҷагидорӣ бо ченаки чамъбастии пулӣ дода мешавад» [58, с. 145]. Мувофиқи тафсири муҳаққиқони мазкур, баҳодихӣи раванди табдили хосиятҳои объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ аз шаклҳои гуногун (аслӣ, меҳнатӣ) ба шакли ягона ва умумии пулӣ мебошад. Шакли пулии ифодаи объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ имкон медиҳад, ки унсурҳои дигари методи баҳисобгирии муҳосибӣ амалӣ гардида, вазифаҳои он иҷро карда шаванд. В.Ф. Палий баҳодихиро ҳамчун усули ба низоми ягонаи нишондиҳандаҳои мутавозӣ овардани унсурҳои мухталифи сармоя, тарзи саҳеҳ муайян кардани сармояи нақд ва афзуншавӣ (камшавӣ)-и он дар давраи ҳисоботӣ дар шакли ғолибӣ ё зарар маънидод кардааст [94, с. 56]. Ба ақидаи олимони америкоӣ Э.С. Хендриксен ва М.Ф. Ван Бреда «баҳодихӣ ба нишондиҳанда ё хосияти объект, масалан ба дорой, ғабӯлият, корхона, маҳсулот додани қимати ададӣ мебошад» [129, с. 306]. Л.И. Хоружий баҳодихиро ҳамчун «раванди муайян намудани арзиши объект, ки ба вазъи дар бозор муқарраргардида ҷавобгӯ аст ва барои ҳуҷҷат баровардан оид ба муҳимии доройи алоҳида барои субъекти хоҷагидорӣ имкон медиҳад», шарҳ додааст [131, с. 13].

Ҳамин тариқ, баҳодихӣ – усули баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад, ки бо ёрии он арзиши воқеии объектҳои баҳисобгирӣ муқаррар карда мешавад. Арзиш – мафҳуми иқтисодие аст, ки муносибатҳои байниҳамдигарии молҳо ва хизматрасониҳои ба харидорон дастрасро муқаррар мекунад. Он «далели таърихию ифода накарда, баҳои қиматнокии мол ё хизматрасонии мушаххас дар лаҳзаи вақти мушаххас мебошад» [113, с. 305]. Баҳои воқеъбинонаи объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ имкон медиҳад, ки саҳеҳии баҳисобгирии муҳосибӣ баланд бардошта шавад, иттилооти ташаккулдиҳандаи ҳисоботи молиявӣ аниқ бошад ва вазъи молиявии корхона нисбатан воқеъбинона арзёбӣ карда шавад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ғабӯлияти баҳодихӣ» чунин таърифи баҳодихӣ оварда шудааст: баҳодихӣ - раванди муайян намудани

арзиши воқеии объекти баҳодихӣ дар санаи мушаххас, ки аз ҷониби баҳодиханда мувофиқи талаботи қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифодаи тарзҳо, усулҳо ва расмиёти асосноки интихобшудаи баҳодихӣ амалӣ мешавад [61].

Талаботи умумӣ ба баҳисобгирии амволи корхона ҳамчун унсури ҳисоботи молиявӣ бо моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [62], тартиби баҳодихии воситаҳои асосӣ бо низомномаи баҳисобгирии муҳосибӣ (НБМ) 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» [99] ва СБҲМ (IAS (International Accounting Standards)) 16 «Воситаҳои асосӣ» [78] муқаррар карда шудааст.

Дар адабиёт оид ба масъалаи таснифи намудҳои арзиш ва усулҳои баҳодихии объектҳои баҳисобгирӣ ақидаҳо мухталиф мебошанд. Муаллифон аксаран ҳамчун асоси таснифи намудҳои арзиши воситаҳои асосӣ равишҳои баҳодихии таърихӣ ва баҳодихии бозориро мақбул мешуморанд (расми 1.2).

Расми 1.2. - Равишҳои таснифи намудҳои арзиши воситаҳои асосӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [2; 18; 22; 113; 130]

Ҳангоми корбурди равиши таърихӣ чунин намудҳои арзиш чудо карда мешаванд: арзиши аввалӣ (арзиши аслий, арзиши таърихӣ), арзиши тавозунӣ, арзиши бақиявӣ (барҳамдиҳӣ, боқимонда) ва арзиши истехлоқшаванда.

Арзиши аввалӣ ё арзиши аслий (cost) – маблағи воситаҳои пулӣ ё муодилҳои пул, ки бар ивази объекти воситаҳои асосӣ дода шудаанд, ё арзиши одилонаи подоши дигар мебошад, ки бо мақсади ба даст овардани объект дар лаҳзаи харид ё сохтмони он пардохт карда шудааст.

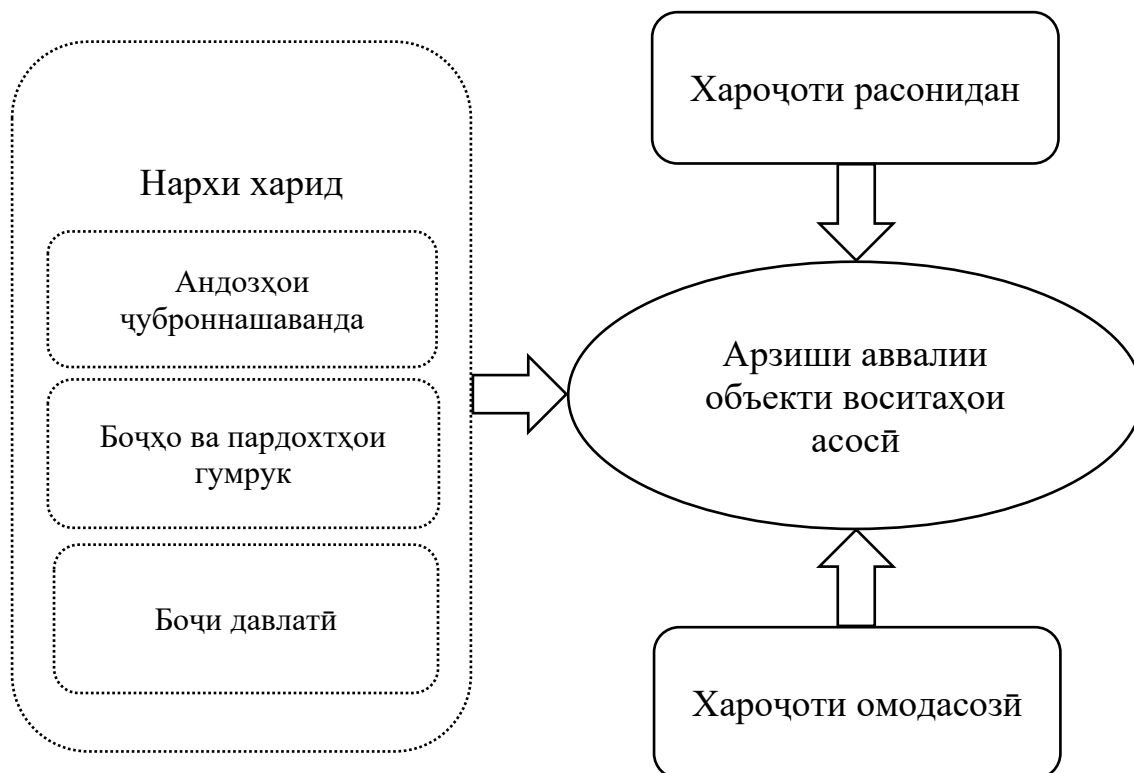
Мувофиқи банди 7 НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ», воситаҳои асосӣ ба баҳисобгирии муҳосибӣ бо арзиши аввалии худ қабул карда мешаванд. Дар банди 15 СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» низ оварда шудааст, ки объекти воситаҳои асосӣ, ки ба маҳакҳои ҳамчун дорой эътироф шудан ҷавобгӯ аст, бо арзиши аввалӣ баҳо дода мешавад. Дар ин маврид арзиши аввалии воситаҳои асосии бо пардохт ба даст овардашуда ба андозаи маблағи хароҷоти воқеии корхона барои харид, сохтмон ва истехсоли онҳо, ба истиснои андозҳои ҷуброншаванда (ғайр аз ҳолатҳои бо қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинишуда) эътироф карда мешавад.

Ба ақидаи Я.В. Соколов, арзиши аввалӣ – «ягона баҳои дурусти воқеъбинона мебошад, зеро танҳо он нишон медиҳад, ки ин ё он объект бо харҷи чанд воҳиди пулӣ ба даст омадааст. Ин ҷо тахмин карда намешавад, ки онро фурӯхтан ё харидан мумкин аст, вале ҳуҷҷатҳои асосноке мавҷуд ҳастанд, ки ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул шудани ашёро дар корхона тасдиқ мекунанд» [117, с. 8].

Ҳамин тариқ, мувофиқи муқаррароти СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ва НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ», арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ, ки дар тавозуни муҳосибӣ эътироф карда мешавад, аз чунин унсурҳо ташаккул меёбад (расми 1.3):

- нархи хариди объекти воситаҳои асосӣ, аз ҷумла бочҳо ва пардохтҳои гумрук (воридотӣ), андозҳои ҷуброншаванда барои харид, бочи давлатӣ

(барои бақайдгирии объекти ғайриманкули воситаҳои асосӣ), бо тарҳи тахфифҳо;

Расми 1.3. – Унсурҳои арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [20; 78; 99]

- ҳама хароҷоти бевосита ба расонидани дорой ба макони пешбинишуда ва расонидани он ба ҳолати барои истифодабарӣ муносиб тааллуқдошта (хароҷоти расонидан);

- баҳои ҳисобшавандаи аввалии хароҷоти кандан ва бартараф кардани объекти воситаҳои асосӣ ва барқарор кардани қитъаи замини ишғолкардаи объект (хароҷоти омодагӣ), ки нисбат ба онҳо корхона ё ҳангоми хариди объекти мазкур, ё дар паёмади истифодаи он дар давоми давраи муайян барои мақсадҳои аз истехсоли маҳсулот фарқкунанда дар ин давра ухдадорӣ қабул мекунад.

Мисоли хароҷоти бевосита ба расонидани дорой ба ҳолати муносиб тааллуқдошта инҳо мебошанд:

- хароҷоти подоши меҳнати кормандон, ки бевосита дар паёмади сохтмон ё хариди объекти воситаҳои асосӣ пайдо мешаванд;

- хароҷоти омодаسازیи макони насбкунӣи объекти воситаҳои асосӣ;
- хароҷоти аввалии расонидан ба макони насбкунӣ ва гузаронидани корҳои боркунӣ-фаровардан;
- хароҷоти насбкунӣ ва васлкунӣ;
- хароҷоти санчиши амалкунии муносиби дорой, ки пас аз тарҳ кардани воридшавиҳои соф аз фурӯши маҳсулоти дар раванди расонидани дорой ба макони таъиншуда ва овардани он ба ҳолати зарурӣ истехсолшуда (масалан, маҳсулоти ҳангоми аз санчиш гузаронидани таҷҳизот гирифташуда) боқӣ мондаанд;
- маблағҳои подоши хизматрасониҳои касбӣ.

Корхонаҳои СБҲМ (IAS) 2 «Ашё» [77]-ро нисбат ба хароҷоти бо иҷрои уҳдадориҳо оид ба кандан, бартараф кардани объект ва барқарорسازیи китъаи замини ишғолкардаи он, ки дар давоми давраи муайян дар паёмади барои истехсоли маҳсулот истифода бурдани объекти мазкур дар давоми ҳамин давра пайдо мешаванд, ба кор мебаранд. Уҳдадориҳо нисбат ба хароҷоти мутобиқи СБҲМ (IAS) 2 «Ашё» ё СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» баҳисобгирифташуда дар асоси муқаррароти СБҲМ (IAS) 37 «Уҳдадориҳои баҳододашаванда, уҳдадориҳои шартӣ ва доройҳои шартӣ» [80] эътироф карда ва баҳо дода мешаванд.

Мисоли хароҷоте, ки ба арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ зам намешаванд, инҳо мебошанд:

- хароҷоти кушодани маҷмааи истехсолии нав;
- хароҷоти бо ба бозор ҳавола додани намудҳои нави маҳсулот ва хизматрасониҳо алоқаманд (аз ҷумла хароҷоти таблиғ);
- хароҷоти бо пешбурди фаъолияти тичоратӣ дар макони нав ё бо гурӯҳи нави мизочон алоқаманд (аз ҷумла хароҷоти омӯзиши кормандон);
- хароҷоти маъмурӣ ва дигар хароҷоти бологузошташудаи умумӣ.

Эътироф намудани хароҷот дар арзиши аввалии (тавозунии) объекти воситаҳои асосӣ дар лаҳзае қатъ мегардад, ки дорой ба макон ва ҳолати барои

истифодаи он мутобиқи нияти роҳбарияти корхона муносиб расонида шавад. Ҳамин тариқ, харочоти дар раванди истифода ё ҷойивазкунонии объект анҷомдодашуда ба арзиши тавозунии объекти мазкур зам карда намешаванд. Масалан, чунин харочот ба арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосӣ зам карда намешаванд:

- харочоти дар он вақте анҷомдодашуда, ки объекти барои истифода мутобиқи нияти роҳбарият муносиббуда ҳоло ба истифода дода нашудааст ё бо сарбории нопурра кор мекунад;

- зарарҳои амалиётии аввалӣ, чун зарарҳои амалиётии дар раванди ташаккули талабот ба маҳсулоти бо ёрии ҳамин объект истеҳсолшаванда пайдошуда;

- харочоти ҷойивазкунии қисман ё пурраи корхона, ё азнавташкилдиҳии фаъолияти корхона.

Баъзе амалиёт вобаста ба сохтмон ё рушди объекти воситаҳои асосӣ анҷом дода мешаванд, вале барои расонидани ин объект ба макони гузоштан ва ҳолати муносиби истифода мутобиқи нияти роҳбарият зарур нестанд. Ин амалиёти ҳамрадиф метавонанд то оғоз ё дар вақти иҷрои корҳои сохтмонӣ анҷом дода шаванд. Масалан, то оғози корҳои сохтмонӣ майдони сохтмон метавонад чун таваккуфгоҳи автомобилҳо истифода шуда, аз ин ҳисоб корхона даромад гирад. Азбаски амалиёти ҳамрадифи мазкур барои расонидани объект ба макони ҷойгиршавӣ ва ҳолати муносиби истифода мутобиқи ниятҳои роҳбарият зарур нест, даромадҳо ва харочоти ба онҳо дахлдошта дар таркиби ғайри зарар эътироф ва бо моддаҳои дахлдори даромадҳо ва харочот тавсиф карда мешаванд.

Дар қадвали 1.3 тартиби ташаккули арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ – таҷҳизоти истеҳсолӣ бо мисоли намунавӣ тасвир шудааст. Мувофиқи маълумоти қадвал арзиши аввалии таҷҳизоти истеҳсолӣ 5214400 сомониро ташкил медиҳад.

Чадвали 1.3. – Тартиби ташаккули арзиши аввалии таҷҳизоти истеҳсоли

Амалиёти хоҷагидорӣ	Маблағ, сомонӣ	Робитаи ҳисобҳо	
		Дт	Кт
1. Таҷҳизоти истеҳсоли харида шуд*	5186000	11020.4**	22040
2. Ҳисобномаи таъминкунанда барои таҷҳизоти харидашуда пардохт карда шуд	5186000	22040	10210
3. Ҳисобномаи ташкилоти нақлиётӣ барои расонидани таҷҳизот қабул карда шуд	14000	11020.4	22040
4. Ҳисобномаи ташкилоти нақлиётӣ пардохт карда шуд	14000	22040	10210
5. Таҷҳизоти истеҳсоли насб карда шуд	12000 2400	11020.4	22210 22240
6. Таҷҳизоти истеҳсоли ба истифода супорида шуд	5214400	11020.1***	11020.4

*Дар гузарониши муҳосиби мазкур ҳисоби 10540 «Андозҳои подошаванда» иштирок намекунад, зеро моддаи 266 (сарҳати 6 қисми 6) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат намедихад, ки андоз аз арзиши иловашудаи дар мавриди хароҷоти харид, истеҳсол, сохтмон, васлкунӣ ва насбкунӣ, инчунин барқарорсозӣ (таъмир)-и доройҳои истеҳлоқшаванда пардохтшуда ҷуброн карда шавад. Мутобиқи муқаррароти моддаи 190 (қисми 6) кодекси мазкур андоз аз арзиши иловашудаи ҳангоми хариди воситаҳои асосӣ пардохтшуда ба арзиши аввалии онҳо зам карда мешавад.

**Ҳисоби 11020.4 «Мошин ва таҷҳизот дар захира (анбор)» - пешниҳоди муаллиф

***Ҳисоби 11020.1 «Мошин ва таҷҳизот дар истифода» - пешниҳоди муаллиф

Эзоҳ: ҳисобҳои 11020.1 ва 11020.4 дар доираи имконияти дар нақшаи расмӣ ҳисобҳо мавҷудбуда ва хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосиби воситаҳои асосӣ пешниҳод карда шудаанд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Арзиши аввалии воситаҳои асосии мустақилона истеҳсолнамудаи корхона дар асоси ҳамон қоидаҳои муайян карда мешавад, ки арзиши аввалии воситаҳои асосии харидашуда муайян карда мешавад. Агар корхона ҳамин гуна объекти воситаҳои асосиро барои фурӯш дар рафти фаъолияти муқаррарии худ истеҳсол кунад, пас арзиши аввалии чунин объект бо арзиши истеҳсоли объект барои фурӯш мувофиқ меояд. Ҳамин тариқ, ҳангоми муайян кардани хароҷоти дахлдор ғайридохилӣ ихтисор карда мешавад. Ҳамчунин ба арзиши аввалии воситаҳои асосӣ талафоти аз меъёр зиёди мавод, хароҷоти пардохти меҳнат ва дигар сарватҳои ҳангоми мустақилона сохтани объекти воситаҳои асосӣ истифодашуда зам карда намешаванд. СБҲМ (IAS) 23 «Масрафҳои қарз» [79] маҳакҳои эътирофкунии фоизҳоро ҳамчун унсури арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосии мустақилона истеҳсолшуда муқаррар менамояд.

Корбурди арзиши аввалӣ барои баҳодиҳии воситаҳои асосӣ як қатор бартарихо дорад, аз ҷумла:

- барои ҳисоб кардани арзиши аввалӣ чалб намудани мутахассисони берунӣ зарур нест, онро кормандони муҳосибот мустақилона дар асоси алгоритми муайян ҳисоб мекунанд;

- мавҷудияти пойгоҳи меъёрии рушдёфта оид ба танзимкунии амалҳои баҳодихии дороиҳо бо арзиши аввалӣ;

- дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос намудани харид ва қабули объектҳои воситаҳои асосӣ бо арзиши аввалӣ бо тартиби муайяне ба ҷо оварда мешавад, ки аз тинати навишти дутарафа бармеояд.

Вобаста ба масъалаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ бо арзиши аввалӣ дар адабиёт баҳсҳои зиёд ба назар мерасанд. Сабаби асосии ба миён омадани чунин баҳсҳо дар он ифода меёбад, ки арзиши дороиҳо (аз ҷумла воситаҳои асосӣ) бо мурури замон дигар мешавад. Қабули қарорҳои идоракунии саривақтӣ ва асоснок бевосита аз ғаврият ва аниқии иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ вобаста аст. Бинобар ин, бар асари ба талаботи муосири истифодабарандагони иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ ҷавобгӯ набудани арзиши аввалӣ имкони қорбурди он барои баҳодихии воситаҳои асосӣ шубҳанок менамояд. Ҳоло баъзе муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки қорбурди арзиши аввалӣ барои баҳодихии воситаҳои асосӣ дар шароити таваррум мақбул нест [18; 111; 113].

Арзиши тавозунӣ (carrying amount) – фарқи байни арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ ва маблағи истеҳлоки барои он ҳисобузамшуда мебошад. Ба қавли дигар, арзиши тавозунӣ маблағе мебошад, ки бо он дорой дар тавозуни муҳосибӣ пас аз тарҳ кардани маблағи истеҳлок ва зарарҳои дар натиҷаи қоҳишҳои арзиш ғуншуда эътироф карда мешавад.

Арзиши бақиявӣ ё арзиши барҳамдихӣ (residual value) – маблағи ҳисобшавандае мебошад, ки қорхона дар ҳамин лаҳза аз қоричшавии объекти воситаҳои асосӣ пас аз тарҳ кардани қорочоти ҳисобшаванда барои қоричшавӣ гирифта метавонад, агар ҳолати қисмонӣ ва муҳлати қизмати объекти мазкур тавре бошанд, ки дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари он дар назар дошта

шудааст. Ба қавли дигар, арзиши бақиявӣ – арзиши софи пешбинишавандаи оҳанпора ё ашӯи хоми дуҷумбораи аз объекти воситаҳои асосӣ гирифташаванда (қисмҳои этиётӣ) дар санаи пешбинишудаи хоричшавӣ мебошад. Вале дар байни мафҳуми арзиши бақиявӣ, ки дар амалияи миллии ва амалияи байналмилалӣ пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ истифода мешавад, тафовут ҷой дорад. Дар амалияи миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ арзиши бақиявӣ ҳангоми хоричшавӣ (аз тавозуни муҳосибӣ соқит кардан)-и объекти воситаҳои асосӣ муайян карда мешавад. Дар амалияи байналмилалӣ бошад, арзиши бақиявӣ ҳамчун арзиши барҳамдиҳии пешбинишавандаи объекти воситаҳои асосӣ ҳисоб карда мешавад:

$$A_{\text{бақ (барх)}} = A_{\text{ав}} - A_{\text{ист}} \quad (1)$$

дар ин ҷо $A_{\text{бақ (барх)}}$ – арзиши бақиявӣ (барҳамдиҳӣ)-и объекти воситаҳои асосӣ; $A_{\text{ав}}$ – арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ; $A_{\text{ист}}$ – арзиши истехлокшаванда (истехлокшуда)-и объекти воситаҳои асосӣ.

Арзиши истехлокшаванда (depreciable amount) – арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ ё дигар маблағи ҳамчун арзиши аввалӣ қабулшуда бо тарҳи арзиши бақиявӣ (барҳамдиҳӣ):

$$A_{\text{ист}} = A_{\text{ав}} - A_{\text{бақ (барх)}} \quad (2)$$

ё маблағи дигари ифодакунандаи он, масалан, арзиши барқарорсозӣ (азнавбаҳододашуда)-и объекти мазкур мебошад.

Ҳамин тариқ, маблағи арзиши истехлокшаванда дар шароити корбурди СБҲМ аз маблағи арзиши истехлокшаванда, ки дар амалияи миллии баҳисобгирӣ истифода мешавад, камтар буда, дар натиҷа ҳангоми корбурди СБҲМ маблағи истехлоки ҳамасолаи объекти воситаҳои асосӣ низ камтар аст. Дар амалия арзиши барҳамдиҳӣ (бақиявӣ) маблағи начандон назаррасро ташкил медиҳад, аз ин хотир, ҳангоми ҳисобкунии маблағи истехлокшавандаи объекти воситаҳои асосӣ на ҳамеша ба эътибор гирифта мешавад.

Равиши баҳодиҳии бозорӣ корбурди чунин намудҳои арзишро пешбинӣ менамояд: арзиши барқарорсозӣ, арзиши одилона ва арзиши подошшаванда.

Муҳлатҳои гуногуни ба корхона воридшавии воситаҳои асосӣ ва даврони гуногуни дар истифодабарӣ дар корхона қарор доштани объектҳои воситаҳои асосӣ зарурати ба сатҳи қиёсшаванда овардани баҳои арзишии онҳоро ба миён меорад. Ба ин хотир усули баҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ бо арзиши барқарорсозӣ ба кор бурда мешавад. Арзиши барқарорсозӣ (replacement cost) нишон медиҳад, ки барои иваз кардани объекти воситаҳои асосӣ чӣ қадар маблағ лозим аст.

Дар баҳисобгирии муҳосибӣ арзиши барқарорсозӣ дар ду ҳолат ба миён меояд: гузаронидани азнавбаҳодиҳии объекти воситаҳои асосӣ ё таҷҳизонидан (азнавсозӣ)-и он. Бинобар ин, арзиши барқарорсозӣ арзишест, ки объекти воситаҳои асосӣ баъди азнавбаҳодиҳӣ ё таҷҳизонидан ба ҳисоб гирифта шуда ва дар тавозуни муҳосибӣ инъикос карда мешавад. Ба қавли дигар, арзиши барқарорсозӣ – арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ бо назардошти натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ ё таҷҳизонидан мебошад. Дар ин маврид муҳим нест, ки дар натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ кам шудааст ё зиёд шудааст.

Арзиши одилона (fair value) – нархе мебошад, ки дар рафти аҳди додугирифтӣ байни иштирокчиёни бозор дар санаи баҳодиҳӣ ҳангоми фурӯштани объекти воситаҳои асосӣ гирифта (дода) мешавад. Дар мавриди аҳди додугирифт бояд чунин шартҳо риоя гарданд: иштирокчиёни аҳд аз ҳамдигар вобаста набоянд; онҳо дар бораи шароити аҳд, нархҳои миёнаи бозорӣ ҳамин гуна объектҳо маълумот дошта бошанд ва аҳди хариду фурӯш бе маҷбуркунӣ анҷом дода шавад.

Дар асарҳои муҳаққиқон В.Г. Гетман [20], Т.Ю. Дружиловская [28], Э.С. Дружиловская [31], А.Ф. Мялкина [83], Л.И. Проняева [102], Э.С. Хендриксен [129] ва дигарон мушкилоти корбурди арзиши аввалии воситаҳои асосӣ дар шароити муосир баррасӣ шудааст.

Дар асарҳои мазкур мавзӯи бештар баҳснок – мушкилоти корбурди арзиши аввалии воситаҳои асосӣ мебошад. Таҳқиқи муҳтавои онҳо нишон медиҳад, ки

ҳоло дар таҷрибаи байналмилалӣ низ қоидаҳои ташаккули арзиши аввалии воситаҳои асосие, ки дар бештари ҳолатҳои аз хариди муқаррарӣ (бо пардохт) фарқкунанда ба корхона ворид мешаванд, пурра танзим нашудаанд. Ҳам дар СБҲМ ва ҳам дар низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ масъалаҳои муайян кардани арзиши аввалии воситаҳои асосии ҳангоми хориҷ шудани иштирокчии корхона ҳамчун пардохти ҳиссаи ӯ дар сармояи оинномавӣ қабулшуда, инъикоси арзиши аввалии воситаҳои асосии ройгон ба корхона воридшуда то ҳол ҳалли худро наёфтаанд. Ғайр аз ин, дар муҳтавои СБҲМ чиҳатҳои муайян кардани арзиши аввалии воситаҳои асосии ҳамчун саҳм ба сармояи оинномавӣ воридшуда, ки ҳангоми барӯйхатгирӣ ошкор шудаанд, ба таври мукамал баррасӣ нашудаанд. Мушкилоти зикршуда боиси ба миён омадани масъалаҳои ҳалталаб ва номутобиқатӣ дар амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ мешаванд ва дар натиҷа номутоносибии маълумот дар ҳисоботи молиявии корхонаҳои гуногун рух медиҳад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки ҳангоми ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушкилоти мазкур равише истифода шавад, ки ба таҳияи методологияи ягонаи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ нигаронида шуда бошад. Азбаски мувофиқи муқаррароти СБҲМ барои дар лаҳзаи эътирофкунӣ муайян кардани арзиши воситаҳои асосие, ки дар ҳолатҳои аз хариди муқаррарӣ бо пардохт ва мустақилона сохтани онҳо фарқкунанда қабул карда мешаванд, арзиши одилона истифода мешавад, пас метавон ҳангоми ташаккули арзиши аввалии воситаҳои асосии ба таври ройгон қабулшуда, дар натиҷаи барӯйхатгирӣ ошкоршуда, ба ҳисоби саҳми иштирокчӣ ба сармояи оинномавӣ ва ҳангоми хориҷ шудани иштирокчӣ (саҳмдор)-и корхона ҳамчун пардохти ҳиссаи ӯ дар сармояи оинномавӣ қабулшуда низ арзиши одилоноро ба қор бурд. Ҳамчунин, ба хоҳири таҳияи методологияи ягонаи баҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибии байналмилалӣ зарур мешуморем, ки ба таркиби арзиши аввалии воситаҳои асосии дар ҳолатҳои зикршуда ба корхона воридшуда хароҷоти

бевосита ба воридшавии онҳо алоқаманд (масалан, хароҷоти расонидан) зам карда шаванд.

Дар воқеъ, азбаски мутобиқи СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» чунин хароҷот дар арзише, ки ҳангоми эътирофкунии воситаҳои асосии бо роҳи хариди муқаррарӣ ба корхона воридшуда ташаккул меёбад, ба ҳисоб гирифта мешаванд, пас равиши ягона ба ташаккули арзиши аввалии ин объектҳо тавассути эътирофи хароҷоти мазкур дар арзиши аввалии ҳамин гуна воситаҳои асосии дар дигар ҳолатҳо ба корхона воридшуда таъмин мегардад.

Ҳамин тариқ, тавсия дода мешавад, ки арзиши аввалии воситаҳои асосӣ, ки дар асоси муқаррароти СБҲМ ташаккул ёфтааст ва дар ҳолатҳои аз хариди муқаррарӣ ва мустақилона аз ҷониби худ корхона сохташуда қабул шудааст, ҳамчун арзиши одилонаи баробар ба маблағи хароҷоти бевосита бо қабул кардани онҳо алоқаманд муайян карда шавад.

Ба андешаи мо, маҳз арзиши одилона арзиши объекти воситаҳои асосиро нисбатан воқеъбинона инъикос мекунад. Бинобар ин, истифодаи он ҳангоми ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани объектҳои воситаҳои асосӣ мақбул аст, зеро он ба нархи бозорӣ бештар мувофиқат мекунад. Дар оянда тафовут байни арзиши воқеӣ ва арзиши бозории объекти воситаҳои асосӣ нисбат ба тафовут байни арзиши воқеӣ ва тавозунӣ (аввалӣ)-и он назаррас нахоҳад буд ва ҳамин тариқ, арзиши бозории объектҳои воситаҳои асосӣ бо назардошти шартҳои дар боло зикршуда, бо арзиши одилонаи онҳо баробар хоҳад шуд. Тафовути арзиши воситаҳои асосӣ дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардан ва арзиши онҳо дар санаи ҳисоботӣ метавонанд бо роҳи гузаронидани азнавбаҳодиҳии ҳарсолаи гурӯҳҳои якхелаи объектҳои воситаҳои асосӣ бартараф карда шавад.

Муҳтавои СБҲМ, ки ба воситаҳои асосӣ дахл мекунад, инчунин низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибиро таҳлил намуда, мушоҳида мекунем, ки тарзҳои муайян кардани арзиш ва баҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар стандартҳои байналмилалӣ ва қоидаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ – НБМ аз ҳамдигар тафовут доранд (ҷадвали 1.4).

Чадвали 1.4. – Тарзҳои баҳодихии воситаҳои асосӣ мувофиқи СБҲМ ва НБМ

Арзиши воситаҳои асосӣ	СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ»	4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ»
Арзиши аввалӣ	Маблағи пардохтшудаи пул ё баробарарзиши пул, ё арзиши дороии чуброни дигар, ки бар ивази дорой дар лаҳзаи харид ё сохтани он дода шудааст, ё дар ҳолатҳои мақбул, маблағе, ки хангоми эътирофи аввалӣ мутобиқи талаботи мушаххаси дигар СБҲМ, масалан СБҲМ (IFRS (International Financial Reporting Standards)) 2 «Пардохтҳо дар асоси саҳмияҳо» ба арзиши дороии мазкур гузаронида шудааст.	Маблағи харочоти воқеии корхона барои харид, сохтан ва истехсоли дорой, ба истиснои андоз аз арзиши иловашуда ва дигар андозҳои чуброншаванда (ғайр аз ҳолатҳои, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст).
Арзиши тавозунӣ	Маблағе, ки бо он дорой пас аз тарҳ кардани маблағҳои истехлоки ғуншуда ва зарарҳо аз қоҳишҳои арзиши худ эътироф карда мешавад.	Муайян нашудааст.
Арзиши бақиявӣ	Маблағи ҳисобшавандае, ки корхона дар ҳамин лаҳза аз хориҷшавии объекти воситаҳои асосӣ пас аз тарҳ кардани харочоти ҳисобшаванда барои хориҷшавӣ гирифта метавонад, агар ҳолати қисмонӣ ва муҳлати хизмати объекти мазкур тавре бошанд, ки дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари он дар назар дошта шудааст.	Муайян нашудааст.
Арзиши истехлокшаванда	Арзиши аввалии дорой ё маблағи дигар, ки ҳамчун арзиши аввалӣ қабул шудааст, бо тарҳи арзиши бақиявии он.	Муайян нашудааст.
Арзиши барқарорсозӣ	Муайян нашудааст.	Муайян нашудааст.
Арзиши одилона	Нархе, ки хангоми фурӯштани дорой ё супоридани уҳдадорӣ дар рафти аҳди муқаррарии байни иштирокчиёни бозор дар санаи баҳодихӣ метавонад гирифта шавад.	Муайян нашудааст.
Арзиши подошшаванда	Қимати калонтарин аз ин ду маблағ: арзиши одилонаи объекти воситаҳои асосӣ бо тарҳи харочоти фурӯш ё арзиши истифодаи он. Арзиши истифодаи объекти воситаҳои асосӣ – арзиши пешбинишудаи чараёнҳои пулии оянда, ки гирифтани он аз истифодаи объекти мазкур дар назар аст.	Муайян нашудааст.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [78; 99]

Объекти воситаҳои асосӣ дар тавозуни муҳосибӣ пас аз тарҳ кардани маблағҳои ғуншудаи истехлок ва зарарҳо аз қоҳишҳои арзиш (нарх)-и худ

ғуншуда нишон дода мешавад. Вале ба хотири нигоҳ доштани иттилоот дар бораи арзиши аввалие, ки бо он воситаҳои асосӣ ба баҳисобгирӣ қабул шудаанд, дар тавозуни муҳосибӣ сатри алоҳидае барои инъикос кардани арзиши аввалии воситаҳои асосӣ пешбинӣ мешавад.

Зарар аз коҳишёбии арзиш – маблағе мебошад, ки бо он арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосӣ аз маблағи арзиши подошшавандаи худ зиёд аст. Арзиши подошшаванда – қимати калонтарин аз ин ду маблағ мебошад: арзиши одилонаи объекти воситаҳои асосӣ бо тарҳи хароҷоти фурӯш, ё арзиши истифодаи он. Арзиши истифодаи объекти воситаҳои асосӣ – арзиши пешбинишудаи чараёнҳои пулии оянда мебошад, ки гирифтани он аз истифодаи объекти мазкур дар интизор аст.

Агар арзиши подошшавандаи объекти воситаҳои асосӣ кам шудан гирад ва аз арзиши тавозунии он паст шавад, ҳисобида мешавад, ки арзиш (нарх)-и объекти воситаҳои асосӣ коҳиш ёфтааст ва корхона бояд зарар аз коҳишёбии нархро инъикос кунад. Фарқи пайдошуда ҳамчун хароҷоти давраи чорӣ эътироф карда мешавад.

Арзиши воситаҳои асосӣ, ки бо он воситаҳои асосӣ дар аввал баҳо дода шуда буданд, набояд тағйир дода шавад, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст. Тағйир додани арзиши аввалии воситаҳои асосӣ дар ҳолатҳои илова сохтан, таҷҳизонидан, навкунӣ, қисман барҳамдиҳӣ ё азнавбаҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ иҷозат дода мешавад.

Бояд қайд кард, ки моддаи 214 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат намедиҳад, ки маблағи зиёдшавии арзиши дороиҳо, ки дар натиҷаи азнавбаҳодиҳии ин дороиҳо ба миён омадааст, ба арзиши дороиҳо зам карда шавад. Мутобиқи муқаррароти қисми 2 моддаи 199 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми муайян кардани арзиши дороиҳои истехлокшаванда бо мақсади аз манбаи андозбандии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ тарҳ кардани маблағи истехлок, зиёдшавии арзиши дороиҳои истехлокшаванда дар натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ аз маблағи истехлокшавандаи дорой ихтисор карда мешавад.

Ба хотири баҳодиҳии воситаҳои асосӣ пас аз эътирофкунӣ ба сифати сиёсати баҳисобгирӣ корхона бояд амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши аввалӣ ё амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши азнавбаҳододашударо интихоб кунад ва сиёсати қабулшударо нисбат ба ҳама объектҳои ҳамин синфи воситаҳои асосӣ истифода барад. Синфи воситаҳои асосӣ – гурӯҳи воситаҳои асосие мебошанд, ки аз диди моҳият ва хосияти истифода дар фаъолияти корхона ҳамсонанд. Мисолҳои синфҳои воситаҳои асосӣ инҳоянд: биноҳо, мошинаҳо ва тачҳизот, воситаҳои нақлиёти ҳавой, воситаҳои нақлиёти автомобилӣ, мебел ва лавозимоти он, тачҳизоти идоравӣ, дороиҳои биологӣ.

Ҳангоми истифодаи амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши аввалӣ пас аз ҳамчун дорой эътироф кардани объекти воситаҳои асосӣ, он бояд бо арзиши аввалии худ бо тарҳи маблағҳои ғуншудаи истеҳлок ва зарарҳо аз коҳишёбии нарх ба ҳисоб гирифта шавад.

Ҳангоми истифодаи амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши азнавбаҳододашуда пас аз ҳамчун дорой эътироф кардани объекти воситаҳои асосӣ, ки арзиши одилонаи он метавонад боэътимод баҳо дода шавад, бо арзиши азнавбаҳододашуда ба ҳисоб гирифта мешавад, ки арзиши одилонаи онро дар санаи азнавбаҳодиҳӣ бо тарҳи маблағҳои минбаъд ғуншудаи истеҳлок ва зарарҳо аз коҳишёбии нарх ифода мекунад. Азнавбаҳодиҳӣ бояд бо мунтазамии басанда гузаронида шавад, то ки ба пайдо шудани фарқи муҳими арзиши тавозунӣ аз он арзише, ки бо истифодаи арзиши одилона дар вазъи санаи анҷоми давраи ҳисоботӣ муайян карда шуда буд, роҳ дода нашавад.

Зудии гузаронидани азнавбаҳодиҳӣ аз тағйирёбии арзиши одилонаи объектҳои воситаҳои асосии азнавбаҳододашаванда вобаста аст. Агар арзиши одилонаи доройи азнавбаҳододашуда аз арзиши тавозунии он ба андозаи муҳим фарқ кунад, гузаронидани азнавбаҳодиҳии иловагӣ зарур аст.

Арзиши одилонаи баъзе объектҳои воситаҳои асосӣ тез-тез ва ба қадри муҳим тағйир меёбад, ки ин зарурати ҳамасола гузаронидани азнавбаҳодиҳиро ба миён меорад. Гузаронидани ин гуна азнавбаҳодиҳӣ зуд-зуд барои

объектҳои воситаҳои асосие, ки арзиши одилонаи онҳо танҳо ба қадри номӯҳим тағйир меёбад, зарур нест. Дар ин гуна мавридҳо зарурати азнавбаҳодихӣ танҳо дар ҳар як 3-5 сол ба миён омада метавонад. Баъди азнавбаҳодихии объекти воситаҳои асосӣ арзиши тавозунии он то ҳадди арзиши азнавбаҳододашуда таҳрир карда мешавад.

Ҳамин тариқ, бо мақсади ташаккули методологияи ягонаи баҳодихӣ ва азнавбаҳодихии воситаҳои асосӣ дар низоми пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутобиқ кардани он бо муқаррароти СБҲМ, ҳамчун маблағи азнавбаҳододашудаи воситаҳои асосӣ истифодаи арзиши одилонаи онҳоро мақбул меҳисобем.

Арзиши воситаҳои асосӣ дар ташаккули нишондиҳандаҳои ҳисоботи молиявии корхона, ки вазъи молиявии онро тавсиф медиҳанд, саҳми муҳим дорад. Имрӯз пешкаш намудани вазъи молиявии устувор ба истифодабарандагони манфиатдори ҳисоботи молиявӣ яке аз шартҳои асосии баланд бардоштани ҳолибияти сармоягузори корхонаҳо мебошад. Арзиши воситаҳои асосӣ ба вазъи молиявии корхона таъсир мерасонад. Аксари нишондиҳандаҳои молиявӣ, аз ҷумла нишондиҳандаҳои бозорگیرӣ, пардохтгавонӣ ва устувории молиявии корхона дар асоси маълумоти тавозуни муҳосибӣ ҳисоб карда мешаванд.

Равандҳои ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, ки бо татбиқи СБҲМ ҳамрадиқ мебошанд, пеш аз ҳама ба баланд бардоштани сифати иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ, истифодаи он барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти иштирокчиёни бозор – истифодабарандагони ҳисоботи молиявӣ, пеш аз ҳама сармоягузoron, барои қабули қарорҳои иқтисодии дахлдор нигаронида шудаанд. Дар асоси таҳқиқи адабиёти илмӣ ва интишороти соҳаи баҳисобگیرӣ, ки дар онҳо масъалаҳои корбурди СБҲМ дар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ баррасӣ шудаанд, тасдиқ мекунем, ки аксари муқаррароти стандартҳои байналмилалӣ бо амалия ва қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии дороиҳо, аз ҷумла баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мувофиқат намеkunанд. Бинобар ин,

корбурди онҳо бе бозбини усулҳо ва пойгоҳи методологии дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ амалкунандаи баҳодихӣ ва азнавбаҳодихии воситаҳои асосӣ ғайриимкон аст.

1.3. Хусусиятҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ

Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ яке аз қитъаҳои муҳими баҳисобгирии муҳосибӣ буда, нисбатан мураккаб аст. Дар баробари ин, баҳисобгирии воситаҳои асосӣ аз муҳосибон масъулияти баландро талаб мекунад, зеро санадҳои меъёрии танзимкунанда ба амалиёт бо воситаҳои асосӣ (қабулкунӣ, соқиткунӣ, азнавбаҳодихӣ, истехлок, иҷора) талаботи қатъӣ пеш мегузоранд. Раванди ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ, ки вобаста ба татбиқи СБҲМ дар мамлакат роҳандозӣ шудааст, ба ҳалли масъалаҳои баҳисобгирии амалиёт бо воситаҳои асосӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи онҳо таъсир мерасонад.

Вобаста ба ҳадафҳои ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ воситаҳои асосӣ чун ҳамеша яке аз моддаҳои муҳими тавозуни муҳосибӣ боқӣ мемонанд, бинобар ин, эътирофкунии онҳо ба қабули қарорҳои идоракунии ва иқтисодию ташкилии истифодабарандагони ҳисоботи молиявӣ таъсир мерасонад. Дар ин асос, баррасӣ ва таҳқиқи хосиятҳои равандҳои оmodасозӣ ва тартиб додани ҳисобот мутобиқи низоми СБҲМ, ба хоҳири ошкор кардани хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ ба истифодабарандагон пешкашшаванда масъалаҳои мубрами илми баҳисобгирии муҳосибии муосир ва ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ мебошанд.

Низоми СБҲМ хусусиятҳои мушаххаси худро дорад, ки тафовути онро аз дигар низомҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ муайян мекунад. Бартарҳои

асосии СБХМ нисбат ба стандартҳои миллии баҳисобгирӣ дар мамлакатҳои гуногун аз ҷумла инҳоанд:

- мантиқи аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноки тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ дар асоси баҳисобгирии муҳосибӣ;
- ҷамъбасти амалияи муосири ҷаҳонӣ (байналмилалӣ)-и баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ;
- дарки осони иттилооти молиявӣ аз ҷониби истифодабарандагон дар аксари мамлакатҳои ҷаҳон.

Бо ин васеъ будани истифодаи стандартҳои байналмилалӣ дар раванди таҳияи ҳисоботи молиявӣ тасдиқ карда мешавад, зеро онҳо имкон медиҳанд, ки на танҳо хароҷоти ҷалби сармояи иловагӣ аз берун, инчунин хароҷоти субъектҳои иқтисодӣ барои таҳияи ҳисоботи молиявӣ низ кам карда шаванд. Дар маҷмуъ мавҷудияти бартарҳои зикршуда ҷаҳд ва хоҳиши мамлакатҳои гуногунро барои истифодаи СБХМ дар амалияи баҳисобгирии муҳосибии худ тасдиқ мекунад.

Ҳоло стандартҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар аксари мамлакатҳои Европа, Америка ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ғояҳои СБХМ-ро истифода мебаранд. Хусусиятҳои методологияи СБХМ ба қонеъ гардонидани талаботи иттилоотии сармоягузoron ва дигар гурӯҳҳои истифодабарандагонӣ берунӣ, ки барои қабули қарорҳои иқтисодии оқилона заруранд, равона гардидаанд.

Тартиби дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани воситаҳои асосӣ бо Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [53], СБХМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» [78], СБХМ (IAS) 40 «Моликияти сармоягузорӣ» [81], СБХМ (IFRS) 16 «Иҷора» [82], НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» [99] танзим карда мешавад.

Воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ ба гурӯҳи дороиҳои дарозмуҳлат мансуб мебошанд, ки дар тафовут аз объектҳои дигари баҳисобгирӣ хусусиятҳои фарқкунандаи худро доранд. Ин хусусиятҳо аз тинати

дороиҳои дарозмуҳлат бармеоянд ва дар навбати худ ба тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воқиҳои асосӣ таъсир мерасонанд. Пеш аз ҳама, барои баҳисобгирӣ муҳим аст, ки муҳлати истифодаи нафъовари дороиҳои дарозмуҳлат тӯлонӣ аст. Онҳо барои истифода дар фаъолияти корхона ба даст оварда мешаванд ва барои фурӯхтан таъин нашудаанд. Гарчанде на СБҲМ (IAS) 16 «Воқиҳои асосӣ» ва на дигар санади танзимкунанда муҳлати истифодаи нафъовари қатъии камтаринро барои ҳамчун дороиҳои дарозмуҳлат тасниф кардани дорой муқаррар накардааст, маҳаки бештар истифодашаванда дар ин маврид – имкони истифодаи дорой ҳадди ақал дар давоми як сол (12 моҳ) мебошад.

Агар ягон хел дорой барои фурӯхтан таъин шуда бошад, пас новобаста аз муҳлати истифодаи нафъовари худ, он бояд ба гурӯҳи ашё (захираҳои молию моддӣ) мансуб доништа шавад, на ба дороиҳои дарозмуҳлат. Масалан, автомобили барои фурӯхтан таъингардидаро корхонаи истеҳсолкунанда ҳамчун захираҳои молию моддӣ (мол) тасниф мекунад, ширкати нақлиётӣ, ки автомобилро дар рафти фаъолияти муқаррарии худ истифода мебарад, онро ба гурӯҳи дороиҳои дарозмуҳлат мансуб мекунад.

Дар баробари воқиҳои асосӣ, ки ниҳоди ҳисмонӣ доранд, ба таркиби дороиҳои дарозмуҳлат инчунин дороиҳои ғайримоддӣ ва моликияти сармоягузорӣ низ дохил мешаванд, вале нуфузи воқиҳои асосӣ нисбатан зиёд аст. Дороиҳои ғайримоддӣ шакли ҳисмонӣ надоранд, вале ҳуқуқ ва бартарихоеро дар бар мегиранд, ки бо истифода аз онҳо корхона дар оянда нафъи иқтисодӣ мегирад (патентҳо, ҳуқуқҳои муаллифӣ, тамғаҳои молӣ ва дигарҳо). Моликияти сармоягузорӣ - бино ё ҳиссаи бино мебошад, ки бо мақсади гирифтани иҷорапулӣ ё афзуншавии арзиши сармоя дар ихтиёри корхона қарор дорад [81]. Намудҳои асосии дороиҳои дарозмуҳлати шакли ҳисмонӣ дошта (воқиҳои асосӣ) – биноҳо, иншоот, дастгоҳҳо, мошинаҳо ва таҷҳизот мебошанд.

Маблағи арзиши объектҳои воқиҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ, хоса дар корхонаҳои истеҳсолӣ ҳиссаи назарраси ҷамъи умумии дороиҳоро

ташкил медиҳад, бинобар ин, ба натиҷаҳои молиявии ғаёолияти онҳо таъсири бевосита ва муҳим мерасонад. Вобаста ба ин, эҳтиёҷ ба ташкили баҳисобгирии муҳосибии муносиб ва амиқи объектҳои воситаҳои асосӣ ба миён меояд.

Ҳангоми баҳисобгирии воситаҳои асосӣ корбурди дурусти қоидаи муносиб доништан (принсипи мувофиқат) бо роҳи ҳалли ду масъалаи муҳим зарур аст:

- бояд муайян кард, ки кадом ҳиссаи арзиши аслии умумии объекти воситаҳои асосӣ дар давраи ҳисоботии қорӣ ба хароҷот гузаронида шавад;

- чӣ қадар маблағи арзиши объекти воситаҳои асосӣ бояд дар тавозун ҳамчун дорони дар давраҳои ҳисоботии оянда нафъоваранда монад.

Барои ҳалли масъалаҳои мазкур ба чор савол бояд ҷавоб дод [24, с. 254-255]:

1. Арзиши аслии объекти воситаҳои асосӣ чӣ тавр муайян карда мешавад?
2. Арзиши аслии объекти воситаҳои асосӣ дар давоми вақт мувофиқ ба даромадҳо чӣ тавр бояд тақсим карда шавад?

3. Тартиби баҳисобгирии хароҷоти минбаъда, чун масрафҳои таъмир, хизматрасонӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ чӣ гуна бояд бошад?

4. Хориҷшавии объекти воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ чӣ гуна бояд инъикос карда шавад?

Бо сабаби тӯлонӣ будани муҳлати хизмати нафъовари воситаҳои асосӣ ва мураккабии амалиёт бо онҳо роҳбарияти корхона бештар бо миқдори зиёди тарзҳои интихоб ва ҳисобкуниҳо дучор мешавад. Масалан, муайян кардани арзиши харид аз сабаби бо як нархи умда харид кардани маҷмуи объектҳои воситаҳои асосии бо ҳам алоқаманд, ҳангоми ивазкунии ё дар мавриди масрафҳои сохтмон, метавонад душвор гардад. Гузашта аз ин, барои дуруст тақсим кардани арзиши аслии объекти воситаҳои асосӣ ба давраҳои оянда роҳбарияти корхонаро зарур аст муайян кунад, ки объект чӣ қадар тӯлонӣ истифода мешавад ва дар анҷоми муҳлати истифода он чӣ қадар арзиш дорад. Ҳангоми иҷрои чунин баҳодиҳиҳо хуб аст, ки дорой ҳамчун маҷмуи хизматрасониҳои дар раванди

фаъолияти амалиётӣ дар давоми якчанд солҳо истифодашаванда баррасӣ карда шавад. Масалан, мошинаи боркаш дар давоми муҳлати хизмати худ метавонад хизматрасониҳои кашонидани бор ба масофаи баробар ба 100000 километрро анҷом диҳад. Бо истифода аз дастгоҳ метавон 100000 дона маҳсулот истеҳсол кард. Бино ба таъмири умда метавонад 50 сол хизмат кунад. Вақте ки корхона ҳамаи ин объектҳоро ба даст меорад, он қаблан ҳаққи ҳамин 100000 километр, 100000 дона маҳсулот ё 50 соли хизматро пардохт мекунад. Яъне ҳар кадоме аз ин дороиҳо худ хароҷоти дарозмуҳлате мебошанд, ки арзишашон қаблан пардохт карда шудааст. Вазифаи баҳисобгирии муҳосибӣ тақсим кардани арзиши ин дороиҳо (хароҷот) ба муҳлати истифодаи нафъовари объекти мазкур мебошад. Бо мурури он ки, ин хизматҳо ба корхона дар давоми якчанд солҳо нафъ меоранд, арзиши онҳо албатта хароҷот мешавад, на дорой.

Хароҷоти воситаҳои асосӣ ба намудҳои асосӣ ва амалиётӣ (ҷорӣ) чудо мешаванд. Хароҷоти асосӣ – хароҷоти харид ё беҳғардонии ҳолати кории воситаҳои асосӣ мебошанд. Онҳо дар ҳисобҳои баҳисобгирии дороиҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд, чунки дар якчанд давраҳои ҳисоботии оянда ба корхона нафъ меоранд. Хароҷоти амалиётӣ - хароҷоте мебошанд, ки ба хизматрасонӣ ва истифодаи воситаҳои асосӣ мансуб мебошанд. Онҳо дар ҳисобҳои баҳисобгирии хароҷот ба ҳисоб гирифта мешаванд, зеро нафъҳои иқтисодии бо онҳо алоқаманд дар давраи ҳисоботии ҷорӣ гирифта мешаванд.

Ба хотири қорбурди дурусти қоидаи муносиб доништан бояд хароҷоти асосӣ ва хароҷоти амалиётӣ қатъиян аз ҳам чудо карда шаванд. Масалан, агар амалиётӣ хариди автомобил саҳван ҳамчун хароҷоти амалиётӣ ба ҳисоб гирифта шуда бошад, пас дар ҳисобот оид ба фоида ё зарар хароҷоти давраи ҳисоботии ҷорӣ зиёд нишон дода мешавад. Дар натиҷа фоидаи софи давраи ҳисоботии ҷорӣ кам шуда, фоидаи софи давраҳои оянда зиёд мешавад. Аз ҷониби дигар, агар хароҷоти амалиётӣ, масалан, хароҷоти рангуборкунии бино дар ҳисоби дорой инъикос карда шавад, пас хароҷоти давраи ҳисоботии ҷорӣ кам мешавад. Фоидаи давраи ҷорӣ зиёд, фоидаи давраҳои оянда ба ҳамин маблағ кам мешавад.

Муайян кардани он ки пардохтҳо харочот мебошанд ё дорой, бештар аз андешарониҳои касбии сармуҳосиб ва роҳбари корхона вобаста аст. Вале чунин озодии интихоб набояд ба таҳрифи натиҷаҳои молиявии корхона оварад.

Дар асоси таҳлили муҳтавои СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ва НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» нозуқиҳои асосии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосиро муайян карда, тафовути байни санадҳои мазкурро хангоми баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ҷудо мекунем (ҷадвали 1.5).

Ҷадвали 1.5. – Тафовути баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар СБҲМ ва НБМ

Асоси тафовут	СБҲМ (IAS) 16	НБМ 4/2002
1	2	3
Вазифаҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ	Эътироф кардани дороиҳо ҳамчун воситаҳои асосӣ, муайян кардани арзиши тавозунии онҳо, ҳисоб кардани маблағи дахлдори истехлок ва зарар аз коҳишёбии арзиш, ки бояд дар ҳисоботи молиявӣ эътироф карда шаванд.	Муайян нашудааст.
Ҳадафи санад (СБҲМ (IAS) 16 ё НБМ 4/2002)	Муайян кардани тартиби баҳисобгирии воситаҳои асосӣ, то истифодабарандагони ҳисоботи молиявӣ дар бораи сармоягузори корхона ба воситаҳои асосӣ ва тағйирот дар чунин сармоягузорӣ иттилоот ба даст оранд.	Муқаррар кардани қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ.
Корбурди санад (СБҲМ (IAS) 16 ё НБМ 4/2002)	Дар раванди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ оид ба воситаҳои молиявӣ, ба истиснои ҳолатҳои, ки дигар стандарти байналмилалӣ тартиби дигари баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосиро муқаррар мекунад ё иҷозат медиҳад (СБҲМ (IFRS) 5 - воситаҳои асосии барои фурӯш таъиншуда, СБҲМ (IAS) 41 – дороиҳои биологӣ, СБҲМ (IFRS) 6 – таҳия ва баҳодихии захираҳои канданиҳои фойданок, қоидаҳои истифодаи конҳо ва захираҳои канданиҳои фойданок, чун нафт, гази табиӣ ва дигар сарватҳои барқарорнашаванда).	Барои ташаққули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ. НБМ 4/2002 ҳамчунин барои баҳисобгирии гузоришҳои даромаднок ба сарватҳои моддӣ истифода мешавад. Нисбат ба мошинҳо, таҷҳизот ва дигар ҳамин гуна ашёи ҳамчун маҳсулоти тайёр дар анборҳои корхонаи истехсолкунанда, ҳамчун молҳо дар анборҳои корхонаҳои савдо нигоҳдошташаванда, инчунин ашёи барои васлкунӣ супоридашуда ё ашёи васлшавандаи дар роҳ қарордошта, гузоришҳои асосӣ ва гузоришҳои молиявӣ ба кор бурда намешавад.

Идомаи чадвали 1.5

1	2	3
Арзиши бақиявӣ	Аз арзиши истехлокшавандаи воситаҳои асосӣ тарҳ карда мешавад. Вале, дар амалия арзиши бақиявӣ аксаран назаррас нест, аз ин хотир, ҳангоми ҳисобкунии арзиши истехлокшавандаи объекти воситаҳои асосӣ ба эътибор гирифта намешавад.	Ҳангоми ҳисоб кардани арзиши истехлокшавандаи воситаҳои асосӣ тарҳ карда намешавад.
Тағйирдиҳии арзиши аввалӣ	Дар ҳамаи ҳолатҳои беҳгардии хосиятҳои меъёрии объектҳои воситаҳои асосӣ иҷозат дода мешавад.	Иҷозат дода намешавад, ба истисноӣ ҳолатҳои таҷҳизонидан, навкунӣ, қисман барҳам додан ва азнавбаҳоидиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ.
Тағйирдиҳии нишондиҳандаҳои истехлок	Маблағи истехлокшавандаи объекти воситаҳои асосӣ мунтазам дар тӯли муҳлати истифодаи объекти мазкур ба хароҷот тақсим карда мешавад. Арзиши бақиявӣ ва муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ бояд ҳадди ақал дар анҷоми ҳар як соли ҳисоботӣ барои эҳтимоли бозбинӣ таҳлил карда шаванд.	Дар ҳолатҳои беҳсозӣ (баланд шудан)-и нишондиҳандаҳои аввалии амалкунии объекти воситаҳои асосӣ дар натиҷаи таҷҳизонидан ё навкунӣ муҳлати истифодаи нафъовари объекти мазкур бозбинӣ карда мешавад.
Коҳишёбии арзиши воситаҳои асосӣ	Ба мисли нишондиҳандаҳои истехлок таҳлил (санчиш) ва эътироф карда мешавад. Амалҳои санчиш ва эътирофи коҳишёбии арзиши воситаҳои асосӣ дар асоси СБҲМ (IAS) 36 «Коҳишёбии арзиши дороиҳо» иҷро карда мешаванд.	Пешбинӣ ва баррасӣ нашудааст.
Воҳиди баҳисобгирии муҳосибӣ	Муайян нашудааст.	Объекти инвентарӣ – объект бо тамоми лавозимот ва узвҳо ё объекти аз ҷиҳати сохтор алоҳида, ки барои иҷрои вазифаҳои муайяни мустақил таъин гардидаанд, ё маҷмуи алоҳидаи объектҳои бо ҳам пайваста, ки ҷизи томеро ташкил медиҳанд ва барои иҷрои кори муайян таъин гардидаанд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [78; 99]

Барои муайян кардани тафовути байни СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ва НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» ҷудо намудани лаҳзаҳои асосие зарур аст, ки бевосита ба раванди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ тааллуқ доранд.

Аз таҳлили муҳтавои санадҳои мазкур бармеояд, ки ҳангоми баррасии тафовути байни онҳо ба чунин лаҳзаҳо тавачҷуҳ бояд кард:

- ворид шудани дорой ҳамчун объекти воситаҳои асосӣ;
- баҳодиҳии арзиши объекти воситаҳои асосии ба корхона воридшуда;
- принсипи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ;
- ҳисобузам кардани истехлоки воситаҳои асосӣ;
- ба анҷом расидани муҳлати истифодаи нафъовари объектҳои воситаҳои асосӣ ва минбаъд хориҷ шудан (аз тавозуни муҳосибӣ соқит кардан)-и онҳо;
- тартиб додани ҳисоботи молиявӣ бо истифодаи иттилоот дар бораи тағйирёбии сохтори воситаҳои асосӣ.

Хусусиятҳои муҳими баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ аз маҳакҳои эътирофи онҳо дар тавозуни муҳосибӣ вобастагии бештар доранд. Ба хотири муайян кардани хусусиятҳои мазкур маҳакҳои эътироф кардани воситаҳои асосиро бо таҳқиқи муҳтавои СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ва НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» баррасӣ мекунем (ҷадвали 1.6).

Ҷадвали 1.6. – Маҳакҳои эътироф кардани воситаҳои асосӣ

СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ»	НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ»
Барои истифода дар раванди истехсолот ё таҳвили молҳо ва хизматрасониҳо, ба иҷора супоридан ё ҳадафҳои маъмурӣ таъин гардидаанд.	Истифода дар раванди истехсоли маҳсулот, ҳангоми иҷрои корҳо ё хизматрасониҳо, барои эҳтиёҷи маъмурӣ.
Барои истифода дар муддати беш аз як давраи ҳисоботӣ пешбинӣ шудаанд.	Истифода дар муддати тӯлонии вақт, яъне муҳлати истифодаи нафъовари тӯлонии давомнокиаш беш аз 12 моҳ ё даври амалиёти муқаррарӣ, агар он беш аз 12 моҳ бошад.
Эҳтимолияте, ки корхона нафъҳои иқтисодии ояндаи бо объекти мазкур алоқамандро мегирад, эътироф шудааст.	Корхона фурӯши минбаъдаи доройҳоро дар назар надорад.
Арзиши аввалии объекти мазкур метавонад боэътимод баҳо дода шавад.	Имконияти дар оянда ба корхона овардани нафъи иқтисодӣ (даромад).

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [78; 99]

Тавре аз ҷадвали 1.6 ба назар мерасад, шароити эътироф кардани дорой ҳамчун объекти воситаҳои асосӣ дар СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ва НБМ

4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» монанд буда, дар ҳар ду санад чунин муқаррароти умумӣ ба назар мерасанд:

- имконияти истифодаи воситаҳои асосӣ дар раванди истеҳсолот, иҷрои корҳои муайян, хизматрасониҳо, инчунин дар раванди идоракунии корхона;
- имконияти истифодаи воситаҳои асосӣ дар муддати вақти тӯлонӣ (беш аз 12 моҳ);
- корхона нияти минбаъд фурӯхтани объекти воситаҳои асосиро надорад;
- қодир будани объекти воситаҳои асосӣ барои дар оянда ба корхона ҷалб кардани сармояи иловагӣ;
- аниқ муайян кардани арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ.

Мувофиқи муқаррароти СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ ҳамчун дорой танҳо дар ҳолате эътироф карда мешавад, ки агар:

- эҳтимолияте вучуд дорад, ки корхона нафъҳои иқтисодии ояндаи бо объекти мазкур алоқамандро мегирад;
- арзиши аввалии объекти мазкур боэътимод баҳо дода шудааст.

Дороиҳо, чун қисмҳои эҳтиётӣ, таҷҳизоти захиравӣ ва таҷҳизоти ёрирасон ҳамчун объекти воситаҳои асосӣ эътироф карда мешаванд, агар онҳо ба мафҳуми воситаҳои асосӣ ҷавобгӯ бошанд. Дар акси ҳол онҳо ҳамчун ашё (сарватҳои моддӣ) тасниф карда мешаванд.

СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» воҳиди ченакero барои мақсадҳои эътирофкунӣ, яъне маҳз чӣ объекти воситаҳои асосӣ мебошад, муайян намекунад. Ҳамин тариқ, ҳангоми корбурди маҳакҳои эътирофкунӣ барои ҳолати мушаххасе, ки корхона дар он қарор дорад, андешаронии касбии муҳосибӣ лозим аст. Дар баъзе ҳолатҳо мақбул аст, ки объектҳои начандон муҳим, масалан қолабҳо, олот ва сиккаҳо муттаҳид карда шаванд ва маҳакҳои эътирофкунӣ нисбат ба арзиши муттаҳидшудаи онҳо ба кор бурда шаванд.

Корхона ҳамаи хароҷоти ба воситаҳои асосӣ тааллуқдоштаи худро бояд дар таъя ба қоидаи эътирофкунӣ бо мурури пайдо шуданашон баҳо диҳад. Ин

гуна харочот масрафҳои дар аввал вобаста ба харид ё сохтмони объекти воситаҳои асосӣ анҷомдодашуда, инчунин харочоти минбаъд вобаста ба иловасозӣ, қисман ивазкунӣ ё хизматрасонии ин объект анҷомдодашударо дар бар мегиранд.

Арзиши хариди воситаҳои асосӣ ҳамаи харочоти асоснокшудаи барои расонидани объекти воситаҳои асосӣ ба макони истифода заруриро дар бар мегирад. Масалан, харочоти насб кардани таҷҳизот ва санҷиши кори муносиби он ҳиссаи арзиши аслии таҷҳизот мебошанд. Аммо агар таҷҳизот дар раванди насб кардан вайрон шуда бошад, пас харочоти таъмири он харочоти амалиётӣ мебошанд ва ба арзиши хариди таҷҳизот мансуб доништа намешаванд. Муайян кардани арзиши аслии осон аст, агар ҳисобикунӣ барои объекти харидашуда бо пул анҷом дода шуда бошад. Дар ин маврид арзиши аслии объекти воситаҳои асосӣ ба маблағи пули бар ивази он пардохтшуда бо замми харочоти кашонидан (расонидан), ҳаққи суғурта дар роҳ ва насб кардан, инчунин ҳамаи дигар харочоти дахлдор баробар аст. Агар воситаҳои асосӣ бо қарз харида шаванд, на ҳама харочоти қарз ба арзиши онҳо зам карда мешаванд. Харочоти қарз – фоизҳо ва дигар харочоте мебошанд, ки корхона вобаста ба гирифтани қарз ба бонк пардохт мекунад. Вобаста ба ин, СБҲМ (IAS) 23 «Масрафҳои қарз» муқаррар кардааст, ки харочоти қарз (фоизҳо)-и бевосита ба харид, сохтмон ё истеҳсоли доройи ба талаботи муайян ҷавобгӯ тааллуқдошта ба арзиши аслии ин дорой зам карда мешаванд. Дигар харочоти қарз ҳамчун харочоти давра (амалиётӣ) эътироф карда мешаванд. Доройи ба талаботи муайян ҷавобгӯ – дорое мебошад, ки омодакунии он барои истифода мувофиқи таъинот ё барои фурӯш ҳатман муҳлати вақти зиёдро талаб менамояд [79].

Харочот, ба мисли харочоти кашонидан, ҳаққи суғурта дар роҳ ва насб кардан, ба арзиши аслии дорой зам карда мешаванд, зеро онҳо барои оmodасозии дорой барои истифода зарур мебошанд. Мутобиқи қоидаи муносиб донистан, онҳо ба муҳлати истифодаи нафъовари дорой тақсим карда мешаванд, на ҳамчун харочот дар давраи чорӣ ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Бисёр корхонаҳо дар сиёсати баҳисобгирии муҳосибии худ зикр менамоянд, ки кадоме аз масрафҳо ба хароҷот мансуб доништа мешаванд ва кадоме - ба арзиши аслии дорой зам карда мешаванд. Масалан, масрафҳои начандон калони моддаҳое, ки одатан ҳамчун дорой эътироф мешуданд, метавонанд ҳамчун хароҷот ба ҳисоб гирифта шаванд, зеро маблағҳои дахлдор дар қиёс бо фоидаи соф начандон калон мебошанд. Бинобар ин, масалан, сабади партов, ки гарчанде муҳлати хизматаш якчанд сол аст, бо сабаби арзиши паст доштан ҳамчун хароҷоти идоравӣ (ашё) ба ҳисоб гирифта мешавад, на ҳамчун доройи истехлоқшаванда.

Арзиши аслии таҷҳизот ҳамаи хароҷоти бо харид ва барои истифода омода кардани он алоқамандро дар бар мегирад, чун: нархи ҳисобнома-фактуравӣ бо тарҳи тахфифҳо барои пардохти пеш аз муҳлат; хароҷоти кашонидан, бо дарбаргирии ҳаққи суғурта; бочҳо ва андозҳои чуброннашаванда; хароҷоти бо харид алоқаманд; хароҷоти насб кардан; хароҷоти бо санҷиши кори таҷҳизот алоқаманд.

Мувофиқи қоидаи эътирофкунӣ корхона хароҷоти хизматрасониҳои техникий ҳамарӯзаи объектро ба арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосӣ дохил намекунад. Ин хароҷот бо мурури пайдо шуданашон дар таркиби фоида ё зарари давраи дахлдор эътироф карда мешаванд. Хароҷоти хизматрасониҳои техникий ҳамарӯза асосан аз хароҷоти пардохти меҳнат ва арзиши маводи харҷшаванда иборат буда, инчунин метавонанд арзиши қисмҳои бутункунандаи майдари низ дар бар гиранд. Таъиноти ин гуна хароҷот аксаран ҳамчун «таъмир ва хизматрасонии ҷорӣ»-и объекти воситаҳои асосӣ шарҳ дода мешавад. Бо вучуди ин, дар баъзе мавридҳо, хароҷоти минбаъдаи вобаста ба объекти воситаҳои асосӣ метавонанд ба арзиши он зам карда шаванд, аз ҷумла хароҷоти мунтазам иваз кардани узвҳои объекти воситаҳои асосӣ, инчунин хароҷоти муоинаҳои техникий мунтазам гузаронидашаванда, ки барои идомаи истифодаи объекти воситаҳои асосӣ зарур мебошанд. Гузашта аз ин, ба арзиши объекти

воситаҳои асосӣ зам кардани хароҷоти минбаъда танҳо ҳангоми иҷрои маҳакҳои умумии эътирофи онҳо дар арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ имконпазир аст.

Қарор дар бораи иҷрои маҳакҳои ба арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосӣ зам кардани хароҷот дар ҳар як ҳолати мушаххас ба соҳаи андешаронии касбии муҳосиб дахл дорад, ки он метавонад ба иттилооти аз мутахассисони муҳандисию техникӣ гирифташуда, ҳисобкуниҳои кормандони хадамоти молиявӣ-иқтисодии корхона оид ба самаранокии иқтисодии хароҷоти мазкур асос ёбад. Барои ҳадафҳои ташаккули ҳисобот дар асоси СБҲМ метавонад равиши муайян кардани мафҳуми «таҷҳизонидан» истифода шавад. Таҷҳизонидан ҳамчун маҷмуи корҳои сохтмонӣ ва чорабиниҳо вобаста ба бозсозӣ ва дигаркунии сохтори иншооти техникӣ ва бинокорӣ, яъне «бо таҷҳизоти (асбобу анҷоми) даркорӣ оростан» [127, с. 340] тафсир карда мешавад.

Корҳои ҳангоми таҷҳизонидан иҷрошаванда бо дигаршавии нишондиҳандаҳои техникӣ-иқтисодии объекти воситаҳои асосӣ алоқаманд буда, метавонанд ба баланд шудани самаранокии иқтисодии истифодаи он мусоидат кунанд. Агар асосноккунии дахлдори техникӣ-иқтисодӣ мавҷуд бошад, ки эътимоди кофӣ барои зиёд шудани нафъҳои иқтисодии ояндаро аз истифодаи объекти воситаҳои асосӣ тасдиқ кунад, хароҷоти ин корҳоро метавон ҳамчун хароҷоти минбаъда дар арзиши тавозунии объекти мазкур эътироф кард.

Нисбат ба як қатор объектҳои бузург, аз ҷумла иншооти ғайриманқул, таҷҳизонидан бо гирифтани иҷозатнома ва мувофиқаномҳои гуногун аз мақомоти давлатӣ алоқаманд аст. То ба даст овардани ҳуҷҷатҳои мазкур корхона наметавонад мутмаин бошад, ки хароҷоти таҷҳизонидан дар оянда нафъи иқтисодӣ меорад. Бинобар ин, ҳатто агар ягон хароҷот то гирифтани иҷозатномаҳо сурат гирифта бошад, бо сабаби риоя нагардидани маҳакҳои эътироф ба арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ зам кардани ин хароҷот имконнопазир аст. Ин хароҷот бояд ҳамчун хароҷоти ҷорӣ давраи ҳисоботӣ соқит карда шаванд.

Ҳамин тариқ, ба арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ зам кардани хароҷоти таҷҳизонидан аз лаҳзае имконпазир аст, ки тасдиқи ҳуҷҷатии эҳтимолияти нафъҳои иқтисодии оянда аз лоиҳаи мазкур (масалан, асосноккунии техникӣ-иқтисодӣ) мавҷуд аст, инчунин қонунгузори амалкунанда барои гузаронидани корҳои таҷҳизонидан иҷозат диҳад (иҷозатнома ва мувофиқаномҳои дахлдор гирифта шудаанд).

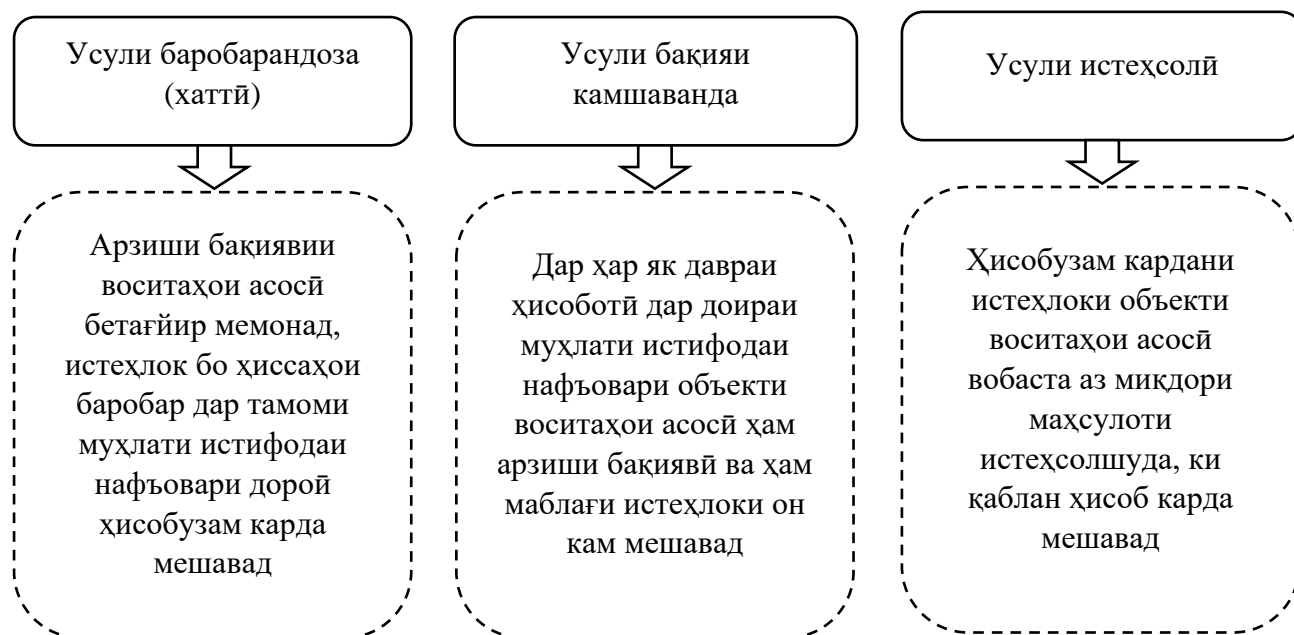
Тартиби баҳисобгирии хароҷоти умумихоҷагӣ, ки бо воридшавии воситаҳои асосӣ алоқаманд мебошанд, ҳамчунин тавзеҳро талаб мекунад. Банди 19 СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ба таври возеҳ муқаррар намудааст, ки хароҷоти маъмурӣ ва дигар хароҷоти умумии изофӣ ба таркиби арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ дохил карда намешаванд. Вале, дар банди 8 НБМ 4/2002 тартиби каме дигар муқаррар шудааст, яъне хароҷоти умумихоҷагӣ ва дигар хароҷоти ба ин монанд ба хароҷоти воқеии харидан, сохтан ё тайёр кардани воситаҳои асосӣ зам карда намешаванд, ба истиснои ҳолатҳое, ки онҳо бевосита бо харидан, сохтан ё тайёр кардани воситаҳои асосӣ алоқаманданд.

Тавре мушоҳида мекунем, дар СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ягон ҳел истисно вучуд надорад, ки дар кадом ҳолат хароҷоти умумихоҷагӣ бояд ба арзиши аввалии объекти воситаҳои асосии ба корхона воридшуда зам карда шаванд. Азбаски ислоҳоти дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ роҳандозишуда бо татбиқи СБҲМ ҳамрадиқ аст, пас меъёрҳои дар санадҳои миллии танзимкунанда вобаста ба баҳисобгирии воситаҳои асосӣ овардашуда бояд бо меъёрҳои стандартҳои байналмилалӣ шабеҳ бошанд.

Яке аз лаҳзаҳои муҳим дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мутобиқи СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ин муайян кардани арзиши барҳамдиҳӣ (бақиявӣ) мебошад ва тавре мо пештар қайд кардем, қорбурди он ҳатмӣ нест. Бинобар ин, корхонаҳо вобаста ба истифодаи арзиши барҳамдиҳӣ ҳангоми ҳисоб кардани маблағи истеҳлоки объекти воситаҳои асосӣ бояд мустақил бошанд. Ҳисобузам кардани маблағи истеҳлок аз усули дар сиёсати баҳисобгирии корхона интиҳоб ва қабулгардидаи ҳисоб кардани истеҳлок ва муайян кардани ҳудудҳои

пӯшонидани арзиши объекти воситаҳои асосӣ ё маҳдудияти ҳисобузам кардани истеҳлок вобаста мебошад.

СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» муқаррар мекунад, ки барои мунтазам ба хароҷоти амалиётӣ тақсим кардани маблағ (арзиш)-и истеҳлокшавандаи объекти воситаҳои асосӣ дар давоми муҳлати истифодаи нафъовари объекти мазкур усулҳои гуногун истифода мешаванд (расми 1.4).

Расми 1.4. – Усулҳои ҳисобузамкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ мутобиқи СБҲМ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [3; 100; 142]

Дар баҳисобгирии муҳосибӣ ду равиш барои муайян кардани ҳудудҳои пӯшонидани арзиши объекти воситаҳои асосӣ ё маҳдудияти ҳисобузам кардани истеҳлок ба кор бурда мешавад. Равиши якум ҳисобузам кардани истеҳлокро то лаҳзаи пурра пӯшонидани арзиши объекти воситаҳои асосӣ ё расидан ба ҳадди арзиши бақиявӣ, ки маблағи он ҳамчун сифр қабул шудааст, пешбинӣ менамояд. Ин равиш дар амалияи миллии баҳисобгирии муҳосибӣ истифода мешавад, зеро дар он арзиши барҳамдиҳӣ ба эътибор гирифта намешавад.

Равиши дуюм ҳисобузам кардани истеҳлокро то расидан ба ҳадди арзиши барҳамдиҳӣ пешбинӣ менамояд ва дар шароити СБҲМ нисбатан мақбул аст. Вале корбурди он бо мушкилоти воқеъбинона будани маблағи арзиши

барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ ва ба ҳисоб гирифтани таваррум дар давраи пешбинишавандаи муҳлати истифодаи нафъовари он, ки дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объект муайян карда мешавад, алоқаманд аст. Аз ин рӯ, комилан равшан аст, ки чаро дар амалияи миллии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ мафҳуми «арзиши бақиявӣ» ҳамчун «арзиши барҳамдиҳӣ» истифода намешавад. Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки дар тарҷумаи дастаи СБҲМ ба забони тоҷикӣ, инчунин дар Луғати тафсирии истилоҳоти СБҲМ [67], ки аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шуда ва дар сомонаи расмии он ҷой дода шудаанд, мафҳуми «арзиши бақиявӣ» («арзиши боқимонда») истифода шудааст.

Лаҳзаи муҳими дигар дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ – муайян кардани муҳлати истифодаи нафъовар мебошад. Дар ин маврид ба ҳисоб гирифтани чунин омилҳо зарур аст:

- истифодаи пешбинишавандаи объекти воситаҳои асосӣ;
- фарсудашавии ҷисмонии объекти воситаҳои асосӣ, ки аз шароити истифода (шумораи соатҳои истифодаи объект дар басти корӣ, таъмир ва хизматрасонии техникаи он) вобаста аст;
- фарсудашавии маънавии объекти воситаҳои асосӣ;
- маҳдудияти ҳуқуқӣ ва дигар маҳдудияти истифодаи объекти воситаҳои асосӣ, масалан маҳдудияти муҳлати иҷора.

Имконияти бозбинии муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ, ки СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» пешбинӣ кардааст, ба андешаи мо қобили қабул аст, зеро рушди техника ва технология дар шароити муосир ба ҳарчи кӯтоҳ шудани муҳлатҳои фарсудашавии маънавӣ ва ҷисмонии объектҳои воситаҳои асосӣ боис мешавад ва ба эътибор гирифтани онҳо дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объектҳои воситаҳои асосӣ мушкул аст.

Ҳангоми дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ, тавре пештар қайд карда будем,

муқаррароти СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора», СБҲМ (IAS) 23 «Масрафҳои қарз» ва СБҲМ (IAS) 40 «Моликияти сармоягузорӣ» низ истифода мешаванд.

СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» аз корхона талаб мекунад, ки супоридани хавфҳо ва нафъҳои ҳамчун маҳаки эътироф кардани объекти воситаҳои асосии ба иҷора гирифташуда ба кор барад. Дар баробари ин, ҷанбаҳои дигари баҳисобгирӣ барои чунин дороиҳо, аз ҷумла истехлок, дар асоси талаботи СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» муайян карда мешаванд.

Корхонаҳо СБҲМ (IAS) 40 «Моликияти сармоягузорӣ»-ро барои баҳисобгирии объектҳои воситаҳои асосӣ, ки дар раванди сохтмон ё таҳия қарор доранд ва барои гирифтани даромад дар давраҳои оянда таъин гардидаанд, ба кор мебаранд. Моликияти сармоягузорӣ – воситаҳои асосие мебошанд, ки дар ихтиёрдории соҳибмулк ё дар асоси шартномаи иҷораи молиявӣ (лизинг) дар ихтиёрдории иҷорагир қарор доранд ва барои афзуншавии арзиши сармоя ё гирифтани пардохти иҷора истифода мешаванд. СБҲМ (IAS) 40 «Моликияти сармоягузорӣ» ҳамчунин нисбат ба воситаҳои асосие, ки бо мақсади минбаъд истифода бурдан ҳамчун моликияти сармоягузорӣ таҷдид ва навсозӣ карда мешаванд, ба кор бурда мешавад. Дар ин маврид корхонае, ки усули баҳисобгирӣ бо арзиши аслиро барои объектҳои воситаҳои асосии ба моликияти сармоягузорӣ тааллуқдошта мутобиқи талаботи СБҲМ (IAS) 40 «Моликияти сармоягузорӣ» истифода мебарад, ҳамчунин бояд усули баҳисобгирӣ (баҳодихӣ) бо арзиши аслиро мутобиқи талаботи СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» истифода барад. Ҳамчунин, ҳангоми ба корхона ворид шудани объектҳои воситаҳои асосӣ дар асоси шартномаи иҷораи молиявӣ, бояд муқаррароти СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора», ки дар баҳисобгирии иҷорагир инъикос гардидани объекти ба иҷора гирифташударо талаб мекунад, риоя гарданд.

Агар корхона воситаҳои асосиро аз ҳисоби қарз ҳарад ё созад, пас СБҲМ (IAS) 23 «Масрафҳои қарз» ба кор бурда мешавад. Аз ҷумла стандарти мазкур маҳақҳои эътироф кардани фоизҳои қарзро ҳамчун унсури арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосии бо маблағи қарз харидашуда ё сохташуда муқаррар

мекунад. Харочоти қарз дар ҳолатҳое ба арзиши объекти воситаҳои асосӣ зам карда мешаванд, ки агар ин масрафҳо бевосита ба харид, сохтмон ё истеҳсоли дорони мувофиқ (дорони ба талаботи муайян ҷавобгӯ) тааллуқ дошта бошанд, барои корхона имконияти дар оянда гирифтани нафъи иқтисодӣ мавҷуд бошад ва агар масрафҳои мазкур тавонанд, ки боэътимод баҳо дода шаванд.

Дар ҳолатҳои тағйирёбии арзиши воситаҳои асосӣ, ки бо тағйирёбии муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ, усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлок, арзиши барҳамдиҳӣ, харочоти кандан, соқит ё барқарор кардани объектҳои воситаҳои асосӣ вобаста мебошанд, корхона бояд ҳосият ва таъсири чунин тағйирёбиҳоро мутобиқи муқаррароти СБҲМ (IAS) 8 «Сиёсати баҳисобгирӣ, тағйирёбиҳо дар баҳодихҳои муҳосибӣ ва хатоҳо» тафсир кунад.

Барои баҳодихии паст шудани арзиши тавозунии объектҳои воситаҳои асосӣ СБҲМ (IAS) 36 «Коҳишёбии арзиши дорониҳо» ба кор бурда мешавад. Вазифаи асосии стандарти мазкур таъмини баҳои воқеии дорониҳо дар ҳисоботи молиявӣ тавассути эътироф кардани зарар аз коҳишёбии арзиши онҳо, дар ҳоле, ки арзиши тавозунии ҳолиси объекти воситаҳои асосӣ аз арзиши подошшавандаи он зиёд аст, мебошад. Стандарт ошкор намудани аломатҳои имконпазири коҳишёбии арзиши воситаҳои асосиро дар ҳар як санаи ҳисоботӣ дар асоси омӯзиши иттилоот аз манбаъҳои дохилӣ ва берунӣ талаб мекунад. Ҳангоми ошкор намудани ин аломатҳо арзиши подошшавандаи объекти воситаҳои асосӣ муайян карда мешавад.

Зарар аз коҳишёбии арзиши воситаҳои асосӣ бевосита дар ҳисобот оид ба фоида ё зарар (ҳисобот дар бораи даромади чомеъ) эътироф карда мешавад. Агар корхона амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши азнавбаҳододашударо истифода барад ва объекти воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирӣ бо маблағи арзиши азнавбаҳододашуда инъикос карда шавад, зарар аз коҳишёбии арзиш ҳамчун кам шудани арзиши объект дар натиҷаи азнавбаҳодихӣ ба ҳисоб гирифта мешавад. Агар зарар аз коҳишёбии арзиш аз маблағи дар ҳисоби захираи азнавбаҳодихӣ инъикосгардида зиёд бошад, пас маблағи барзиёд дар ҳисобот оид ба фоида ё

зарар нишон дода мешавад. Пас аз эътироф кардани зарар аз коҳишёбии арзиш маблағҳои истехлоки барои объекти мазкури воситаҳои асосӣ ҳисобузамшуда бояд дар давраҳои оянда барои тақсими арзиши тавозунии тағйирёфта бо тарҳи арзиши барҳамдиҳии он (агар вучуд дошта бошад) ба таври мунтазам дар давоми муҳлати боқимондаи истифодаи нафъовари он таҳрир карда шаванд.

Ба инъикоси воқеъбинонаи объектҳои алоҳидаи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ метавонанд талаботи махсуси аксари стандартҳои СБҲМ таъсир расонанд. Масалан, барои баҳисобгирии воситаҳои асосии дар таркиби корхонаи бутун харидашуда СБҲМ (IFRS) 3 «Муттаҳидкунии бизнес» ба кор бурда мешавад. Ҳангоми истифодаи аввалии стандартҳои байналмилалӣ корбурди яке аз шаш истисно, ки СБҲМ (IFRS) 1 «Истифодаи аввалии СБҲМ» муқаррар кардааст, тавсия дода мешавад. Мутобиқи истиснои мазкур, ҳангоми анҷом додани азнавбаҳодиҳии саҳеҳ, ки арзиши объекти воситаҳои асосиро наздик ба арзиши тавозунӣ бо равиши таърихӣ ва арзиши одилонаи он муайян мекунад, чунин арзишро метавон ҳамчун арзиши дар санаи азнавбаҳодиҳӣ пешбинишаванда қабул кард.

БОБИ 2. БАҲОДИҲИИ ВАЪЪИ МУОСИРИ ТАШКИЛИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҲОИ АСОСӢ

2.1. Таҳлили ваъъи муосири ташкили баҳисобгирии воситаҳои асосӣ

Дар шароити иқтисодии муосир, ки бо густириши муносибатҳои бозорӣ алоқаманд аст, талабот нисбат ба рақобатпазирии маҳсулот ва хизматрасониҳои корхонаҳои тиҷоратӣ зиёд мешавад. Барои қонеъ намудани талаботи бозор корхонаҳоро зарур аст, ки сатҳи техникий истеҳсолоти худро такмил диҳанд, пойгоҳи техникӣ ва технологии онро васеъ гардонанд, шароити истифодаи воситаҳои асосиро беҳ кунанд, объектҳои фарсудашудаи воситаҳои асосиро иваз карда, бо ин роҳ самаранокии фаъолияти худро баланд бардоранд. Ҳамчунин, талаботи мазкур зарурати ташаккули иттилооти пурра, саҳеҳ ва босифати баҳисобгирии муҳосибиро дар бораи ваъъ ва шароити истифодаи воситаҳои асосӣ дар равандҳои истеҳсолӣ ба миён меорад. Истифодаи чунин иттилоот дар низоми идоракунии истеҳсолот имкон медиҳад, ки қарорҳои идоракунии муносиб оид ба беҳгардонии натиҷаҳои фаъолияти корхона қабул карда шаванд.

Дар фаъолияти ҳар як корхона воситаҳои асосӣ нақши муҳим доранд. Онҳо яке аз унсурҳои асосии истеҳсолот ва фаъолияти муқаррарии корхонаҳои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт мебошанд. Ваъъ ва истифодаи самараноки онҳо ба натиҷаҳои ниҳойии фаъолияти корхонаҳо таъсир мерасонанд. Дар навбати худ ташкили муносиби баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ба истифодаи самараноки мошин, таҷҳизот ва дигар объектҳои воситаҳои асосӣ мусоидат мекунад. Бинобар ин, корхонаҳо бояд ҳамеша назорати мавҷудият, ҳаракат, ҳифз, самаранокии истифода ва барқарорсозии воситаҳои асосиро роҳандозӣ намоянд.

Тавре таҳқиқи мухтавои ҳисоботи молиявӣ дар аксари корхонаҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ, ки имрӯз дар ҳисоботи молиявӣ оварда мешавад, на ҳамеша пурра ва саҳеҳ

аст, зеро муқаррароти қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон, аз ҷумла қонунгузори андоз бо муқаррароти СБҲМ, ки равандҳои ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосиро танзим мекунанд, дар баъзе ҳолатҳо мувофиқат намекунанд. Бинобар ин, зарурат барои такмили равандҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ва ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ мусаллам аст.

Баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ба мисли баҳисобгирии дигар объектҳои баҳисобгирӣ дар низомҳои баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳои тичоратӣ, ба истиснои корхонаҳои соҳибқории хурд ва миёна дар асоси муқаррароти СБҲМ бурда мешавад. Талабот барои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар асоси муқаррароти СБҲМ пас аз қабули Қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 2002, № 428 «Оиди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ» пешниҳод гардидааст. Аз лаҳзаи қабули қарори мазкур дар мамлакат ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ оғоз гардид. Ҳадафи асосии ислоҳот мутобиқсозии низомҳои баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ ба талаботи имрӯзаи рушди иқтисодиёти бозорӣ ва татбиқи СБҲМ дар равандҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ мебошад.

Тавре муҳаққиқон қайд мекунанд, бо роҳандозӣ намудани ислоҳот асосҳои миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ мутобиқи шароити бозор ва талаботи СБҲМ ташаккул ёфтаанд, «таҷрибаи муайяне дар ин самт ғун гардидааст ва акнун лаҳзае фаро расидааст, ки натиҷаҳои ислоҳоти мазкурро арзёбӣ намуда, муайян кунем, ки ба чӣ ноил гардидем ва чиро натавонистем ба даст орем» [42, с. 24].

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар раванди ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ «душвориҳои гуногуни назариявӣ ва методологӣ, монетаҳои молиявӣ, равонӣ, кадрӣ ба миён омаданд» [43, с. 171]. Мувофиқи

изҳори муҳаққиқ Г.Т. Қодирова «тадбирҳои дар доираи иҷрои вазифаҳои ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ роҳандозишуда низ барор нагирифтанд» [60, с. 137].

Натиҷаҳои нигаронкунандаи раванди ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибиро ба инобат гирифта, барои такон бахшидан ба ислоҳот Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 3 октябри соли 2006, № 465 «Оиди чораҳои иловагии татбиқкунии СБҲМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» роҳандозӣ намудани тадбирҳои иловагиро барои анҷоми бобарори ислоҳот ва ноил гардидан ба ҳадафҳои он муайян намуд. Дар қарори мазкур, аз ҷумла муқаррар гардида буд, ки корхонаҳои бузург бояд то соли 2008 гузариши худро ба СБҲМ анҷом диҳанд ва то охири соли 2010 ҳамаи субъектҳои иқтисодӣ дар мамлакат ҳангоми тартиб додани ҳисоботи молиявӣ қоидаҳои СБҲМ-ро ба кор баранд.

Дар доираи Қарори № 465 барои гузариши пурраи субъектҳои иқтисодӣ ба корбурди СБҲМ анҷом додани чунин амалҳо пешбинӣ шуда буд:

- таъмини шаффофӣ ва таҳтиҳисоботӣ будани ҷаъолияти молиявии субъектҳои иқтисодӣ дар назди муассисон, шаффофии ҳисоботи молиявӣ барои истифодабарандагон;

- баланд бардоштани сифати иттилооти дар низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ташаккулёбанда ва дар ҳисоботи молиявӣ пешкашшаванда бо роҳи риоя намудани талабот ва принципҳои СБҲМ;

- бунёди инфрасохтори муносиб барои корбурди СБҲМ;

- табдили низоми танзимкунии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ;

- пурзӯр намудани назорати сифати ҳисоботи молиявӣ;

- баланд бардоштани сатҳи дониш ва кордонии мутахассисоне, ки бо ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва омода намудани ҳисоботи молиявӣ, гузаронидани аудити ҳисоботи молиявии субъектҳои иқтисодӣ сарукордоранд, инчунин истифодабарандагони ҳисоботи молиявӣ.

Соли 2007 Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шӯрои парасторони Кумита (ҳоло Шуро)-и СБҲМ шартнома ба имзо расониданд, ки мувофиқи он ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи муаллифӣ барои истифодаи тарҷумаи русии дастаи СБҲМ пешниҳод гардид. Акнун субъектҳои иқтисодие, ки фаъолияти хуро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳанд, метавонанд ҳангоми тартиб додани ҳисоботи молиявӣ худ бе мамониат аз СБҲМ истифода кунанд.

Омӯзиши вазъи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ дар аксари корхонаҳои дар мамлакат фаъолияткунанда нишон медиҳад, ки бо гузашти зиёда аз 20 сол аз оғози ислоҳот, татбиқи СБҲМ дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба анҷом нарасидааст. Мушкилот ва масъалаҳои баҳснок дар низомҳои баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ, аз ҷумла дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ рӯз то рӯз зиёд мешаванд.

Раванди номатлуби ислоҳотро дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ мушоҳида намуда, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ ба масъалаи рушди баҳисобгирии муҳосибӣ борҳо тавачҷух кардаанд. Аз ҷумла дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 зикр гардидааст: «... масъалаҳои гузариши пурра ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ... то ҳанӯз ҳал нагардидаанд ва мо дар ин самт аз талаботи замона қафо монда истодаем. Бо мақсади танзими муносибатҳо дар самти пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҷалби сармояи мустақим ба вазоратҳои молия, саноат ва технологияҳои нав, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, Кумитаи андоз ва дигар мақомоти назоратӣ супориш дода мешавад, ки барои ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ва аз аудити ҳарсолаи ҳатмӣ гузаштани субъектҳои дорои манфиати умум ва дигар субъектҳои хоҷагидорӣ чораҳои бетаъхир андешанд» [92].

Ба ақидаи олими соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ С.Ф. Низомов, мушкилоти нисбатан муҳими рушди баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити муосир – ин мушкилоти якҷоя амал кардани баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ), баҳисобгирии идоракуни ва баҳисобгирии андоз мебошад [89, с. 74]. Вобаста ба ин, вазъи имрӯзаи баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосиро дар субъектҳои иқтисодии мамлакат метавон бо таҳқиқи ҷиҳатҳои ин се намуди баҳисобгирӣ, ки ба воситаҳои асосӣ дахл мекунад, арзёбӣ кард.

Имрӯз низоми мукаммали баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ метавонад ба ташаккули нишондиҳандаҳои васфкунандаи вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои молиявии субъектҳои иқтисодӣ таъсири муҳим расонад. Зеро воситаҳои асосӣ яке аз захираҳои муҳимтарини истеҳсоли буда, истифодаи онҳо дар фаъолияти хоҷагидорӣ бо омилҳои гуногуншакли дохилӣ ва берунии истеҳсолот алоқаманд аст. Рух додани амалиёти хоҷагидорӣ субъектҳои иқтисодӣ оид ба харид ва сохтани объектҳои воситаҳои асосӣ ба зиёд шудани хароҷот дар шакли маблағи истеҳлок, хароҷоти таъмир ва навкунии воситаҳои асосӣ боис шуда, инчунин зарурати пешбурди назорати вазъ ва истифодаи воситаҳои асосиро ба миён меорад. Ҳамаи ин ба ҳаҷми маблағи арзиши аслии маҳсулоти истеҳсол ва фурӯхташаванда ва дар ниҳоят ба ҳаҷми фоидаи субъекти иқтисодӣ таъсир мерасонад.

Воситаҳои асосӣ дар фаъолияти ҳар як субъекти иқтисодӣ нақши муҳим доранд. Вазъи воситаҳои асосӣ, ки бо нишондиҳандаҳои миқдор, арзиш, дараҷаи техникӣ, муҳлати истифодаи нафъовар тавсиф мешавад, ба самаранокии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ таъсир мерасонад. Зеро дар сохтори тавозуни муҳосибии субъектҳои иқтисодии дар тамоми соҳаҳо фаъолияткунанда воситаҳои асосӣ вазни қиёсии нисбатан бузургро ташкил медиҳанд. Бинобар ин, эътимоднокии маълумоти баҳисобгирии муҳосибӣ дар бораи онҳо эътимоднокии иттилоотро дар бораи вазъи молиявии умумии корхона муайян мекунад.

Субъектҳои иқтисодӣ ҳангоми пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ва пешниҳод кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар

ҳисоботи молиявӣ НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ»-ро ба кор мебаранд. Бояд гуфт, ки санади мазкур то қабули Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 428 «Оиди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ» таҳия ва тасдиқ гардидааст, бинобар ин, дар муҳтавои он ҳолатҳои мувофиқат накардан бо нишондодҳои СБҲМ (аз ҷумла СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ») зиёд ба назар мерасанд.

Дар асоси шартномаи байни Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шурои СБҲМ оид ба дасткашӣ аз ҳуқуқи муаллифӣ дар марзу буми алоҳида (Ҷумҳурии Тоҷикистон) субъектҳои иқтисодӣ метавонанд ҳангоми тартиб додани ҳисоботи молиявӣ аз муқаррароти СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» истифода баранд. Вале, дар ин маврид мушкилоти дигар ба миён меояд: талаботи конунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз ҷумла Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон) имкон намедихад, ки муқаррароти СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» пурра аз ҷониби субъектҳои иқтисодӣ ҳангоми пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ва ташаккули иттилоот дар бораи онҳо дар ҳисоботи молиявӣ риоя гарданд. Дуруст аст, ки ҳангоми ихтилофи муқаррарот дар байни конунгузорӣ ва қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ) фарқҳои муваққатӣ пайдо мешаванд ва бо баҳисобгирии ин фарқҳо ва нишон додани иттилоот дар бораи онҳо дар ҳисоботи молиявӣ метавонад мушкилот аз байн равад.

Таҳқиқи равандҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар аксари корхонаҳои тичоратӣ нишон дод, ки муҳосибони онҳо дар бораи баҳисобгирии фарқҳои муваққатии вобаста ба баҳисобгирии воситаҳои асосӣ пайдошаванда маълумот надоранд, бинобар ин, дар аксар ҳолатҳо иттилоот дар бораи ин гуна фарқҳои муваққатӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос намешавад ва ҳамчунин дар ҳисоботи молиявӣ низ нишон дода намешавад.

Имрӯз масъалаи муҳолифати баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз яке аз мушкилоти асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Зеро

мавҷудият ва арзиши воситаҳои асосӣ ба бузургии уҳдадорихои субъектҳои иқтисодӣ, ки вобаста ба андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ пайдо мешаванд, таъсир мерасонад.

Тавре моддаи 89 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, баҳисобгирии андоз – чараёни пешбурди ҳуҷҷатҳои баҳисобгирии муҳосибӣ аз ҷониби андозсупоранда мувофиқи талаботи кодекси андоз бо мақсади мураттаб намудани маълумот дар бораи объектҳои андозбандӣ, ҳисоб кардани андозҳо ва тартиб додани ҳисоботи андозӣ мебошад. Ҳамчунин, андозсупорандагон уҳдадоранд, ки пешбурди баҳисобгирии андозро мутобиқи қонунгузори муҳосибӣ, санадҳои меъёрии мақомоти давлатӣ дар соҳаи молия, мақоми ваколатдори давлатӣ ва Бонки миллии Тоҷикистон амалӣ намоянд. Бинобар ин, низоми баҳисобгирии андоз ба чараёнҳои иттилоотии мутобиқи методология ва қоидаҳо (стандартҳо)-и баҳисобгирии муҳосибӣ ташаккулёфта, ки аллақай дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СБҲМ ҳамоханг карда шудаанд, асос меёбад. Вале баъзе ҷиҳатҳои андозбандӣ, ки бо воситаҳои асосӣ алоқаманд мебошанд, бо қоидаҳои баҳисобгирии молиявӣ мувофиқат намеkunанд. Вобаста ба ин, нишондиҳандаҳои дар баҳисобгирии молиявӣ ташаккулёфта бо мақсадҳои андозбандӣ бо андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ тасҳеҳ карда мешаванд. Яъне, андозсупорандагон ба хотири дуруст ҳисобузам кардани маблағи андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ ҳамзамон ду низоми баҳисобгириро пеш мебаранд:

- низоми баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ – мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», СБҲМ, низомномаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ (қоидаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ), инчунин дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи муносибатҳои иқтисодию молиявӣ;

- низоми баҳисобгирии андоз мувофиқи муқаррароти боби 13 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон – «Баҳисобгирии андозӣ ва ҳисоботи андозӣ».

Таҳлили мухтавои қонунгузори соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва қонунгузори

андоз нишон медиҳад, ки дар байни талаботи ин ҳуччатҳо тафовути назаррас вучуд доранд, ки дар раванди ҳамоҳангсозии баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз мушкилиҳо эҷод мекунанд. Аз ҷумла тафовут дар қоидаҳои гурӯҳбандии даромадҳо ва харочот, эътироф кардани онҳо дар баҳисобгирии муҳосибӣ [44, с. 47] ва баҳисобгирии андоз, дар тарзҳои баҳодиҳии воситаҳои асосӣ, усулҳои ҳисобузам кардани истехлоки воситаҳои асосӣ, дар тартиби тақсим кардани харочот ва он ҳиссаи харочот, ки ба хароҷоти давраи ҷорӣ мансуб доништа мешавад, ба назар мерасанд.

Албатта, мухтавои қонунгузории андоз имкон медиҳад, ки асосҳои методӣ ва ташкилӣ барои таъмини пешбурди муносиби баҳисобгирии андоз бо масрафҳои ками вақтӣ ва молиявӣ ба кор бурда шаванд. Вале дар ин маврид рисолати баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ, ки таъмини иттилооти саҳеҳ ва асоснок оид ба вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои фаъолияти корхона ба соҳибмулк мебошад, иҷро намегардад. Риояи талаботи қонунгузории андоз, ки барои субъектҳои иқтисодии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияткунанда ҳатмӣ мебошад, иҷрои муқаррароти СБҲМ ва низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибиро маҳдуд мекунад.

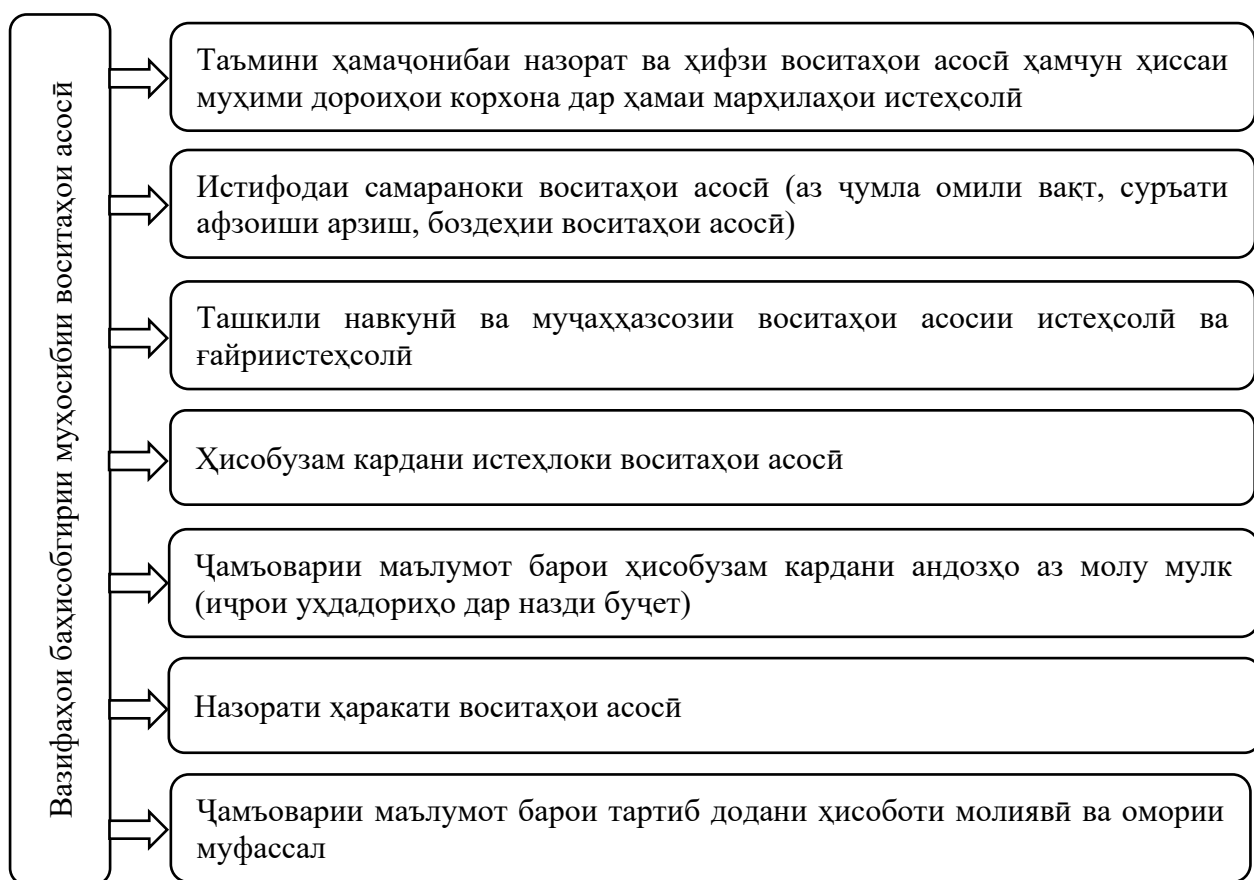
Ҷиҳатҳои баҳисобгирии муҳосибӣ (баҳисобгирии молиявӣ) ва баҳисобгирии андоз (андозбандӣ), ки ба объектҳои воситаҳои асосӣ дахл мекунанд, дар шароити имрӯзаи пешбурди тиҷорат самтҳои муҳиме мебошанд, ки натиҷаҳои онҳо ба натиҷаҳои умумии фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ ва дар ниҳоят ба сифати қарорҳои идоракунии аз ҷониби соҳибмулкони корхонаҳо қабулшаванда таъсир мерасонанд. Саҳеҳӣ ва эътимоднокии иттилооти баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар бораи воситаҳои асосӣ «ба қабули қарорҳои идоракунии самаранок на танҳо дар фаъолияти ҷорӣ, балки дар рушди ояндаи субъекти иқтисодӣ низ мусоидат мекунад» [104, с. 106].

Бояд гуфт, ки пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла баҳисобгирии воситаҳои асосӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мешавад, бештар на ба манфиати соҳибмулк (ҳамчун рисолати баҳисобгирии муҳосибӣ), балки ба

манфиати мақомоти давлатӣ, пеш аз ҳама мақомоти андоз нигаронида шудааст. Ҳамин аст, ки ҳангоми пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ муҳосибон ва ҳам роҳбарияти субъектҳои иқтисодӣ бештар тавачҷуҳ ба он доранд, ки қоидаҳои баҳисобгирии андоз ба инобат гирифта шаванд, то дар фаъолияти худ ба пайдо шудани баҳсҳо ва муноқишаҳои молиявӣ бо мақомоти давлатии назорати молиявӣ роҳ надиханд. Вале тавре омӯзиши фаъолияти хадамоти муҳосибии аксари корхонаҳои тиҷоратии мамлакат гувоҳӣ медиҳад, муҳосибон ва ҳам роҳбарияти онҳо то ҳол ба муҳимии пешбурди алоҳидаи баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ) ва баҳисобгирии андоз сарфаҳм нарафтаанд. Ба андешаи мо, пешбурди алоҳидаи баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии муҳосибии андоз (пеш аз ҳама, баҳисобгирии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ) дар муҳосиботи корхона имкон медиҳад, ки тафовути байни онҳо бо ба инобат гирифтани афзалиятҳои ҳар як намуди баҳисобгирӣ барои истифодабарандагони худ бартараф карда шаванд. Яъне, баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ бояд ба соҳибмулкони ва дигар истифодабарандагоне, ки ба иттилоот дар бораи вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона барои таҳия намудани қарорҳои иқтисодии худ эҳтиёҷ доранд, нигарон бошад. Баҳисобгирии андоз бошад, эҳтиёҷи мақомоти андоз ва дигар мақомоти назорати давлатии молиявиро қонеъ мегардонад. Бинобар ин, ҳангоми пешбурди баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ муқаррароти СБҲМ ва қоидаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ (низомномаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ), ки аз ҷониби мақомоти ваколатдор дар соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ (Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) қабул шудаанд, ба кор бурда мешаванд. Ҳангоми пешбурди баҳисобгирии андоз риояи талаботи қонунгузори андоз ва дигар санадҳои меъёрие, ки Қумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ кардааст, ҳатмӣ мебошад.

Омӯзиши вазъи ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхонаҳои тиҷоратии дар соҳаҳои гуногуни истеҳсолии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар соҳаи саноат ва соҳтмон фаъолияткунанда (ҶСП

«Комбинати металлургии тоҷик» - саноати металлургӣ, ҚДММ «ИИ Нассоҷии Тоҷик», - саноати нассочӣ, ҚДММ «Фабрикаи қаннодии Ширин» - саноати хӯрокворӣ, ҚДММ «Бунёди Роғун» - соҳаи сохтмон ва дигарҳо) нишон дод, ки ташкили баҳисобгирии воситаҳои асосӣ аз хусусиятҳои истеҳсоли, сохтори ташкилӣ ва фаъолияти амалиёти корхона вобаста мебошад. Ҳангоми ташкили баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои мазкур ба иҷрои вазифаҳои асосии он диққат дода мешавад (расми 2.1).

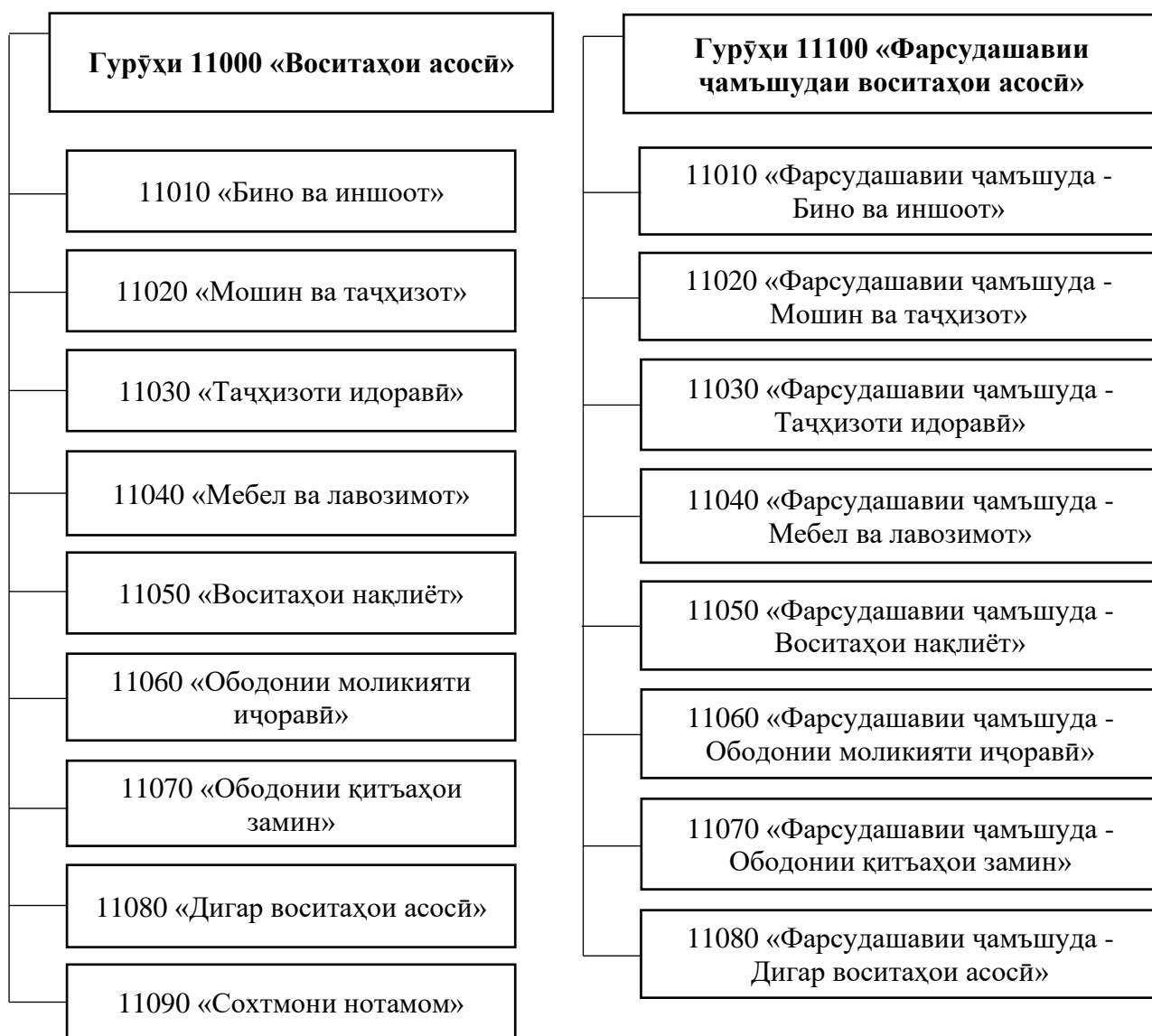

Расми 2.1. – Вазифаҳои баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои муосир

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши фаъолияти корхонаҳо ва адабиёт
[3; 5; 17; 20; 33; 73]

Ташкили хуби баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ бе ниғориши муносиби ҳуҷҷатҳои аввалии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ имконнопазир аст. Назорати ҳаракати воситаҳои асосӣ имкон медиҳад, ки самаранокии истифодаи воситаҳои асосӣ дар раванди истеҳсоли арзёбӣ карда шавад.

Дар низомҳои баҳисобгирии муҳосибии аксари корхонаҳои тиҷоратие, ки мо дар онҳо вазъи ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосиро таҳқиқ кардем, барои баҳисобгирии ҳаракати воситаҳои асосӣ ҳисобҳои муҳосибӣ, ки дар асоси нақшаи ҳисобҳои тасдиқнамудаи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [85] пешбинӣ шудаанд, истифода мешаванд (расми 2.2).

Расми 2.2. – Ҳисобҳои муҳосибӣ барои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [85]

Воҳиди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ объекти инвентарӣ мебошад. Ҳамчун объекти инвентарии воситаҳои асосӣ объекти доройи ҳама асбоб ва лавозимот ё ашёи алоҳидаи сохторӣ, ки барои иҷрои вазифаҳои муайяни мустақил таъин гардидааст, ё маҷмуи алоҳидаи якчанд ашёи якҷояшуда, ки чизи

томро ташкил медиҳанд ва барои иҷрои кори муайян пешбинӣ шудаанд, эътироф карда мешавад [99].

Дар корхонаҳо барои ташкили баҳисобгирӣ ва назорати воситаҳои асосӣ ба ҳар як объекти инвентарии онҳо рақами алоҳидаи инвентарӣ дода мешавад, ки он дар тамоми давраи дар корхона будани объекти воситаҳои асосӣ боқӣ мемонад. Дар ҳамаи ҳуҷҷатҳои аввалӣ ва феҳристҳои баҳисобгирии ҳаракати воситаҳои асосӣ ин рақам гузошта мешавад.

Объектҳои воситаҳои асосӣ, ки ба корхона ворид мешаванд, аз ҷониби комиссияи таъиннамудаи роҳбари корхона қабул карда мешаванд. Комиссия аз натиҷаи қабул барои ҳар як объект дар як нусха санади қабулу супоридани воситаҳои асосӣ (шакли № ВА-1) тартиб медиҳад. Агар гурӯҳи объектҳои ҳамсон, ки дорои арзиши якхела ва дар таҳти масъулияти як шахс мебошанд, қабул карда шаванд, - санади умумӣ барои гурӯҳи объектҳо тартиб дода мешавад. Дар санад номи объект (объектҳо), соли истеҳсол ё сохтан, тавсифи мухтасари объект, арзиши аввалӣ, рақами инвентарии ба объект додашуда, макони истифодаи объект ва дигар маълумоти барои баҳисобгирии таҳлилии воситаҳои асосӣ зарурӣ нишон дода мешавад.

Баҳисобгирии таҳлилии воситаҳои асосӣ дар карточкаҳои инвентарӣ (шакли № ВА-6) бурда мешавад. Ҳуҷҷати мазкур дар баробари шаклҳои дигари ҳуҷҷатҳои аввалӣ ва феҳристҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бо фармоиши Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон № 102 аз 25 декабри соли 2010 дар мувофиқа бо Агентии омери назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст [137]. Аммо дар китобе, ки расман ба фармоиши мазкур замима гардидааст, номи карточкаи инвентарӣ ғалат оварда шудааст: «барои ҳайвонот, дарахтони бисёрсола ва хароҷотҳои асосӣ оиди бехтаркунии заминҳо» (худи ин ҳуҷҷат бо шакли № ВА-8 пешниҳод шудааст). Бояд қайд кард, ки чунин ғалатҳо дар китоби мазкур зиёд мебошанд ва ин ҳолат боиси пайдо шудани номуайяни ва нофаҳмиҳо барои муҳосибон гардидааст. Вале фикр мекунем, ки муҳосиби кордон бо андешаи солими худ аз чунин ҳолат раҳо меёбад.

Карточкаи инвентарии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ барои ҳар як объекти воситаҳои асосӣ дар муҳосибот кушода мешавад. Барои объектҳои гурӯҳии воситаҳои асосӣ карточкаи инвентарии баҳисобгирии гурӯҳии объектҳои воситаҳои асосӣ (шакли № ВА-9) кушода мешавад.

Дар тарафи рӯйи карточкаи инвентарӣ ном ва рақами инвентарии объект, санаи истеҳсол (сохтан), сана ва рақами санади қабул (ба истифода додан), макони ҷойгиршавӣ, арзиши аввалӣ (барқарорсозӣ), меъёри истеҳлок, рамзи хароҷот (барои гузаронидани маблағҳои истеҳлок), маблағи истеҳлоки ҳисобузамшуда, инчунин маълумот дар бораи таҷдид, навкунӣ ва таъмири умдаи он нишон дода мешавад. Дар тарафи паси карточкаи инвентарӣ қайд дар бораи ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ, маълумот дар бораи ҷойивазкунии дохилӣ, қайдҳо оид ба хоричкунӣ ва сабабҳои хоричкунии он, инчунин тавсифи мухтасари объект оварда мешавад.

Карточкаҳои инвентарӣ дар як нусха тартиб дода шуда, дар муҳосибот нигоҳ дошта мешаванд. Дар ҳолате, ки агар дар воситаҳои асосӣ тағйирот ворид карда шавад ва инъикос кардани онҳо дар карточкаи инвентарӣ ғайриимкон бошад, карточкаи инвентарии нав пур карда мешавад ва карточкаи пешин ҳамчун ҳуҷҷати маълумотдиҳанда нигоҳ дошта мешавад.

Дар маконҳои ҷойгиршавӣ (истифода)-и воситаҳои асосӣ барои назорати ҳифзи онҳо рӯйхати инвентарии воситаҳои асосӣ (шакли № ВА-13) бурда мешавад. Дар ин рӯйхат рақам ва санаи карточкаи инвентарӣ, рақами инвентарии объект, номи пурраи он, инчунин маълумот оид ба хоричшавӣ (ҷойивазкунӣ) – сана, рақами ҳуҷҷат ва сабаби хоричшавӣ навишта мешавад. Дар баъзе корхонаҳо баҳисобгирии объектҳо дар маконҳои ҷойгиршавӣ дар карточкаҳои инвентарӣ бурда мешавад. Дар ин маврид карточкаҳои инвентарӣ дар ду нусха тартиб дода мешаванд ва нусхائي дуюм ба шахси масъули макони ҷойгиршавии объект дода мешавад. Баҳисобгирии объектҳои воситаҳои асосӣ дар маконҳои ҷойгиршавӣ аз ҷониби шахсони барои ҳифзи онҳо масъул бурда мешавад.

Дар охири моҳ маълумоти карточкаҳои инвентарӣ ва варақаи ҳисобузамкунии истеҳлок барои тартиб додани карточкаи баҳисобгирии ҳаракати воситаҳои асосӣ асос мешаванд. Маълумоти карточкаи баҳисобгирии ҳаракати воситаҳои асосӣ дар охири сол барои тартиб додани варақаи гардишии ҳаракати воситаҳои асосӣ истифода мешавад.

Ҳоло дар аксари корхонаҳои таҳқиқшуда баҳисобгирии таҳлилӣ ва таркибии воситаҳои асосӣ бо истифода аз шаклҳои ҳамсонкардашудаи ҳуҷҷатҳои аввалӣ, ки барои истифодаи воситаҳои техникаи компютерӣ мутобиқ карда шудаанд, бурда мешавад.

Ҳангоми бо тарзи паймонкорӣ иҷро намудани корҳо оид ба сохтани объектҳои воситаҳои асосӣ баҳисобгирии хароҷот дар асоси арзиши шартномавии ҳисобномаҳои корхонаи паймонкор анҷом дода мешавад. Дар асоси санадҳои қабули корҳо дар баҳисобгирӣ бо дебети ҳисоби дахлдори гурӯҳи 11000 «Воситаҳои асосӣ» ва кредити ҳисоби 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» гузарониш тартиб дода мешавад. Дар ин маврид маблағи гузарониш андоз аз арзиши иловашударо низ дар бар мегирад.

Бояд қайд кард, ки дар гузарониши муҳосибии мазкур ҳисоби 10540 «Андозҳои подошшаванда» иштирок намекунад, зеро моддаи 266 (сархати 6 қисми б) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат намедихад, ки андоз аз арзиши иловашудаи дар мавриди хароҷоти харид, истеҳсол, сохтмон, васлкунӣ ва насбкунӣ, инчунин барқарорсозӣ (таъмир)-и доройҳои истеҳлокшаванда пардохтшуда ҷуброн карда (ба ҳисоб гирифта) шавад. Аз ин бармеояд, ки андоз аз арзиши иловашудаи ҳангоми хариди воситаҳои асосӣ пардохтшуда ба арзиши аввалии онҳо зам карда шуда, тавассути истеҳлок ҷуброн мешавад.

Ҳангоми мустақилона сохтани объектҳои воситаҳои асосӣ хароҷоти воқеӣ дар дебети ҳисоби 11090 «Сохтмони нотамом» дар гузарониш бо ҳисобҳои воситаҳои пулӣ, захираҳои молию моддӣ, ҳисобҳо барои пардохт, уҳдадорӣҳои ҳисобузамшудаи кӯтоҳмуҳлат ва дигар ҳисобҳо ғун карда мешаванд. Ҳангоми ба истифода супурдани объект ҳисоби 11090 «Сохтмони нотамом» дар робита бо

ҳисоби дахлдори гурӯҳи 11000 «Воситаҳои асосӣ» кредит карда мешавад. Дар ҳисоби 11090 «Соҳтмони нотамо» инчунин объектҳои воситаҳои асосии васлшаванда низ ба ҳисоб гирифта мешаванд. Дар анҷоми корҳои васлкунӣ ҳисоби 11090 «Соҳтмонӣ нотамо» дар робита бо ҳисоби дахлдори гурӯҳи 11000 «Воситаҳои асосӣ» кредит карда мешавад.

Хариди воситаҳои асосӣ аз таҳвилкунандагон бо чунин гузаронишҳо инъикос карда мешавад: Дебет 11010 «Бино ва иншоот» ё дигар ҳисоби баҳисобгирии воситаҳои асосӣ - Кредит 10210 «Ҳисобҳо бо асъори миллӣ» (ҳангоми харид бо пардохти ҳамзамон) ва Дебет 11010 «Бино ва иншоот» ё дигар ҳисоби баҳисобгирии воситаҳои асосӣ - Кредит 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» (ҳангоми харид бо мавқуфгузори пардохт).

Воситаҳои асосӣ метавонанд бо роҳи ивазкунӣ (бартер) ба даст оварда шаванд. Ҳангоми дар баҳисобгирӣ инъикос кардани амалиёти ивазкунӣ ва дар дигар ҳолатҳо баъзе талаботи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба инобат гирифтани муҳим аст. Аз ҷумла моддаи 2 (қисми 34) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар мекунад, ки таҳвили молҳо – супоридани ҳуқуқи моликият ба молҳо, аз ҷумла фурӯхтан, иваз ё ҳадя кардан, ройгон додан ё додан бо пардохти қисман, дар шакли асли (бо молҳо) пардохт кардани музди меҳнат ва дигар пардохтҳо дар шакли асли (молӣ), инчунин ба гаравгиранда додани ҳуқуқи моликият ба молҳои ба гарав мондашуда мебошад.

Яке аз лаҳзаҳои муҳим дар баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз ин баҳисобгирии хориҷшавии воситаҳои асосӣ мебошад. Мутобиқи муқаррароти банди 30 НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ», агар соқит кардани объекти воситаҳои асосӣ дар натиҷаи фурӯши он ба амал ояд, пас маблағи фурӯш баробар ба маблағи дар шартнома мувофиқагардидаи тарафҳо ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул карда мешавад.

Ҳангоми соқит кардани объекти воситаҳои асосӣ ҳисобҳои баҳисобгирии арзиш ва истехлоки ғуншудаи он маҳкам карда шуда, арзиши тавозунии объекти воситаҳои асосии хориҷшаванда бо чунин гузарониш соқит карда мешавад:

Дебет 11100 «Фарсудашавии чамъшудаи воситаҳои асосӣ» - Кредит 11000 «Воситаҳои асосӣ».

Агар объекти воситаҳои асосии соқитшаванда арзиши барҳамдиҳӣ дошта бошад, пас ин арзиш бо чунин гузарониш соқит карда мешавад: Дебет 66160 «Зарар аз хоричшавии дороиҳои дарозмуддат» - Кредит 11000 «Воситаҳои асосӣ».

Харочоти барҳамдиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ бо чунин гузарониш инъикос карда мешаванд: Дебет «Зарар аз хоричшавии дороиҳои дарозмуддат» - Кредит 22210 «Музди меҳнати пардохтшаванда», Кредит 22240 «Андози иҷтимоии пардохтшаванда» ва дигар ҳисобҳо. Маводи аз барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ гирифташаванда бо дебети ҳисобҳои 10720 «Ашӯи хом ва маводҳо», 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ» ва дар ҳолати ғайриимкон будани ҳамтокунии мушаххаси онҳо бо дебети ҳисоби 10790 «Дигар захираҳо» ба баҳисобгирӣ қабул карда мешаванд.

Агар дар натиҷаи хоричшавӣ ё фурӯши объекти воситаҳои асосӣ фоида ба миён ояд, он бо кредити ҳисоби 66060 «Даромад аз хоричшавии дороиҳои дарозмуддат» инъикос карда мешавад, зарар бошад, - бо дебети ҳисоби 66160 «Зарар аз хоричшавии дороиҳои дарозмуддат» инъикос карда мешавад. Натиҷаи молиявӣ (фоида ё зарар) ба ҳисоби 70000 «Мачмуи даромадҳо ва харочот» соқит карда мешавад.

Дар нишондодҳои методӣ оид ба татбиқи нақшаи ҳисобҳо пешбинӣ гардидааст, ки маблағи аз фурӯши объекти воситаҳои асосӣ гирифташуда бо дебети ҳисобҳои баҳисобгирии воситаҳои пулӣ ё ҳисоби 10590 «Қарздорӣ дебиторӣ аз рӯи дигар амалиётҳо» ва кредити ҳисобҳои 66060 «Даромад аз хоричшавии дороиҳои дарозмуддат» ва 22320 «ААИ барои пардохт» инъикос карда мешавад. Мутобиқи муқаррароти сархати 6 қисми 6 моддаи 266 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳо ҳақ надоранд, ки андоз аз арзиши иловашудаи ҳангоми хариди дороиҳои истехлоқшаванда, инчунин дар ҳолати дигар харочоти бо харид, истехсол, сохтан, насбкунӣ, васлкунӣ ва барқарорсозӣ

(таъмир)-и дороиҳои истеҳлоқшаванда алоқаманд пардохтшударо барои чуброн кардан ба ҳисоб гиранд. Қисми 5 моддаи 246 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки таҳвили молҳо аз ҷониби супорандаи андоз аз арзиши иловашуда, ба истиснои истифодаи меъёри пасткардашуда, ки ин молҳо дар натиҷаи амалиёти бо андоз аз арзиши иловашуда андозбандишаванда харид кардааст, вале мутобиқи моддаи 266 кодекси мазкур барои ба ҳисоб гирифтани (чуброн кардани) маблағи андоз аз арзиши иловашудаи ҳангоми хариди ин молҳо пардохткардаи худ ҳақ надошт, амалиёти бо андоз аз арзиши иловашуда андозбандишаванда ҳисобида намешавад. Агар ҳангоми хариди молҳо ба ҳисоб гирифтани андоз аз арзиши иловашуда қисман иҷозат нашуда бошад, пас маблағи амалиёти андозбандишаванда мутаносибан ба ҳиссаи ба ҳисоб гирифтани иҷозатнашуда кам карда мешавад. Вобаста ба ин, фурӯши объектҳои воситаҳои асосӣ, ки дар истифодаи корхона қарор доштанд, бо андоз аз арзиши иловашуда андозбандӣ намешавад. Аз ин бармеояд, ки дастури дар нишондоди методӣ оид ба татбиқи нақшаи ҳисобҳо овардашуда ҷиҳати дар гузарониш оид ба инъикос кардани маблағи фурӯши объектҳои воситаҳои асосӣ нишон додани ҳисоби 22320 «ААИ барои пардохт» дар ин маврид нодуруст аст.

Аммо, ҳангоми фурӯхтани объекти воситаҳои асосӣ, агар корхонаи фурӯшанда истеҳсолкунандаи он бошад, ё корхона объектро барои минбаъд фурӯштан харида бошад, пас дар корхона уҳдадорӣ барои пардохт кардани андоз аз арзиши иловашуда ба миён меояд. Дар ин маврид маблағи фурӯш бо дебити ҳисобҳои воситаҳои пулӣ ё ҳисоби 10410 «Ҳисобҳо барои қабул» (на ҳисоби 10590 «Қарздорӣ дебиторӣ аз рӯйи дигар амалиётҳо») ва кредити ҳисобҳои 44010 «Даромад аз фурӯш» ва 22320 «ААИ барои пардохт» инъикос карда мешавад.

Ҳамин тариқ, мо вазъи баҳисобгирии воситаҳои асосиро дар партави муқаррароти СБҲМ ва талаботи қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда, муайян кардем, ки мушкилоти робитаи

байниҳамдигарии баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз дар тамоми корхонаҳо - супорандагони андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ вучуд доранд. Дар натиҷаи омӯзиши низомҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ метавон тасдиқ кард, ки баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ҳамчун пойгоҳи иттилоотӣ барои идоракунии воситаҳои асосии корхонаҳо, дар таъмини истифодабарандагони дохилӣ ва берунӣ бо иттилооти зарурӣ, аз ҷумла иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ барои тартиб додани ҳисоботи андоз (андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ) аҳамияти назаррас дорад.

2.2. Мушкилоти муосири баҳисобгирии муҳосибии таъмини молиявии барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ

Бо гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои бозорӣ ва роҳандозӣ шудани ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ дар тартиби баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дигаргуниҳои кулӣ рух доданд. Дар ин маврид ислоҳот ба яке аз масъалаҳои муҳим дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ – таъмини молиявии барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ низ дахл намуд. Ҳалли масъалаи мазкур ба ду паҳлуи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ рабт дорад: баҳисобгирии хароҷоти таъмир ва мучаҳҳазсозии объектҳои воситаҳои асосӣ ва баҳисобгирии истехлок. Ташкили дурусти баҳисобгирии хароҷоти таъмир ва ҳисобузамкунии истехлоки воситаҳои асосӣ ба истифодаи босамараи объектҳои воситаҳои асосӣ дар фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Азбаски ҳангоми иҷрои корҳои барқарорсозӣ ва навкунии воситаҳои асосӣ фарқҳои андозӣ пайдо мешаванд, дар шароити муосир масъалаи инъикоси дурусти хароҷоти дахлдор ҳам дар баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва ҳам дар баҳисобгирии андоз мубрам аст.

Таҳқиқоти мо нишон дод, ки имрӯз мушкилоти асосии баҳисобгирии барқарорсозии воситаҳои асосӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ муайян нашудани мафҳумҳои бо самти мазкури баҳисобгирӣ алоқаманд ва тафсири

онҳо, инчунин ҷой доштани тафовути қоидаҳои баҳисобгирии хароҷоти барқарорсозии воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз мебошад. Муҳимии баҳисобгирии хароҷоти барқарорсозии воситаҳои асосӣ бо он асос меёбад, ки ҳам дар санадҳои меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳам дар қонунгузорию андоз ба хароҷоти гузаронидани корҳои таъмирӣ диққати муҳим ҷудо карда шудааст. Аз ҷумла дар санади меъёрии асосии танзимкунандаи масъалаҳои баҳисобгирии воситаҳои асосӣ - НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» бахши алоҳидае бо номи «Барқарорсозии воситаҳои асосӣ» ҷудо карда шудааст. Моддаи 202 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тарҳи арзиши таъмири воситаҳои асосии истеҳлоқшаванда» ба масъалаҳои баҳисобгирии андозии барқарорсозии воситаҳои асосӣ бахшида шудааст. Аммо, тавре ки баъдтар дар таҳқиқот мебинем, на ҳама ҷанбаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз вобаста ба барқарорсозии воситаҳои асосӣ дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунанда ба таври кифоя фаро гирифта шудаанд.

Қобили зикр аст, ки дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунандаи соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ, инчунин дар қонунгузорию андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсири мафҳумҳои марбут ба барқарорсозӣ ва таъмири воситаҳои асосӣ ба назар намерасад. Аз ин рӯ, барои тафсири мафҳумҳои асосие, ки ҳангоми омӯзиши масъалаҳои баҳисобгирии хароҷоти барқарорсозии воситаҳои асосӣ истифода мешаванд, мо ба адабиёти илмии дастрас муроҷиат мекунем.

Дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ И.А. Варпаева [14; 15], С.А. Кемаева [49], М.С. Кидяева [51], Л.Н. Коровина [56], А.Н. Маковеев [70], Н.Н. Шабанникова [136] ва дигарон, ки масъалаҳои гуногуни бо баҳисобгирии хароҷоти барқарорсозии воситаҳои асосӣ алоқаманд баррасӣ мешаванд, мафҳумҳои асосии бо барқарорсозии воситаҳои асосӣ дахлдор, чун таъмир (хароҷоти таъмир), навкунӣ, муҷаҳҳазсозӣ ва таҷдиди техникӣ шарҳ дода шудаанд.

Аз ҷумла И.А. Варпаева [15, с. 3] бо ишорат ба методикаҳо ва санадҳои меъёри мафҳумҳои навкунӣ (модернизатсия), мучаҳҳазсозӣ (реконструксия) ва таҷдиди техникаи воситаҳои асосӣ, С.А. Кемаева [49, с. 19] мафҳуми таъмир (харочоти таъмир)-ро шарҳ додаанд, ки онҳоро дар ҷадвали 2.1 манзур менамоем.

Ҷадвали 2.1. Тафсири мафҳумҳои асосии бо баҳисобгирии барақарорсозии воситаҳои асосӣ алоқаманд

Мафҳум	Тафсири мафҳум
Навкунӣ (модернизатсия)	Тағйир додани табиноти технологӣ ё хизматрасонии таҷҳизот, бино, иншоот ё дигар воситаҳои асосӣ бо сабаби зарурати зиёд шудани сарборӣ ё таъмини дигар сифатҳои нав.
Мучаҳҳазсозӣ (реконструксия)	Азнавсозии коргоҳҳо ва объектҳои табиноти асосӣ, ёрирасонӣ ва хизматрасонии мавҷуда, чун қоида бе васеъ кардани биноҳо ва иншооти мавҷудаи табиноти асосӣ.
Таҷдиди техникаӣ	Корҳо оид ба баланд бардоштани сатҳи техникаю иқтисодии истехсолот, коргоҳҳо ва қитъаҳои алоҳида бо роҳи татбиқи техника ва технологияи нав, низомҳои автоматонидашудаи идоракунии ва назорат, иваз кардани таҷҳизоти куҳнашуда ва аз ҷиҳати ҷисмонӣ фарсудашуда бо таҷҳизоти нисбатан нави сермаҳсул.
Харочоти таъмир	Арзиши корҳо оид ба дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани воситаҳои асосӣ дар давоми муҳлати истифодаи нафъовари онҳо, ки ба беҳтар шудани нишондиҳандаҳои аввалии меъёрии қори онҳо наморанд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши адабиёт

Ҳамин тариқ, дар асоси тафсириҳои дар интишороти мазкур овардашуда, барақарорсозии воситаҳои асосӣ ҳамчун иҷрои корҳои таъмирӣ бо мақсади дар ҳолати коршоям нигоҳ доштани воситаҳои асосӣ фаҳмида мешавад. Дар ин маврид тадбирҳои дигар қардан ё такмил додани аломатҳои аввалии истифодабарии воситаҳои асосӣ низ ба корҳои таъмирӣ баробар қарда мешаванд.

Дар натиҷаи корҳои барақарорсозӣ ва тадбирҳо нисбат ба воситаҳои асосӣ муҳлати истифодаи нафъовари онҳо дароз қарда мешавад, арзиши тавозунии объектҳои воситаҳои асосӣ тағйир ёфта, мувофиқан маблағи тарҳҳои истехлок низ, ки қонунгузорию андоз муқаррар қардааст, тағйир меёбад. Вобаста ба ин, ба тадбирҳои асосӣ барои тағйир додан ва беҳгардонии нишондиҳандаҳои аввалии истифодабарии воситаҳои асосӣ навкунӣ (модернизатсия)-и мошин ва таҷҳизот, мучаҳҳазсозӣ (реконструксия)-и бино ва иншоот мансуб мебошанд.

Таъмир нишондиҳандаҳои аввалии истифодабарии воситаҳои асосиро тағйир намедихад ва беҳтар ҳам намекунад. Дар натиҷаи таъмир танҳо нуқсонҳои дар кори мошин ва таҷҳизот ошкоршуда бо роҳи иваз кардани қисмҳо ва ҷузъҳои алоҳидаи онҳо, ҷӯрсозӣ, танзимкунӣ, равғанмоли бартараф карда мешаванд.

Навкунӣ тадбирҳои тағйир додани хосиятҳои технологӣ ё истифодабарии объектҳои воситаҳои асосиро дар бар гирифта, ба мақсади ба шароити нави кор мутобиқ кардани воситаҳои асосӣ анҷом дода мешавад. Мучаҳҳазсозӣ – анҷом додани корҳо доир ба дигар кардани объектҳои воситаҳои асосии дар истифода қарордошта ба хоҳири баланд бардоштани иқтисоди онҳо мебошад.

Яке аз мушкилоти муосири баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз дар мавриди барқарорсозии объектҳои воситаҳои асосӣ таснифи дурусти корҳои барқарорсозӣ мебошад. Корхонаҳо кӯшиш мекунанд, ки корҳои барқарорсозиро ҳамчун таъмир тасниф кунанд, зеро масрафҳои таъмиро метавон дар ҳол ба хароҷоти ҷорӣ соқит кард, ки ин маблағи даромади андозбандишавандаи корхонаро кам мекунанд. Хароҷоти навкунӣ ва мучаҳҳазсозии воситаҳои асосӣ тавассути истеҳлоқ ба хароҷот соқит карда шуда, бо ин роҳ ҷуброн карда мешаванд, зеро онҳо ба арзиши тавозунии объектҳои навкардашуда ва мучаҳҳазгардида зам карда мешаванд.

Тавре дар банди 27 НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» қайд карда шудааст, хароҷоти барқарорсозии воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии давраи ҳисоботие, ки худ ба он тааллуқ доранд, инъикос карда мешаванд. Дар ин маврид хароҷоти навкунӣ ва мучаҳҳазсозии объектҳои воситаҳои асосӣ баъди ба анҷом расидани корҳои дахлдор танҳо ба шарте арзиши тавозунии воситаҳои асосиро зиёд мекунанд, ки агар дар натиҷаи онҳо нишондиҳандаҳои аввалии истифодабарии объектҳои воситаҳои асосӣ, аз қабилӣ муҳлати истифодаи нафъовар, иқтисоди истеҳсоли, сифати истифодабарӣ ва монанди инҳо беҳтар шуда бошанд [99].

Низомномаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва дигар санадҳои меъёрии амалкунанда ҳамчунин қоидаҳо ва тартиби ба ҷо овардани таъмири воситаҳои асосиро дуруст муқаррар намекунанд ва тавсия ҳам намедиханд. Вале амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ нишон медиҳад, ки таъмири воситаҳои асосӣ бояд дар асоси нақшаи қаблан таҳияшудае гузаронида шавад, ки дар он вобаста ба ҳаҷми корҳои барқарорсозӣ гузаронидани таъмири ҷорӣ, миёна ва умда пешбинӣ мешавад. Дар ин маврид таъмири ҷорӣ – иваз кардани қисмҳои хурд, таъмири миёна – иваз кардани қисмҳои нисбатан муҳимтар, таъмири умда ҳамчун раванди мураккаб муваққатан (дар давраи дар таъмир қарор доштан) боздоштани қисми объекти воситаҳои асосиро пешбинӣ менамояд. Дар натиҷаи таъмири умда хосиятҳои истифодабарии воситаҳои асосии таъмиршаванда беҳтар мешаванд.

Корҳои таъмирӣ дар корхонаҳои муосир асосан бо тарзи паймонкорӣ ва худӣ (мустақилона) анҷом дода мешаванд. Тартиби дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани хароҷоти таъмир аз тарзи иҷрои корҳои таъмирӣ муайян гардида, ҳамчунин аз тартиби ба арзиши аслии маҳсулот (иҷрои корҳо, хизматрасониҳо) зам кардани хароҷот вобаста мебошад. Аммо дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии амалкунанда, аз ҷумла дар низомномаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ тартиб ва тарзҳои дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ нишон дода нашудааст. Бинобар ин, барои муайян кардани тарзҳои инъикоси хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ ба адабиёти дастрас муроҷиат мекунем.

Дар адабиёт чунин тарзҳои дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ оварда шудаанд [114; 123]:

- масрафҳои дахлдор ҳангоми ба ҷо овардани таъмир ба арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолшуда, корҳо ва хизматрасониҳои анҷомдодашуда дохил карда мешаванд;

- хароҷоти барои таъмири воситаҳои асосӣ сарфшуда бо истифода аз маблағи захираи қаблан аз ҳисоби тарҳҳо (чудокуниҳо) дар давраҳои пеш аз гузаронидани таъмир ташаккулёфта ба хароҷот соқит карда мешаванд;

- хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосӣ дар таркиби хароҷоти давраҳои оянда ба ҳисоб гирифта шуда, минбаъд бо маблағҳои баробар ба хароҷоти давраҳои пас аз анҷоми корҳои таъмирӣ оянда соқит карда мешаванд;

- хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ ба арзиши объектҳои таъмиршуда зам карда мешаванд.

Дар санадҳои меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ ва Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба имконияти корбурди тарзҳои соқит кардани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ аз ҳисоби захираи қаблан ба ин мақсад бунёдгардида ва минбаъд бо маблағҳои баробар соқит кардани хароҷоти давраҳои оянда ягон ҳел муқаррарот пешбинӣ нашудааст. Бинобар ин, корхонаҳо хароҷоти таъмири воситаҳои асосиро метавонанд ё ба арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) гузаронанд, ё ба арзиши объектҳои воситаҳои асосии таъмиршуда [46, с. 231].

Аз муқаррароти моддаи 202 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, ки агар арзиши воқеии таъмири воситаҳои асосӣ дар доираи 10%-и арзиши тавозунии гурӯҳи воситаҳои асосии таъмиршаванда дар охири соли ҳисоботӣ бошад, хароҷоти таъмири воситаҳои асосии ба гурӯҳи мазкур шомилбуда ба арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) зам карда мешаванд. Маблағи хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосии шомили гурӯҳ, ки аз доираи 10%-и арзиши тавозунии гурӯҳи мазкури воситаҳои асосӣ дар охири соли ҳисоботӣ зиёд аст, ба арзиши тавозунии ҳамин гурӯҳи воситаҳои асосӣ зам карда мешавад [53].

Тарзи зам кардан (соқит кардан)-и хароҷоти таъмир ба арзиши аслии маҳсулот бо мурури анҷом додани корҳои таъмирӣ дар ҳолате ба кор бурда мешавад, ки «агар маблағи хароҷоти таъмир дар давраҳои ҳисоботӣ ба тағйирёбии калон дучор нашавад» [69, с. 85].

Ҳангоми тарзи соқит кардани хароҷоти таъмир ба арзиши аслии маҳсулот, агар корҳои таъмирӣ бо тарзи паймонкорӣ анҷом дода шаванд, бо қабули ҳисобномаҳо аз паймонкорон барои иҷрои корҳо гузарониш бо дебети ҳисобҳои 10730 «Истеҳсолоти нотамо» (соқит кардан ба хароҷоти истеҳсолӣ), 55290 «Дигар хароҷоти фурӯш» (соқит кардан ба хароҷоти фурӯш), 55316 «Таъмир ва хизмати техникий воситаҳои асосӣ» (соқит кардан ба хароҷоти умумӣ ва маъмурӣ) ва кредити ҳисоби 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» тартиб дода мешавад. Дар ин маврид андоз аз арзиши иловашуда, ки барои қабули хизматрасониҳо (корҳо)-и таъмир ва муҷахҳазсозии воситаҳои асосӣ пардохт карда мешавад, бар асари талаботи сарҳати 6 қисми 6 моддаи 266 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста ба маблағи хароҷот, барои ҷуброн кардан ба ҳисоб гирифта намешавад ва мутобиқи муқаррароти қисми 6 моддаи 190 ҳамин кодекс ба арзиши корҳои таъмирӣ зам карда шуда, минбаъд тавассути истеҳлоқ пӯшониида мешавад [53].

Агар корҳои таъмириро корхона худ мустақилона анҷом диҳад, онгоҳ сармеханик ё корманди дигари ваколатдори техникий корхона санад (фехрист)-и сақат барои иҷрои корҳои таъмир тартиб медиҳад, ки он барои супориши иҷрои таъмир асос мешавад. Як нусхаи ин супориш ба коргоҳе супорида мешавад, ки корҳои таъмириро иҷро мекунад, нусхаи дигар ба муҳосибот дода мешавад. Дар муҳосибот дар асоси нусхаи мазкур варақаи баҳисобгирии хароҷоти иҷрои супориш (таъмир) кушода шуда, дар он маблағи тамоми хароҷоти воқеии таъмири объекти воситаҳои асосӣ инъикос карда мешавад.

Баҳисобгирии хароҷоти воқеии таъмир барои ҳар як объекти воситаҳои асосӣ бурда мешавад. Тавассути гузарониш бо дебети ҳисоби 10730 «Истеҳсолоти нотамо» (55290 «Дигар хароҷоти фурӯш», 55316 «Таъмир ва хизмати техникий воситаҳои асосӣ») ва кредити ҳисобҳои 10720 «Ашъи хом ва маводҳо», 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ», 22210 «Музди меҳнати пардохтшаванда», 22240 «Андози иҷтимоии пардохтшаванда» ва дигарҳо хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосӣ соқит карда мешаванд.

Тарзи соқит кардани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ аз ҳисоби захираи қаблан бунёдшуда ҳоло дар корхонаҳо кам истифода мешавад, гарчанде дар банди 74 Низомнома оид ба пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин имконият пешбинӣ шудааст [99]. Дар амалияи хориҷии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла дар мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил тарзи мазкур асосан дар корхонаҳои истифода мешавад, ки онҳо хароҷоти таъмир дар давраҳои ҳисоботӣ нобаробар аст. Он инчунин дар мавридҳои ба қор бурда мешавад, ки «агар корхона барои пушонидани хароҷоти корҳои таъмирӣ маблағи кифоя надошта бошад ва маблағи заруриро бо роҳи бунёди захираи дахлдор ғун кунад» [105, с. 389].

Гарчанде дар нақшаи ҳисобҳои амалкунанда ҳисоби мушаххас барои баҳисобгирии захираи таъмири воситаҳои асосӣ пешбинӣ нашуда бошад ҳам, корхонаҳо метавонанд бо ин мақсад аз ҳисоби 22440 «Дигар захираҳои ҳисобкардашуда» истифода баранд, ё дар нақшаи кории ҳисобҳои худ ҳисоби алоҳидаи 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» ворид кунанд.

Барои бунёд кардани захира аввал андозаи ниҳойии он ва меъёри маблағчудокунӣ (тарҳҳо)-ро ҳисоб кардан лозим аст. Андозаи ниҳойии тарҳҳо ба захираи таъмир – маблағи ҳисобшавандаи хароҷоти таъмир барои соли ҷорӣ мебошад, ки бо назардошти даврияти гузаронидани таъмири воситаҳои асосӣ, зудии иваз кардани қисмҳои воситаҳои асосӣ ва арзиши харҷномавии таъмири мазкур муайян карда мешавад [47, с. 140]. Аммо дар амалияи байналмилалӣ андозаи баландтарини маблағи мазкур дар соли ҷорӣ дар доираи камтар аз маблағи миёнаи хароҷоти воқеии таъмир дар се соли пешин қабул гардида, меъёри ҳармоҳаи тарҳҳо ба захираи мазкур ба 1/12 ҳиссаи андозаи ниҳойии тарҳҳо баробар аст. Дар ин маврид барои дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани тарҳҳои ҳармоҳа ба захираи таъмири воситаҳои асосӣ тартиб додани гузарониш бо дебети ҳисоби 10730 «Истеҳсолоти нотамо» (55290 «Дигар хароҷоти фурӯш», 55316 «Таъмир ва хизмати техникаи воситаҳои асосӣ») ва кредити ҳисоби 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» тавсия дода

мешавад. Масалан, агар харҷномаи таъмири воситаҳои асосии истеҳсоли дар соли ҷорӣ 2023 маблағи 72000 сомониро ташкил дода ва хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосӣ дар се соли пешини 2020 – 110000 сомонӣ, 2021 – 22000 сомонӣ, 2022 – 33000 сомонӣ бошад, андозаи ниҳойии баландтарини захира чунин аст:

$$\frac{110000 \text{ сомонӣ} + 22000 \text{ сомонӣ} + 33000 \text{ сомонӣ}}{3} = 55000 \text{ сомонӣ.}$$

Мебинем, ки маблағи пешбинишавандаи хароҷоти таъмир аз андозаи ниҳойии тарҳҳо зиёд аст. Бинобар ин, корхона метавонад ба маблағи 55000 сомонӣ захираи таъмири воситаҳои асосӣ бунёд кунад. Меъёри тарҳҳои хармоҳа ба захира 4583 сомониро ташкил медиҳад (ба маблағи 55000 сомонӣ), ки дар баҳисобгирии муҳосибӣ бо чунин гузарониш инъикос карда мешавад:

Дебет 10730 «Истеҳсолоти нотаом» - 4583

Кредит 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» - 4583

Тавсия медиҳем, ки хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосӣ бо дебети ҳисоби 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» ва кредити ҳисобҳои 10720 «Ашёи хом ва маводҳо», 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ», 10790 «Дигар захираҳо», 22210 «Музди меҳнати пардохтшаванда», 22240 «Андози иҷтимоии пардохтшаванда» ва дигарҳо инъикос карда шаванд.

Агар корҳои таъмири воситаҳои асосӣ бо тарзи паймонкорӣ анҷом дода шаванд, дар асоси ҳисобномаҳои аз ҷониби корхонаҳои паймонкор равонагардида ва санадҳои қабули корҳои иҷрошуда хароҷоти воқеии таъмир ҳисоб карда мешаванд. Дар ин маврид ба маблағи ҳисобномаҳои аз паймонкорон қабулгардида бо дебети ҳисоби 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» ва кредити ҳисоби 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» гузарониш тартиб дода мешавад.

Дар анҷоми давраи ҳисоботӣ барӯйхатгирии захира барои пӯшонидани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ гузаронида мешавад. Агар маълум гардад, ки хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ аз андозаи захираи бунёдгардида кам аст, маблағи барзиёд таҳрир карда мешавад. Агар анҷоми корҳои таъмирӣ дар давраи

ҳисоботи оянда пешбинӣ шавад, барои таҳрир кардани бақияи маблағи захира зарурат мавҷуд нест: дар анҷоми корҳои таъмири маблағи барзиёди захираи бунёдгардида бо ёрии гузарониш бо дебети ҳисоби 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» ва кредити ҳисоби 66070 «Дигар даромадҳои ғайриамалиётӣ» ба натиҷаҳои молиявии соли ҳисоботи чорӣ гузаронида мешавад. Агар хароҷоти воқеии таъмири воситаҳои асосӣ аз маблағи захираи қаблан бунёдгардида зиёд бошанд, маблағи нарасанда ба хароҷоти давраи чорӣ соқит карда мешавад.

Тарзи минбаъд соқит кардани хароҷоти таъмири воситаҳои асосӣ бо маблағҳои баробар ба хароҷоти давраҳои оянда дар мавридҳои истифода мешавад, ки агар таъмири воситаҳои асосӣ дар давоми сол нобаробар ба ҷо оварда шавад, инчунин вақте ки зарурат барои иҷрои ҳаҷми калони корҳои таъмирии ғайриҷашмдошт ба миён ояд.

Дар нақшаи ҳисобҳои амалкунанда ҳисоб барои баҳисобгирии хароҷоти давраҳои оянда пешбинӣ нашудааст. Ҳисобҳои мавҷудаи гурӯҳи 10800 «Хароҷотҳои пешпардохтшуда» барои ин мақсад мувофиқ нестанд, зеро онҳо барои баҳисобгирии пешпардохтҳои ба ҳисоби таҳвили ояндаи корҳо ва хизматрасониҳо пардохтшуда таъин гардидаанд [85]. Ҳамин тариқ, корхонаҳо дар нақшаи кории ҳисобҳои худ метавонанд масалан, ҳисоби 10840 «Хароҷоти давраҳои оянда»-ро пешбинӣ намуда, онро аз ҷумла барои инъикос кардани арзиши корҳои таъмири ва мавод (қисмҳои этиётӣ), ки ҳангоми иҷрои таъмири объектҳои воситаҳои асосӣ харҷ шудаанд, ба кор баранд.

Ҳангоми иҷрои корҳои таъмири бо тарзи паймонкорӣ қабули ҳисобномаҳои паймонкорон тавассути гузарониш бо дебети ҳисоби 10840 «Хароҷоти давраҳои оянда» ва кредити ҳисоби 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» инъикос карда мешавад. Дар мавриди аз ҷониби корхона мустақилона анҷом додани таъмири воситаҳои асосӣ хароҷоти воқеӣ бо тартиб додани гузарониш бо дебети ҳисоби 10840 «Хароҷоти давраҳои оянда» ва кредити ҳисобҳои 10720 «Ашёи хом ва маводҳо», 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ», 22210

«Музди меҳнати пардохтшаванда», 22240 «Андози иҷтимоии пардохтшаванда» ва дигарҳо инъикос карда мешаванд. Пас аз анҷоми таъмир хароҷоти воқеӣ бо маблағҳои баробар ба хароҷоти давраҳои ҳисоботӣ зам карда мешаванд.

Хароҷоти воқеии таъмири умдаи воситаҳои асосӣ дар асоси санади қабул ва супоридани объектҳои воситаҳои асосии таъмиркардашуда, мучаҳҳазкардашуда ва навкардашуда дар карточкаҳои инвентарӣ инъикос карда мешаванд.

Навқунии объектҳои воситаҳои асосӣ ба беҳгардии баъзе хосиятҳои объектҳо меоварад: иқтисори онҳо меафзояд, муҳлати истифодаи нафъовари онҳо зиёд мешавад. Хароҷоти навқунии объектҳои воситаҳои асосӣ дар ин маврид ба зиёдшавии арзиши аввалии онҳо мансуб доништа мешавад. Агар корҳои таъмирӣ бо тарзи паймонкорӣ анҷом дода шаванд, гузарониш бо дебети ҳисоби 11020 «Мошин ва таҷҳизот» ва кредити ҳисоби 22040 «Дигар ҳисобҳо барои пардохт» тартиб дода мешавад. Ҳангоми мустақилона анҷом додани корҳои таъмирӣ барои ба арзиши тавозунии объектҳои воситаҳои асосӣ (масалан, мошин ва таҷҳизот) зам кардани хароҷоти таъмир, гузарониш бо дебети ҳисоби 11020 «Мошин ва таҷҳизот» ва кредити ҳисобҳои 10720 «Ашъи хом ва маводҳо», 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ», 22210 «Музди меҳнати пардохтшаванда», 22240 «Андози иҷтимоии пардохтшаванда» ва дигарҳо тартиб дода мешавад.

Қисмҳои эҳтиётӣ, оҳанпора ва дигар партовҳои дар натиҷаи таъмир ё навқунии воситаҳои асосӣ гирифташуда, ки метавонанд минбаъд истифода ё фурӯхта шаванд, бо ёрии гузарониш бо дебети ҳисобҳои 10770 «Қисмҳои эҳтиётӣ», 10790 «Дигар захираҳо» ва кредити ҳисоби 66070 «Дигар даромадҳои ғайриамалиётӣ» инъикос карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, таъкид мекунем, ки дуруст ба роҳ мондани баҳисобгирии барқарорсозӣ (таъмир)-и воситаҳои асосӣ омили муҳимтарини таъмини истифодаи самараноки воситаҳои асосӣ дар шароити муосир мебошад.

Тавре пештар қайд кардем, ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчунин ба яке аз паҳлуҳои муҳими баҳисобгирии воситаҳои асосӣ – баҳисобгирии истеҳлок дахл намуданд. Истеҳлок он рисолати худро, ки дар даврони ҳукмронии моликияти давлатӣ ба воситаҳои истеҳсолот ба дӯш дошт, яъне ҳамчун воситаи барқарорсозии иқтисодии истеҳсоли ва нав кардани воситаҳои асосӣ хизмат мекард, аз даст додааст. Бо мурури дигар шудани тартиби баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ва корбурди қоидаҳои байналмилалӣ он методикаи баҳисобгирии истеҳлок барои таъмини молиявии барқарорсозии воситаҳои асосӣ низ бояд дигаргун шавад. Акнун ки мафҳуми «фонди истеҳлок» дар баҳисобгирии муҳосибӣ мавриди истифода надорад ва дар корхонаҳои муосир ягон ҳел фонди махсус барои барқарорсозӣ ё навкунии воситаҳои асосӣ бунёд намешавад, истеҳлок танҳо ҳамчун унсур таркибии арзиши аслии маҳсулот (ичрои корҳо, хизматрасониҳо) ё хароҷоти дигар (хароҷоти фурӯш, хароҷоти умумӣ ва маъмури) мебошад. Маблағҳо барои барқарор кардани воситаҳои асосӣ дигар дар ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос намеёбанд ва ин ба роҳбарияти корхона имкон медиҳад, ки тамоми маблағҳои аз фурӯши маҳсулот, иҷрои корҳо ва хизматрасониҳо гирифтаре бо ихтиёри худ истифода баранд. Аммо, вақте ки зарурати хариди воситаҳои асосии нав ба миён меояд, корхонаҳои тиҷоратӣ дар аксари ҳолат ба мушкилоти молиявӣ дучор меоянд, зеро барои ин маблағҳои худии онҳо намерасанд ва роҳбарияти корхонаҳо ба ҷалби маблағҳои берунӣ водор мешаванд.

Имрӯз нав кардани воситаҳои асосӣ дар корхонаҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад. Дар ҳалли масъалаи мазкур саҳми методикаи ҳисобузам кардани истеҳлок муҳим аст, зеро раванди ба хароҷот соқит кардани маблағи истеҳлок, суръати ғуншавии он дар корхонаҳо ва ҳуди маблағи истеҳлоки ғуншуда нисбат ба ҳар як объекти воситаҳои асосӣ, ки дар асоси маълумоти баҳисобгирии муҳосибии таркибӣ ва таҳлилӣ ба даст меояд, аз методикаи муносиби баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва

мавчуд будани имконияти молиявии корхона барои барқарорсозӣ ва навкунии объектҳои воситаҳои асосӣ вобаста мебошад.

Азбаски маблағҳои истеҳлоки воситаҳои асосӣ ба хароҷоти корхона зам карда мешаванд, дар ин маврид бузургии андоз аз даромади корхона низ кам мешавад. Аз ин хотир, давлат тавассути пайгирии сиёсати андозбандии худ баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва дигар доройҳои истеҳлоқшавандаро танзим менамояд.

Сиёсати баҳисобгирии истеҳлоқ ҳамчун ҷузъи таркибии сиёсати баҳисобгирии корхона маҷмуи тарзҳои ташаққули иттилооти баҳисобгирӣ-таҳлилиро оид ба вазъ ва истифодаи воситаҳои асосӣ, равандҳои ғунқунӣ ва истифодаи маблағҳои истеҳлоқро ҳамчун манбаи молиявии худии навкунии воситаҳои асосӣ ифода менамояд. Сиёсати дуруст таҳияшудаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва ҳисобузамқунии истеҳлоки онҳо бо ҳадафҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз ба корхона имқон медиҳад, ки вазъи молиявии худро дуруст танзим намояд.

Аз диди беҳқардонии пардохтҳо ба буҷет оид ба андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ корхона бояд дар сиёсати баҳисобгирии худ тарзҳоеро истифода барад, ки барои баланд нишон додани арзиши аслии воситаҳои асосӣ имқон диҳанд ва дар навбати худ ба қам қардани манбаи андозбандишавандаи андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ мусоидат намоянд. Барои корхона ҳангоми андозбандӣ баланд нишон додани арзиши аслии ва қам қардани пардохтҳои андоз интиҳоби беҳтарин мебошад, ки ба қирифтани маблағи иловагии фоидаи соф меорад. Қорхонаҳо ҳангоми ҳисобузам қардани андоз аз даромад маблағи истеҳлоқро аз манбаи андозбандӣ тарҳ меқунанд.

Дар сиёсати баҳисобгирии истеҳлоқ барои ҳадафҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бояд тарзҳои раводонисташудаи инъикос қардани воситаҳои асосӣ ва истеҳлоки онҳо бо санадҳои меъёрии танзимқунандаи тартиби ташқил ва пешқурди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва дигар доройҳои истеҳлоқшаванда ҳамоҳанг қарда шаванд. Вале барои мақсадҳои баҳисобгирии андоз, ба хотири

ҳисобкунии дурусти андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ ҳатман дар бахши сиёсати баҳисобгирии истеҳлок иттилооти муфассал доир ба бунёдгардии даромадҳо ва хароҷот вобаста ба доройҳои истеҳлокшаванда бояд ворид карда шавад.

Баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ яке аз самтҳои муҳими баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад, ки дар он масъалаи тафовути баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз ба таври возеҳ зоҳир мешаванд. Ин тафовут пеш аз ҳама бо он алоқаманд мебошанд, ки истеҳлок дар баҳисобгирии муҳосибӣ мувофиқи қоидаҳои бо стандартҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва (ё) СБҲМ муайяншаванда ҳисобузам карда мешавад, дар баҳисобгирии андоз бошад – бо меъёрҳои Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар тафовут аз амалияи байналмилалӣ баҳисобгирии истеҳлок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар хосияти расмӣ дорад, чунки он на раванди воқеии истеҳлоки воситаҳои асосӣ, балки корбурди маҳдудиятҳои ҳисобузамкунии маблағи истеҳлоки бо қонунгузорӣ муқарраршударо ифода мекунад ва корхонаҳоро барои таҳрир кардани манбаи андозбандии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ водор менамояд.

Бо фармоиши Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 феввали соли 2014, № 24 «Меъёрҳои ягонаи ҳисоб намудани истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гурӯҳҳои истеҳлоқӣ дохил мегарданд» тасдиқ шудаанд. Мувофиқи санади мазкур корхонаҳое, ки барои тартибдиҳии ҳисоботи молиявии худ СБҲМ-ро истифода намебаранд, бо мақсади бунёд намудани манбаъҳои дохилии барқарорсозии воситаҳои асосӣ меъёрҳои муқарраршудаи ҳисобузамкунии истеҳлок (тарҳҳои истеҳлок)-ро истифода мебаранд. Барои корхонаҳои истифодабарандаи СБҲМ санади мазкур тавсиявӣ мебошад. Ин гуна корхонаҳо усулҳои ҳисобузамкунии истеҳлоки объектҳои воситаҳои асосиро дар сиёсати баҳисобгирии худ бояд инъикос намоянд.

Корхонаҳо, новобаста аз усулҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ (ба истисноии муассисаҳои буҷетӣ) дар баҳисобгирии андоз ҳисобкунии тарҳҳои истеҳлоки воситаҳои асосиро дар асоси муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамоянд.

Корхонаҳои мамлакат то қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав, ки аз 1 январи соли 2022 мавриди истифода қарор гирифтааст [6], новобаста аз усулҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ (ба истисноии муассисаҳои буҷетӣ) барои мақсадҳои баҳисобгирии андоз корбурди меъёрҳои ҳисобузамкунии истеҳлоки воситаҳои асосиро мувофиқи муқаррароти моддаи 118 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (қабули соли 2012) амалӣ менамуданд. Муқаррароти моддаи мазкур бо муҳтавои СБҲМ ва дигар санадҳои меъёрии аз ҷониби вазорати молия ва дигар мақомоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи амалисозии ҳадафҳои ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ қабулгардида мувофиқат намекард. Корхонаҳо ба сифати тарзи ягонаи ҳисобузамкунии истеҳлок (тарҳҳои истеҳлок) метавонистанд танҳо як усулро интихоб намоянд, ки ин усул ҳам дар моддаи мазкур пурра мушаххас нашуда буд: ба кадоме аз усулҳои маъмули ҳисобузамкунии истеҳлок дахл доштани нишондодҳои моддаи мазкур равшан зикр нашуда буданд, аниқ намудан ғайриимкон буд, ки муқаррарот ба усули хаттӣ (баробарандоза) тааллуқ доштанд ва ё ба усули бақияи камшаванда. Истифодаи дигар усулҳои ҳисобузамкунии истеҳлок (масалан, усули истеҳсоли) раво дониста намешуд. Вобаста ба ин, дар амалия тафовути баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии муҳосибии андоз зиёд ба назар мерасиданд.

Мутобиқи стандарти милли – Низомномаи баҳисобгирии муҳосибӣ (НБМ) 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» [10] ҳисобузамкунии истеҳлоки объектҳои воситаҳои асосӣ бо яке аз ин усулҳо ба ҷо оварда мешавад: хаттӣ (баробарандоза), бақияи камшаванда, вобаста ба ҷамъи шумораи солҳои муҳлати истифодаи нафъовар, мутаносибан ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ё иҷрои корҳо (усули истеҳсоли). СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» усулҳои хаттӣ

(баробарандоза), бақияи камшаванда ва тарзи истеҳсолии ҳисобузамкунии истеҳлокро тавсия медиҳад. Интихоби ин ё он усули ҳисобузамкунии истеҳлок дар баҳисобгирии муҳосибӣ нисбат ба ҳар як объекти (гурӯҳи) дороиҳои истеҳлокшаванда алоҳида дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани он ба ҷо оварда мешавад.

Пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ мувофиқи СБҲМ мантиқан бозбинӣ намудани муҳтавои дигар санадҳои қонунгузорию бо танзимкунии баҳисобгирии муҳосибӣ, аз ҷумла бо баҳисобгирии андоз алоқамандро талаб менамуд. Вале тавре амалия нишон медиҳад, дар мамлакат ин корҳо анҷом дода нашудаанд, аксар санадҳои меъёрию қонунгузорӣ байни ҳамдигар ҳамоҳангсозӣ нашудаанд.

Акнун Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав (аз 23 декабри соли 2021) барои ҳисобузам кардани маблағи истеҳлок (тарҳҳои истеҳлок) истифодаи усули хаттӣ (баробарандоза)-ро муқаррар намудааст (моддаи 198, қисми 6). Дар ин маврид ҳисобузамкунии маблағи солони истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар асоси арзиши тавозунӣ (аввалӣ)-и воситаҳои асосӣ ва меъёри истеҳлок, ки дар моддаи 198, қисми 5 кодекси мазкур оварда шудааст, анҷом дода мешавад. Мувофиқи муқаррароти моддаи мазкур воситаҳои асосии истеҳлокшаванда ба шаш гурӯҳ бо меъёрҳои муқарраршудаи ҳисобузамкунии истеҳлок ҷудо карда шудаанд. Дар давоми давраи ҳисоботӣ ҳисобузамкунии истеҳлок барои объектҳои воситаҳои асосӣ ҳармоҳа ба андозаи 1/12 ҳиссаи маблағи солони ба ҷо оварда мешавад.

Ҳисобузам кардани маблағи истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва дигар дороиҳои истеҳлокшаванда (дориҳои ғайримоддӣ)-и дар давоми соли тақвими воридшуда (хориҷшуда) аз моҳи тақвими пас аз истифодаи воқеӣ (аз истифодаи воқеӣ баровардан)-и онҳо оғоз (қатъ) мегардад, аммо дар мавриди бино на пештар аз он, ки мақоми давлатии танзимкунанда шаҳодатномаи ба итмом расонидани сохтмони мазкурро медиҳад. Арзиши воситаҳои асосӣ, ки дар асоси шартномаи иҷораи молиявӣ (лизинг) гирифта шудаанд, дар арзиши тавозунии гурӯҳи дахлдори воситаҳои асосии иҷорагир дохил карда шуда, маблағи истеҳлок

вобаста ба меъёрҳои барои гурӯҳи дахлдори воситаҳои асосӣ муайяншуда ҳисобузам карда мешавад.

Маблағи асосие, ки барои воситаҳои асосии ба иҷораи молиявӣ додашуда ба иҷорадеҳ пардохт шудааст, агар воситаҳои асосӣ ба арзиши тавозунии гурӯҳ то интиқоли онҳо ба иҷораи молиявӣ дохил карда шуда бошанд, ҳамчун маблағе доништа мешавад, ки ҳангоми фурӯши чунин объектҳои воситаҳои асосӣ гирифта мешавад. Барои иҷорагир маблағи асосие, ки он ба иҷорадеҳ пардохт мекунад, ҳамчун нархи хариди воситаҳои асосӣ баррасӣ мешавад.

Қисми 11 моддаи 198 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ба корхона иҷозат медиҳад, ки ҳангоми ҳисобузам кардани андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ илова ба тарҳи маблағи истеҳлоқ ҳамчунин аз манбаи андозбандӣ тарҳи сармоягузориро низ ба ҷо орад. Мувофиқи муқаррароти моддаи мазкур тарҳи сармоягузорӣ бо чунин меъёрҳо ба ҷо оварда мешавад:

- 10% аз арзиши: таҷҳизоти технологияи нав, ки корхона дар раванди истеҳсоли молҳо (иҷрои корҳо, хизматрасониҳо) истифода мебарад ва аз рӯзи барориши онҳо муддати аз се сол зиёд нагузаштааст; муҷаҳҳазсозӣ (навкунӣ) ва муҷаҳҳазкунии техникӣ ё технологияи воситаҳои асосӣ; воситаҳо барои пешниҳод намудани барномаҳои компютериест истеҳсоли ватанӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузорӣ оид ба ташкили низомҳои иттилоотӣ;

- 5% аз арзиши: навкунии бино ва иншоот, ки дар раванди истеҳсолот истифода мешаванд; навкунии бино ва иншооти мавҷудаи дар раванди истеҳсоли молҳо (иҷрои корҳо, хизматрасониҳо) истифодашаванда (беш аз 50% навкунии бино ва иншоот аз рӯйи масоҳат), ки ба баланд бардоштани нишондиҳандаҳои техникӣ-иқтисодии воситаҳои асосӣ дар доираи лоиҳаи таҷдид ва муҷаҳҳазсозии иқтисодии истеҳсоли равона гардидаанд; васеъ кардани истеҳсолот дар шакли сохтмони нав.

Тарҳҳои сармоягузорӣ дар давраи ҳисоботие ба ҷо оварда мешаванд, ки дар он таҷҳизоти технологияи нав ба истифода дода шудааст ё азнавтаҷҳизонӣ (навкунӣ), муҷаҳҳазкунии техникӣ ё технологияи истеҳсолоти худӣ, васеъ

кардани истеҳсолот дар шакли сохтмони нав, азнавсозии бино ва иншооте, ки дар раванди истеҳсолот истифода мешаванд ва пешниҳоди таъминоти барномавии истеҳсоли ватанӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузорӣ оид ба ташкили низоми иттилоотӣ сурат гирифтааст.

Ҳамин тариқ, Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав имконияти бештарро барои мутобиқсозии раванди пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ бо қоидаҳои байналмилалӣ пешкаш менамояд.

2.3. Таҳқиқи шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ

Таҳқиқи муҳтавои СБҲМ нишон медиҳад, ки баҳисобгирии воситаҳои асосӣ қитъаи нисбатан коркардшуда дар стандартҳои байналмилалӣ мебошад. Муқаррароти алоҳидаи СБҲМ метавонанд барои ҳадафҳои баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ истифода шаванд.

Воситаҳои асосӣ ҳамчун бахши дороиҳои корхона асоси иқтисодии истеҳсоли онро ташкил медиҳанд. Сифати идоракунии воситаҳои асосӣ ба аксари нишондиҳандаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ корхона таъсир мерасонад. Вобаста ба ин, дар марҳилаи муосири рушди иқтисодии корхонаҳои истеҳсоли иттилооти фаврӣ дар бораи вазъи воситаҳои асосӣ ба кормандони низоми идоракунӣ ба хоҳири таъмини қабули қарорҳои идоракунии саривақтӣ, таъсирбахш ва муносиби ба баландбардории самаранокии истифодаи онҳо нигаронидашуда зарур аст. Мусаллам аст, ки ин гуна иттилоот дар низоми баҳисобгирии идоракунӣ ташаккул ёфта, тавассути ҳисоботи идоракунӣ ба истифодабарандагон – мутахассисон ва роҳбарияти корхона барои асоснок кардани қабули қарорҳои идоракунӣ пешниҳод карда мешавад.

Аксаран баҳисобгирии идоракунӣ ҳамчун баҳисобгирии хароҷот маънидод карда мешавад. Дар ин маврид баҳисобгирии идоракунӣ барои ҳисоб кардани арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо), муқаррар кардани нархҳо ва

муайян намудани сатҳи фоида аз фаъолияти молиявӣ-хоҷагидории субъектҳои иқтисодӣ зарур аст.

Баҳисобгирии идоракунии дар корхонаҳо, дар тафовут аз баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ нисбатан мустақил аст, барои ташкил ва пешбурди он қоидаҳо ё стандартҳои ягона талаб карда намешаванд. Барои танзим кардани баҳисобгирии молиявӣ меъёрҳо ва қоидаҳои муайян, аз ҷумла СБҲМ мавҷуд мебошанд, ки дар шароити муосир метавонанд дар баҳисобгирии идоракунии низ бо манфиат ба кор бурда шаванд. Истифодаи стандартҳои байналмилалӣ дар баҳисобгирии идоракунии имкон медиҳад, ки саҳеҳии ҳисоботи идоракунии баланд бардошта шавад ва дар ин асос қарорҳои идоракунии нисбатан босифат қабул карда шаванд.

Баҳисобгирии идоракунии ба омӯзиши таркиб, вазъ ва ҳаракати воситаҳои асосӣ ба хоҳири идоракунии босамараи онҳо машғул мешавад. Омӯзиши таркиб ва сохтори хароҷоти нигоҳдорӣ ва истифодаи воситаҳои асосӣ, инчунин самаранокии истифодаи онҳо ба соҳаи баҳисобгирии идоракунии мансуб мебошанд. Бо роҳандозӣ намудани баҳисобгирии идоракунии даромадҳо, хароҷот ва дигар нишондиҳандаҳои молиявии фаъолияти корхона ҳамчун унсурҳои асосии ташкилдиҳандаи муҳтавои он баромад менамоянд. Ҳамчунин дар доираи баҳисобгирии идоракунии баҳисобгирии ҳисобузамкунии истехлоки воситаҳои асосӣ, ки унсурҳои асосии ташкилдиҳандаи арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) мебошад, ба ҷо оварда мешавад.

Ҳамин тариқ, баҳисобгирии идоракунии – самти низоми умумии баҳисобгирии муҳосибӣ дар корхона мебошад, ки ба менеҷмент дар идоракунии корхона, ба соҳибмулкони – дар баҳодихии вазъи молиявӣ ва натиҷаҳои фаъолияти корхона ёрӣ мерасонад. Дар ин маврид ҳар чӣ қадаре, ки нуфузи корхона дар бозор бузург ва фаъолияти он бобарор бошад, талабот ба баҳодихии фаъолияти корхона қатъитар ва шумораи шахсони ба шаффофии қоидаҳои баҳодихии фаъолияти корхона манфиатдор низ зиёд аст. Аксаран ба сифати ин

гуна қоидаҳои умумӣ принципҳои бо СБҲМ муқарраргардида ба кор бурда мешаванд.

Ҳисоботи дар асоси СБҲМ омодашуда барои истифодабарандагони берунӣ ва сармоягузoron ба хотири баҳодиҳии фаъолияти корхона тарзи беҳтарини пешниҳод намудани иттилоот барои қабули қарорҳои идоракунии мебошад. Принципҳои СБҲМ барои истифода дар баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ дар сатҳи қонунгузорӣ дастгирӣ ёфтаанд, вале онҳо бо доштани бартариҳои муайян метавонанд дар баҳисобгирии идоракунии низ ба кор бурда шаванд.

СБҲМ қоидаҳоеро дар бар мегиранд, ки дар низомномаҳои миллӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ дар мамлакат таҷассум наёфтаанд. Ба ин гуна ҷиҳатҳои барои баҳисобгирии идоракунии нисбатан муҳим метавон мансуб донист [140]:

- муттаҳидшавии корхонаҳо;
- оmodасозии ҳисоботи муттаҳидаи гурӯҳи корхонаҳо;
- баҳодиҳии ҳиссаи саҳмиядорони назоратнашаванда дар дороиҳо ва натиҷаҳои фаъолияти корхона;
- масъалаҳои баҳодиҳии дороиҳо бо арзиши одилона;
- ҷиҳатҳои соҳавии баҳисобгирӣ.

Ҳамаи ин масъалаҳо барои соҳибмулкони корхонаҳо аҳамияти аввалиндараҷа доранд ва бояд дар ҳисоботи идоракунии инъикос ёбанд. Ғайр аз ин, СБҲМ чизи шахшуда набуда, баръакс, стандартҳо доимо рушд меёбанд ва ба ҳама зухуроти дар иқтисодиёти байналмилалӣ рухдиҳанда муттаасир мешаванд. Ҳадафи асосии рушд ва такмили стандартҳо – ҳарчи беҳтар пешниҳод намудани иттилоот дар бораи тамоми ҷиҳатҳои фаъолияти корхона ба истифодабарандагон мебошад.

Интиҳоби стандарти СБҲМ барои ҳадафҳои баҳисобгирии идоракунии «аз хусусияти фаъолияти корхона, хосиятҳои амалиёти хоҷагидорӣ, инчунин аз зарурати пешниҳод намудани ҳисоботи молиявӣ ба истифодабарандагони

берунӣ дар асоси ин ё он стандарт вобаста мебошад» [66, с. 55]. Стандартҳои СБҲМ аз оғоз ба истифодабарандагони мушаххас нигаронида шудаанд ва аз маҳаки нафънокии иттилооти молиявӣ барои аз ҷониби истифодабаранда қабул намудани қарорҳои идоракунии маншаъ мегиранд.

Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ қитъаи нисбатан рушдёфтаи СБҲМ мебошад. Тартиби дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани воситаҳои асосӣ бо СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» [78], СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» [82], Низомномаи баҳисобгирии муҳосибӣ (НБМ) 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» [99] ва Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [53] танзим карда мешавад.

Баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ бояд чунин ҷиҳатҳоро дар бар гирад [73, с. 261]:

- баҳои арзишӣ ва сарчашмаи маблағгузориҳои воситаҳои асосӣ;
- баҳодиҳии хавфҳои талафот ва вайроншавии воситаҳои асосӣ;
- нақшаҳои таъмирҳои ҷорӣ ва таъмирҳои умдаи воситаҳои асосӣ, назорати иҷрои онҳо;
- баҳодиҳии вазъ ва истифодаи воситаҳои асосӣ;
- таҳлил ва баҳодиҳии самаранокии истифодаи воситаҳои асосӣ;
- муайян намудани муҳлатҳои истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ;
- баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва таҳлили самаранокии истифодаи истеҳлоки ҳисобузамшуда.

Манбаъҳои маблағгузориҳои воситаҳои асосӣ метавонанд ҳам худӣ ва ҳам ҷалбгардида бошанд. Дар байни манбаъҳои худӣ инҳоро метавон ҷудо намуд: маблағҳои муваққатан озоди аз ҳисоби қарздориҳои кредиторӣ (музди меҳнат, андозҳо, ҳисобҳо барои пардохт), фоидаи тақсимнашуда, воситаҳои пулӣ ва дигар дороиҳои гардони дараҷаи бозоргириашон нисбатан баланд, захира ва фондҳои маблағгузориҳои ҳадафнок ташаккулёфта. Ба манбаъҳои ҷалбгардида барориши иловагии сахмияҳо, маблағи қарзҳои бонкӣ ва вомҳо мансуб мебошанд. Баҳисобгирии идоракунии дар ин бахш бояд ба ҷустуҷӯ ва баҳодиҳии

манбаъҳои беҳтарини маблағгузори ба тарзҳои гуногуни нақшаҳои сармоягузори корхона асосёфта нигарон бошад. Дар ин маврид бояд назорати иҷроии нақшаҳои мазкур роҳандозӣ гардида, саривақт баргардонидани маблағҳои аз гардиш баровардашуда ва бозпасгардонии воситаҳои қарзӣ ба инобат гирифта шавад. Бояд ба баҳодиҳии имконияти пастшавии назарраси ҳаҷми сармоягузориҳои ҷалбгардида аз ҳисоби мустақилона бо дастгирии шӯъбаҳои навоарӣ ва воҳидҳои сохтории илмӣ-техникии корхона бунёд намудани объектҳои воситаҳои асосӣ диққат дода шавад.

Низоми баҳисобгирии идоракунии бояд баҳодиҳии хавфҳои талафот ва вайроншавии воситаҳои асосиро таъмин намояд, унсурҳои арзиши номгӯӣ чорабиниҳоро оид ба бартараф кардани онҳо, аз ҷумла хароҷоти суғурта, насб намудан ва нигоҳдории воситаҳои зидисӯхторӣ, бартараф кардани оқибатҳои ҳолатҳои ғавқуллода (сӯхтор, заминларза, обхезӣ), омӯзиши кормандон дар ҷойи корӣ ва дигарҳоро дар бар гирад.

Татбиқи барномаҳои таъмири ҷорӣ ва таъмири умдаи воситаҳои асосӣ бояд масрафҳо барои корҳои нақшавӣ ва ғайринақшавӣ, баҳодиҳии имконияти истифодаи минбаъдаи воситаҳои асосиро ба инобат гирад. Бояд назорати раванди хизматрасонии воситаҳои асосӣ, аз ҷумла хизматрасонии воситаҳои асосии истеҳсолӣ ба ҷо овара шавад. Барои баҳодиҳии вазъи воситаҳои асосӣ ҳисоб кардани коэффисиенти коршоямӣ ва фарсудашавӣ, истифодаи экстенсивӣ ва интенсивии онҳо тавсия дода мешавад.

Таҳлил ва баҳодиҳии самаранокии истифодаи воситаҳои асосӣ бояд тавассути ҳисобкунии як қатор нишондиҳандаҳо, чун боздеҳии воситаҳои асосӣ, фарогирӣ (ғунҷоиш)-и воситаҳои асосӣ, мучаҳҳазӣ бо воситаҳои асосӣ, даромаднокии воситаҳои асосӣ гузаронида шавад. Дар ин маврид истифодаи наамсилаҳои анъанавӣ, балки тарзҳои навкардашудаи онҳо, ки ҷиҳатҳои техникӣ ва дигар хусусиятҳои воситаҳои асосиро ба инобат мегиранд, мақбул аст. Аз ҷумла ҳисобкунии боздеҳии воситаҳои асосӣ бояд нисбат ба ҳар як намуди маҳсулоти истеҳсолшаванда ба ҷо оварда шуда, тамоми маҷмуи таҷҳизоти

бевосита ва бавосита дар истеҳсоли маҳсулот иштироккунанда ба ҳисоб гирифта шавад.

Унсури муҳими низоми баҳисобгири идоракунии воситаҳои асосӣ дар корхона муайян намудани муҳлати истифодаи нафъовари онҳо мебошад, ки бояд аз намуди воситаҳои асосӣ ва шиддатнокии истифодаи онҳо вобаста бошад. Аз ҷумла бояд на танҳо муҳлати кафолатдодашуда ва таснифоти амалкунанда, инчунин нақшаҳои истеҳсолии корхона ба инобат гирифта шаванд. Масалан, оид ба таҷҳизоти истеҳсоли муҳлати истифодаи нафъовар бояд ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулотро барои тамоми муҳлати истифодаи он ба инобат гирад. Дигаркунии муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ бояд танҳо дар ҳолати мучаҳҳазсозӣ ё таъмири умдаи воситаҳои асосӣ ба ҷо оварда шавад. Дар корхона бояд назорати фаврии вазъи (ҳаракати) воситаҳои асосӣ вобаста аз нақшаҳои ҷорӣ ва стратегии фаъолият ба ҷо оварда шавад, чунки онҳо метавонанд ба баҳодиҳии зарурати истифодаи минбаъдаи воситаҳои асосӣ таъсир расонанд.

Дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ чиҳати муҳимтарин – баҳисобгирии истеҳлок мебошад. Баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ аз он сабаб муҳим аст, ки маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшуда манбаи худии боэътимод барои маблағгузори воситаҳои асосӣ мебошанд.

Масъалаҳои ташаккули захираҳои маблағи истеҳлок ва истифодаи онҳо мутобиқи таъинот бояд дар сиёсати истеҳлок дарҷ карда шаванд. Татбиқ намудани сиёсати истеҳлок дар корхона самти асосии фаъолият дар доираи баҳисобгирии идоракунии мебошад. Иттилоот дар бораи истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар доираи баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ташаккул ёфта, мурағабсозӣ ва таҳлили он дар баҳисобгирии идоракунии ба ҷо оварда мешавад. Ҳамчунин иттилоот дар бораи истеҳлоки воситаҳои асосӣ унсури муҳими баҳисобгирии андоз (андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ) мебошад. Беҳгардони сиёсати истеҳлок ба хотири навкунии воситаҳои асосӣ ва таҳияи тавсияҳо оид ба

такмили баҳисобгирии истехлок - самти кории муҳими баҳисобгирии идоракуни мебошад.

Беҳгардонии сиёсати истехлок дар доираи баҳисобгирии идоракуни пеш аз ҳама «роҳандозӣ намудани чунин тадбирҳоро дар бар мегирад: имконияти бозбинии муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ ва самаранокии истифодаи маблағҳои истехлоки ҳисобузамшуда» [146, с.12].

Мутобиқи муқаррароти НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» бозбинии муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ танҳо дар ҳолатҳои беҳшавӣ (баландшавӣ)-и нишондиҳандаҳои меъёрии дар аввал қабулгардидаи амалкунии объект (муҳлати истифодаи нафъовар, иқтидор, маҳсулноки, сифати корбурд ва дигарҳо) дар натиҷаи гузаронидани муҷаҳҳазсозӣ ё навкуни иҷозат дода мешавад.

Меъёри мазкур беасос имконияти корхонаро барои таҳрир намудани муҳлатҳои истифодаи нафъовари пештар муқарраршудаи воситаҳои асосӣ маҳдуд мекунад. Зарурати ин гуна таҳриркунӣ метавонад ҳам бо сабабҳои объективӣ, ки ба қодир будани объект барои ба корхона овардани нафъҳои иқтисодӣ таъсир расонидаанд, ва ҳам бо сабабҳои субъективӣ, масалан, роҳ додан ба хато ҳангоми муайян кардани муҳлати истифодаи нафъовар ба миён ояд. Ба сабабҳои объективӣ дигаршавии вазъи иқтисодӣ дар бозори маҳсулоти истеҳсолшавандаро, ки ба қатъ намудани самтҳои алоҳидаи фаъолият (истеҳсолот) ва дар натиҷа ба кам шудани муҳлати истифодаи нафъовар меоварад, метавон мансуб донист. Ҳамчунин фарсудашавии ҷисмонии зиёди дар раванди истифодаи объекти воситаҳои асосӣ ошкоршуда ва ҳам фарсудашавии маънавӣ, ки пешбинӣ намудани он душвор аст, ба сабабҳои объективӣ мансуб мебошанд.

Ба муҳлати истифодаи нафъовар сиёсати корхона дар самти таъмир ва хизматрасонии воситаҳои асосӣ низ метавонад таъсир расонад. Дар ҳамаи ин ҳолатҳо беҳшавии нишондиҳандаҳои дар аввал муқарраргардидаи амалкунии объекти воситаҳои асосӣ руҳ намедихад, муҷаҳҳазсозӣ ё навкуни ҷой надорад.

Вале «давомнокии муҳлате, ки дар давоми он объекти воситаҳои асосӣ ба корхона нафъҳои иқтисодӣ меорад, тағйир меёбад. Ин бошад, ҳангоми муқаррар кардани муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ нишондиҳандаи муайянкунанда мебошад» [38, с. 106]. Ғайр аз ин, муҳлати истифодаи нафъовари объект ҳангоми ба баҳисобгирӣ қабул кардани он бо сабаби хатои мутахассиси техникӣ ё иқтисодӣ низ метавонад нодуруст муқаррар карда шавад. Аммо имконияти тағйир додани муҳлати истифодаи нафъовари дар аввал муқарраргардидаи объектҳои воситаҳои асосӣ дар ҳолати мазкур аз ҷиҳати меъёрӣ ва методологӣ асоснок шуда наметавонад, гарчанде зарурати таҳрир намудани муҳлатҳои муқарраргардида бешак аст.

Дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул намудани объекти воситаҳои асосӣ нисбат ба он муҳлати истифодаи нафъовар муқаррар карда мешавад, ки дар тамоми давраи вақти истифодаи объект амал мекунад. Вале он на ҳамеша босамара аст, чунки ин гуна равиш таҳияи таҷҳизоти истеҳсолии мукамалтарро, ки барои овардани нафъҳои иқтисодии бештар қодир бошад, ба инобат намегирад. Ҳамчунин агар фарсудашавии ҷисмонии воқеии воситаҳои асосӣ ба назар гирифта шавад, пас аксаран он аз фарсудашавӣ бо истифодаи арзишӣ (маблағи истеҳлок) тафовут дорад. Албатта, ин ҷо наметавон имконияти ба ҷо овардани таъмири объекти воситаҳои асосӣ (таҷҳизот, дастгоҳ)-ро аз ҳисоби хароҷоти фаъолияти муқаррарӣ истисно кард, вале беинтиҳо ба таъмири объектҳои воситаҳои асосӣ сафарбар намудани маблағҳо низ ғайриимкон аст. Зарурати навкунии воситаҳои асосӣ ба миён меояд.

Аммо санади асосии танзимкунандаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ, таъмир ва истеҳлоки онҳо - НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» ин гуна масъалаҳоро, чун фарсудашавии зиёди объекти воситаҳои асосӣ, қунашавии маънавии барвақти объект вобаста ба рушди илму техника баррасӣ намекунад. Ҳангоми кори шабонарӯзӣ таҷҳизот ва дастгоҳҳои истеҳсолӣ нисбат ба низоми кории дар як ё ду баст ба роҳ мондашуда бештар фарсуда мешаванд. Дар ин маврид фарсудашавии ҷисмонии пурраи объекти воситаҳои асосӣ

бармаҳал аз анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари он фаро мерасад ва ин ҳолат низ ба соқиткунии объект ва кам шудани фоида аз ҳисоби афзоиши дигар хароҷот дар маблағи арзиши бақиявии объект меоварад.

Ҳамин тариқ, дар ҳолати фарсудашавии ҷисмонӣ ё куҳнашавии маънавии объекти воситаҳои асосӣ корхонаҳо метавонанд соле як маротиба муҳлати истифодаи нафъоварро ба ҷониби камшавӣ бозбинӣ намоянд, ки ин ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона таъсири мусбат мерасонад. Иттилоот дар бораи тағйирёбии муҳлатҳо, тамоилоти истехлок ва таъсири онҳо ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона бояд дар замимаҳо ба ҳисоботи молиявии солонаи корхона шарҳ дода шавад. Дар амалияи ҷаҳонӣ бозбинӣ намудани муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ раво мебошад. Имконияти мазкур дар банди 51 СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» пешбинӣ шудааст: «... муҳлати истифодаи нафъовари дорой бояд ҷиҳати бозбинии эҳтимоли камаш ба ҳолати санай анҷоми ҳар як соли ҳисоботӣ таҳлил карда шавад, агар интизориҳо аз қиматҳои баҳододашудаи пешин тафовут дошта бошанд» [78].

Имконияти дигари беҳгардонии сиёсати истехлок дар корхона дар истифодаи босамараи маблағҳои ҳисобузамшудаи истехлок – ташаккули фонди истехлок, таъмини ҳифз ва истифодаи ҳадафноки он бо боздеҳии бештар барои ҳалли масъалаҳои такрористехсолкунии воситаҳои асосии истехсолӣ ифода меёбад. Амали ин механизм барои ташаккули манбаъҳои молиявии такрористехсолкунӣ ва роҳандозӣ намудани навкунии воситаҳои асосии истехсолӣ аҳамияти назаррас дорад.

Бояд қайд кард, ки пештар, то давраи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ мафҳуми «фонди истехлок» маъмул буд ва он дар корхонаҳо ҳамчун манбаи махсуси баҳисобгирифташаванда мавҷуд буд. Санадҳои меъёрии соҳаи баҳисобгирии муҳосибӣ ғун намудани маблағҳои ҳармоҳа ҳисобузамшудаи истехлоки воситаҳои асосиро барои минбаъд иваз намудани воситаҳои асосии фарсудашуда пешбинӣ менамуданд. Вале харҷкунӣ ва соқиткунии фонди

истеҳлок бояд танҳо барои маблағгузориҳои асосӣ – васеъгардонӣ, навкунӣ ва мучаҳҳазсозии техникаи истеҳсолоти амалкунанда ба ҷо оварда мешуд.

Имрӯз, ки мафҳуми «фонди истеҳлок» ҳамчун дорони молиявии субъектҳои иқтисодӣ аз ҳаёти хоҷагидорӣ ва ҳам таҳқиқоти илмӣ ихтисор шудааст, баъзе муаллифон қорбурди онро дар шароити имрӯза низ мубрам мешуморанд [23; 26; 34; 84]. Масалан, Л.Е. Намятова фонди истеҳлокро ҳамчун мафҳуми иқтисодии дорони муҳтавои дугонӣ баррасӣ менамояд: «аз як ҷониб, он ҳам чун хароҷоти истеҳсолот баромад мекунад, аз ҷониби дигар – ҳамчун захираи такрористеҳсолкунӣ. Дар ин маврид самаранокии сиёсати истеҳлок аз дараҷаи равандҳои воқеӣ, асоснокӣ ва дурустии ташаккул ва истифодаи фонди истеҳлок муайян мегардад» [84, с. 98]. Муаллифони дигар, баръакс, дар шароити иқтисоди бозорӣ истифодаи истеҳлокро ҳамчун манбаи захираҳои молиявӣ рад мекунад: «Дар иқтисодиёти бозорӣ нигоҳ ба истеҳлок ҳамчун манбаи захираҳои молиявӣ маънӣ надорад. Корхона наметавонад гузоришҳои асосиро аз ҳисоби истеҳлок ба ҷо орад. Вай умуман ягон хел хароҷотро аз ҳисоби навиштаҷот дар ҳисобҳои муҳосибӣ ба ҷо оварда наметавонад. Ғайр аз ин, камбуди воситаҳои пулӣ субъектҳои хоҷагидориро водор менамояд, ки маблағҳои ғуншудаи истеҳлокро дар гардиши ҷории хоҷагӣ истифода баранд. Ҳангоми таваррум ва баландшавии нархҳо нигоҳ доштани захираҳои молиявӣ барои хароҷоти оянда маънии худро гум мекунад» [6, с.17].

Имрӯз маблағҳои ҳармоҳа ҳисобузамшавандаи истеҳлоки воситаҳои асосӣ тавассути нархи фурӯши маҳсулот (қорҳо, хизматрасониҳо) ба суратҳисоби қорхона ворид шуда, дар баробари маблағҳои дигари худии қорхона омехта мешаванд. Дар ҳисоботи молиявӣ истифодаи ҳадафноки маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшуда инъикос намеёбад. Бинобар ин, дар асоси ҳисоботи молиявӣ наметавон муайян ва назорат кард, ки маблағҳои истеҳлоки воситаҳои асосӣ маҳз ба қадом самтҳо сафарбар мешаванд.

Камбудии мазкур метавонад дар низоми баҳисобгирии идорақунӣ бартаараф қарда шавад. Ҳамин тариқ, баҳисобгирии истеҳлок дар низоми

баҳисобгирии идоракунӣ метавонад барои чунин ҳадафҳо ба ҷо оварда шавад [59, с. 80]:

- ҳисобкунии арзиши аслии воҳиди маҳсулот;
- таҳлили «масрафҳо – ҳаҷми фурӯш - фоида», зеро маблағҳои истеҳлоқ хароҷоти доимӣ буда, ба натиҷаи ҳисобкунии нуқтаи безарарӣ таъсири муҳим мерасонанд;
- истифодаи ҳадафноки воситаҳои пулии ғуншудаи корхона дар ҳаҷми истеҳлоқи ҳисобузамшуда.

Дар низоми баҳисобгирии идоракунӣ корхона метавонад худ мустақилона муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ ва усули ҳисобузамкунии истеҳлоқро интихоб кунад. Бинобар ин, маблағҳои ҳисобузамшудаи истеҳлоқ дар баҳисобгирии идоракунӣ нисбат ба маблағҳои дар баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз ҳисобузамшуда зиёдтар мебошанд. Дар баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз маблағи истеҳлоқ набояд аз арзиши аввалии объекти истеҳлоқшаванда зиёд бошад.

Усулҳои ҳисобузамкунии истеҳлоқ дар баҳисобгирии идоракунӣ ҳамон усулҳои мебошанд, ки дар баҳисобгирии молиявӣ истифода мешаванд [99]:

- хаттӣ (баробарандоза);
- бақияи камшаванда;
- соқит кардани арзиш дар асоси ҷамъи солҳои муҳлати истифодаи нафъовар;
- соқит кардани арзиш мутаносибан ба ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда (ичрои корҳо, хизматрасониҳо).

Усули истифодашавандаи истеҳлоқ бояд сохтори пешбинишудаи гирифтани нафъҳои иқтисодии ояндаро аз объекти воситаҳои асосӣ инъикос намояд.

Тавре пештар қайд карда будем, СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» барои ҳисобузамкунии истеҳлоқ усулҳои хаттӣ (баробарандоза), бақияи камшаванда ва усули воҳидҳои истеҳсоли маҳсулотро тавсия менамояд, вале ба қорбурди усули

соқиткунии арзиш дар асоси чамъи солҳои муҳлати истифодаи нафъовар ишорат намекунад.

Усули хаттӣ (баробарандоза) дар ҳисобузамкунии маблағи доимӣ дар давоми муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ ифода меёбад, агар дар ин маврид арзиши барҳамдиҳии объект тағйир наёбад.

Ҳангоми истифодаи усули бақияи камшаванда ҳисобкунии меъёри солонаи истеҳлок дар асоси арзиши тавозунии софи объекти воситаҳои асосӣ дар аввали давра ва меъёри истеҳлоки вобаста ба муҳлати истифодаи нафъовари объект бо баҳисобгирии коэффисиенти тезонидан ҳисобкардашуда ба ҷо оварда мешавад. Коэффисиенти тезонидан дар ин маврид одатан чун бузургии 2 қабул карда мешавад. Дар натиҷаи корбурди усули мазкур маблағи истеҳлоки ҳисобузамшаванда дар давоми муҳлати истифодаи нафъовари объекти истеҳлокшаванда ҳамасола кам мешавад. Ин усули ҳисобузамкунии истеҳлок метавонад барои ҳиссаи ҷаъоли воситаҳои асосӣ (мошин ва таҷҳизот) ба кор бурда шавад.

Бояд қайд кард, ки дар банди 19 НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» зикр гардидааст, ки коэффисиенти тезонидан барои ҳисобкунии маблағи истеҳлок ҳангоми истифодаи усули бақияи камшаванда дар асоси қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад. Вале таҳқиқоти мо нишон дод, ки дар ягон ҳуҷҷати меъёрии қонунгузориҳои дар мамлакат амалкунанда оид ба муқаррар кардани коэффисиенти мазкур чизе хотиррасон карда нашудааст.

Усули воҳидҳои истеҳсоли маҳсулот дар ҳисобузамкунии маблағи истеҳлок дар асоси истифодаи пешбинишаванда ё ҳосилнокии пешбинишавандаи объекти воситаҳои асосӣ ифода меёбад. Маблағи солонаи истеҳлок вобаста аз ҳаҷми маҳсулоти дар давраи ҳисоботӣ истеҳсолшаванда, арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ ва ҳаҷми пешбинишавандаи истеҳсоли маҳсулот дар давраи истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ ҳисоб карда мешавад.

Барои корбурд дар баҳисобгирии идоракунӣ усули ҳисобузамкунии истеҳлок мутаносибан ба ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшуда (усули воҳидҳои истеҳсоли маҳсулот) нисбатан мақбул ҳисобида мешавад, зеро он сурати воқеии истифодаи воситаҳои асосиро инъикос менамояд. Усули мазкур ба инобат мегирад, ки ҳангоми истифодаи нисбатан бошиддати объекти воситаҳои асосӣ на танҳо ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот меафзояд, маблағҳои ҳисобузамшавандаи истеҳлок низ мутаносибан зиёд мешаванд. Бо истифодаи ин усул метавон объекти воситаҳои асосиро дар муҳлати нисбатан барвақттар соқит кард, ки ин барои объектҳои дар муҳити шиддатнок ё дар низоми кори бисёрбастӣ истифодашаванда мубрам аст, чунки дар ин гуна ҳолатҳо хосиятҳои техникийи воситаҳои асосӣ босуръат паст шуда, зарурати бо объектҳои нисбатан муосир иваз кардани онҳо ба миён меояд.

Дар баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз ҳангоми ҳисобузамкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ маҳдудиятҳои андозӣ, ки бо қонунгузориҳои андоз ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ муқаррар карда мешаванд, бояд ба инобат гирифта шаванд. Дар баҳисобгирии идоракунӣ ягон ҳел маҳдудияти андозӣ ба инобат гирифта намешавад.

Дар баҳисобгирии идоракунӣ ҳангоми ҳисобкуниҳо барои беҳгардониҳои ташаққул ва навкунии воситаҳои асосии истеҳсоли бояд ба инобат гирифт, ки арзиши аввалӣ ва муҳлати истифодаи объектҳо бо гузашти вақт тағйир меёбанд. Ғайр аз ин, арзиши объекти воситаҳои асосии аз истифода беруншуда метавонад аз арзиши объекти ивазкунандаи он тафовут дошта бошад. Дар ин гуна ҳолатҳо арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ бо роҳи азнавбаҳодиҳӣ таҳрир карда мешавад. Барои ҳисобузам кардани истеҳлок бе дигаркунии арзиши аввалӣ метавон меъёрҳои қаблро истифода бурда, минбаъд ҳисобузамкуниро қатъ намуд, бо вучуди он ки истифодаи объект дар корхона идома меёбад.

Барои баҳисобгирии таъсири таваррум ва рушди техника ҳисобузам кардани истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар асоси арзиши барқарорсозӣ бо формулаи фоизҳои мураккаб мақбул ҳисобида мешавад.

Дар баҳисобгирии идоракунӣ фарсудашавии ҷисмонӣ ва куҳнашавии маънавӣ омилҳои аввалиндараҷаи муайянкунандаи бузургии маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшаванда мебошанд. Аз нигоҳи воқеияти маблағҳои подоши истеҳлок дар арзиши аслии маҳсулот ва хароҷоти мубодила усули ҳисобузамкунии истеҳлок дар асоси ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшаванда нисбатан муносиб аст. Маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшудаи бо усули мазкур ҳисобкардашуда бузургии доимӣ набуда, хароҷоти мустақим ва тағйирёбанда мебошанд. Бо вучуди ин, корбурди усули мазкур ниҳоят маҳдуд аст, чунки дар ин маврид дараҷаи истифода (иктидори имконпазир)-и воситаҳои асосӣ ва муҳлати имконпазири истифодаи нафъовари онҳо бояд ба қадри кифоя аниқ ченшаванда бошанд. Агар сухан дар бораи ҷанбаҳои амалӣ равад, пас ҳам барои ҳадафҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва ҳам баҳисобгирии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз аксаран усули баробарандозаи хаттӣ истифода мешавад. Он аз диди техникӣ содатар буда, имконияти ба таври сунъӣ баланд бардоштан ё паст кардани хароҷотро истисно мекунад.

Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи усулҳои гуногуни ҳисобузамкунии истеҳлокро иҷозат намедиҳад. Аз муқаррароти моддаи 198 кодекси мазкур бармеояд, ки корхонаҳо барои ҳисобузамкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ усули хаттиро ба кор мебаранд. Маблағи истеҳлоки ҳисобузамшаванда барои ҳамаи гурӯҳҳои воситаҳои асосӣ дар асоси объектҳои алоҳида муайян карда мешавад.

Дар баҳисобгирии идоракунӣ чун дар баҳисобгирии молиявӣ барои баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ҳисобҳои гурӯҳи 11100 «Фарсудашавии ҷамъшудаи воситаҳои асосӣ», ки барои ҳисобҳои гурӯҳи 11000 «Воситаҳои асосӣ» ҳисобҳои мутақобил мебошанд, истифода мешаванд.

Ҳисобузамкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ва ба хароҷоти корхона соқит кардани он бо чунин гузаронишҳо инъикос карда мешавад [46, с.221]:

- воситаҳои асосии дар истеҳсоли маҳсулот, иҷрои корҳо ва хизматрасониҳо истифодашаванда:

Дебет 10730 «Истеҳсолоти нотаомом»

Кредит 11100 «Фарсудашавии чамъшудаи воситаҳои асосӣ»

- воситаҳои асосии барои сохтани дигар дороиҳои дарозмуҳлат истифодашаванда:

Дебет 11090 «Сохтмони нотаомом»

Кредит 11100 «Фарсудашавии чамъшудаи воситаҳои асосӣ»

- воситаҳои асосии ба иҷораи амалиётӣ додашуда (агар иҷорадиҳӣ фаъолияти асосии корхона набошад):

Дебет 66170 «Дигар хароҷотҳои ғайриамалиётӣ»

Кредит 11100 «Фарсудашавии чамъшудаи воситаҳои асосӣ»

Ҳамин тариқ, аз натиҷаи таҳқиқот хулоса метавон баровард, ки кафили амалкунии бобарори корхонаҳои истеҳсолии муосир ташкили дурусти баҳисобгирии идоракунӣ дар соҳаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва ҳисобузамкунии истеҳлоки онҳо буда, он имкон медиҳад, ки корхонаҳо иттилооти пурра, саҳеҳ ва саривақтиро оид ба воситаҳои асосӣ ва истеҳлоки онҳо саривақт ба даст оранд. Истифодаи ин гуна иттилоот ҳангоми қабули қарорҳои идоракунӣ ба натиҷаҳои ниҳони фаъолияти корхона таъсири мусбат мерасонад.

БОБИ 3. РОҶҶОИ ТАКМИЛИ МЕТОДИКАИ БАҲИСОБГИРИИ ВОСИТАҶОИ АСОСӢ ДАР ШАРОИТИ КОРБУРДИ СТАНДАРТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

3.1. Такмили сиёсати истеҳлок дар корхонаҳо ва мутобиқсозии он ба шароити корбурди СБҶМ

Сиёсати истеҳлок ҳамчун қисми таркибии сиёсати иқтисодии давлат, фишанги муҳими таъсиррасонӣ ҳам ба иқтисодиёти миллӣ ва ҳам ба фаъолияти иқтисодии субъектҳои алоҳидаи он мебошад. Зиёда аз ин, дар мамлакатҳои рушдёрфта, ки иқтисодиёти онҳо бештар хосияти инноватсионӣ дорад, сиёсати истеҳлок воситаи муҳимтарини ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ ба навкунии воситаҳои асосии истеҳсолӣ, технологияҳои нав, таҳқиқоти илмӣ ва корҳои таҷрибавию созандагӣ мебошад. Яъне, имрӯз сиёсати истеҳлок ба яке аз воситаҳои муҳими ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ табдил ёфтааст. Таҳия ва роҳандозӣ намудани сиёсати муносиби истеҳлок ба ҳалли масъалаҳои рушди фаъолияти инноватсионӣ, ноил гардидан ба сатҳи зарурии навкунии воситаҳои асосии корхонаҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо нигаронида шудааст.

Давлат бо роҳандозӣ намудани сиёсати истеҳлок ва танзим кардани равандҳои тақрористеҳсоли воситаҳои асосӣ суръати навкунии воситаҳои асосиро ҳамчун шарти муҳими ташаққули муҳити мусоиди сармоягузорӣ дар мамлакат муайян мекунад. Ҳалли ин масъала, ки ба доираи масъалаҳои дар доираи ислоҳоти низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ва мутобиқ кардани он бо СБҶМ ҳалшаванда дохил мешавад, аз ҷумла муайян кардани тартиби ҳисобузам кардани истеҳлок ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар миқёси мамлакат, муқаррар кардани меъёрҳои истеҳлок барои объектҳои воситаҳои асосӣ, инчунин имконияти корбурди воситаҳои тезонидани истеҳлок, яъне истеҳлоки босуръатро пешбинӣ менамояд.

Зимнан, тавре М.М. Соколов қайд мекунад, солҳои охир дар иқтисодиёти аксари мамлакатҳои аз ҷиҳати саноатӣ рушдёрфта афзоиши назарраси ҳиссаи истеҳлок (қариб 70%) дар ҳаҷми умумии манбаҳои сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ мушоҳида мешавад, дар ҳоле ки ҳиссаи воситаҳои ҷалбгардида ва ғоидаи худӣ ба андозаи то 10-15% кам шудааст ва «... маблағҳои истеҳлоки ҷудогардида дар ним асри охир ба яке аз манбаҳои молиявии муҳими сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ табдил ёфтаанд» [116, с. 39].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ҷониби давлат сиёсати истеҳлок роҳандозӣ мешавад, вале тавре мушоҳида мешавад, танҳо дар доираи қонунгузорию андоз. Сиёсати давлатии истеҳлок ҳамчун бахши сиёсати андоз метавонад ба натиҷаҳои молиявии ғайриқарорӣ субъектҳои иқтисодӣ таъсири ҷиддӣ расонад. Он дар давраи бӯҳрони иқтисодӣ ва дар давраи пас аз бӯҳрон аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҳадафи асосии сиёсати давлатии истеҳлок татбиқи самарабахши раванди такрористеҳсол мебошад. Вазифаҳои асосии сиёсати истеҳлок бояд ҳам ташаккули суръати барои субъектҳои иқтисодӣ мақбули навқунии воситаҳои асосӣ, ҳам саривақтии аз қор баровардан (хориҷ шудан)-и онҳо, инчунин баланд бардоштани самаранокии идорақунии молияи қорхонаро дар бар гиранд.

Роҳандозӣ нашудани сиёсати давлатии фарогири ҷанбаҳои гуногуни истифодаи воситаҳои асосӣ ҳамчун заминаи рушди иқтисодии истеҳсолии субъектҳои иқтисодӣ дар мамлакат боиси қоста шудани механизми такрористеҳсоли воситаҳои асосӣ дар қорхонаҳо гардидааст, бинобар ин, маблағҳои истеҳлоки ғуншудаи онҳо ба талаботи молиявӣ барои навқунии пойгоҳи моддии истеҳсолот мувофиқат намекунанд. Сабабҳои асосии вазъияти баамаломата – номувофиқ будани бозбинӣ (азнавбаҳоидиҳӣ)-и арзиши воситаҳои асосӣ, паст қардани меъёрҳои ҳисобузам қардани истеҳлок бо роҳи зиёд қардани муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ, татбиқ нашудани усулҳои истеҳлоки босуръат (тезонидан)-и воситаҳои асосӣ мебошанд.

Бояд қайд кард, ки дар омили расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот дар бораи сатҳи коршоямӣ (фарсудашавӣ)-и воситаҳои асосӣ, ҳиссаи истеҳлок дар сохтори манбаъҳои сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ ва дар таркиби воситаҳои худии корхонаҳо, инчунин дигар чиҳатҳои омили бо истеҳлок алоқаманд нашр намешавад. Бинобар ин, дар омӯзиш ва арзёбии нақши сиёсати истеҳлок ҳамчун унсури муҳими сиёсати молиявӣ ва баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳо мушкилот дучор меоянд. Дар баробари ин мушкилоти навкунии сармояи асосӣ ва афзоиши он дар мамлакат, сарфи назар аз ҳолати нугувори фарсудагии воситаҳои асосии истеҳсолӣ ва зарурати навкунии онҳо воқеан ҳанӯз ҳал нагардидааст.

Имрӯз дар корхонаҳо истеҳлок рисолати асосии худро, ки дар иқтисодиёти бозорӣ фароҳам овардани шароит барои таъмини молиявии такрористеҳсоли воситаҳои асосӣ мебошад, иҷро накарда, балки ба манбаи ташаккули дороиҳои гардон табдил ёфтааст. Ислоҳоти иқтисодии дар мамлакат роҳандозишуда боиси он гардид, ки истеҳлок ҳамчун вожаи иқтисодӣ қобилияти иҷрои вазифаҳои асосии худ – ҷуброн кардани арзиши воситаҳои асосӣ, ҷамъовари маблағ барои барқарор кардани онҳо, омода намудани иттилоот дар бораи вазъи коршоямии воситаҳои асосӣ ва ҳавасмандгардонии рушди иқтисодии техникаи фаъолияти корхонаҳоро гум кардааст.

Амалия нишон медиҳад, ки дар мамлакатҳои аз чиҳати иқтисодӣ рушдкарда истеҳлок бо иҷрои вазифаҳои асосии худ ҳамчун яке аз манбаъҳои асосии худмаблағгузори рушди иқтисодии техникаи субъектҳои иқтисодӣ хизмат мекунад. Дар ин маврид вазифаи ҷуброн кардан тавассути пӯшонидани арзиши воситаҳои асосӣ бо роҳи истифодаи усули муайяни ҳисобкунии тарҳҳои истеҳлок амалӣ мешавад. Бо иҷрои вазифаи ҷамъоварӣ маблағҳои зарурӣ дар фонди истеҳлок ғун карда шуда, минбаъд барои навкунии ё такрористеҳсоли воситаҳои асосӣ истифода мешаванд. Вазифаи иттилоотии истеҳлок дар имконияти истифодаи иттилоот дар бораи тарҳҳои истеҳлок барои таҳлили самаранокии сиёсати ҷорӣ истеҳлок ва тақмили он ҳам дар зинаи

макроиқтисодӣ (умумидавлатӣ) ва ҳам дар зинаи микроиқтисодӣ (корхонаҳо) ифода меёбад. Вазифаи ҳавасмандгародонӣ тавассути истифодаи воситаҳои дастгирии равандҳои ҳисобузам кардани истеҳлок аз ҷониби давлат амалӣ мегардад.

Таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз оғози ислоҳот ва бозсозии муносибатҳои иқтисодии молиявӣ давлат дидаю доништа нозирати равандҳои такрористеҳсоли воситаҳои асосиро аз даст додааст. Бо роҳандозӣ шудани ғояҳои худмаблағгузорӣ ва худтаъминкунӣ маблағҳои ғунгардидаи истеҳлок дар корхонаҳо, ки барои таъмири умда ва таҷдиди объектҳои воситаҳои асосӣ пешбинӣ мешуданд ва пештар давлат намегузошт, ки онҳо ба мақсадҳои дигар истифода шаванд, акнун пурра дар ихтиёри худи корхонаҳо монданд. Дар шароите, ки корхонаҳо бештар ба рушди истеҳсолот ҳавасманд буданд, интизор мерафт, ки онҳо маблағҳои ғуншудаи истеҳлокро ҳадафмандона истифода мебаранд, вале ин тавр нашуд. Норасоии ҳамешагии маблағ корхонаҳоро маҷбур кард, ки маблағҳои истеҳлокро дар фаъолияти хоҷагидорӣ ҷорӣ кунанд, аз ҷумла барои хариди ашёи хом ва мавод, пардохти музди меҳнат ва дигар самтҳо равона кунанд. Гузашта аз ин, ҳангоми таварруми мунтазам ва сатҳи доимо болоравандаи он, инчунин баланд шудани сатҳи нархҳои ғояи сарфа кардан ва як тараф (дар ҳисоби алоҳида – фонди истеҳлок) гузоштани маблағҳои маъноӣ худро гум карда аст.

Вазъияти мазкурро, ки хоси тамоми мамлакатҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ буд, муҳаққиқони рус Е.И. Шохин ва дигарон дуруст тасвир кардаанд: «... тарҳҳои истеҳлок ҳамчун воситаҳои пулӣ маблағи фарсудаҷавии воситаҳои асосии истеҳсолӣ ва дороиҳои ғайримоддиро ифода мекунанд. Онҳо ба арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолшуда дохил карда шуда, пас аз фурӯштани он дар таркиби маблағи фурӯш ба суратҳисоби субъекти хоҷагидорӣ ворид мешаванд. Бо тинати иқтисодии худ тарҳҳои истеҳлок такрористеҳсоли оддии дороиҳои истеҳлоқшавандаро таъмин мекунанд, вале бо вучуди ин, ба захираҳои молиявӣ мансуб мебошанд» [144, с. 106-107]. Албатта, фарсудаҷавии биноҳо, иншоот,

мошин, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт дарҳол бо мурури ҳисобузам кардани маблағ ва тарҳҳои истеҳлок чуброн карда намешавад. Тарҳҳои ғуншудаи истеҳлок метавонанд барои васеъгардонӣ ва таҷдиди истеҳсолот, барои сармоягузорӣ ба қоғазҳои қиматнок ва лоиҳаҳои сердаромад, гузоштан ба пасандоз ва ғайра харҷ карда шаванд. Ҳоло тарҳҳои истеҳлок дар муомилоти пулии умумии субъекти хоҷагидорӣ қарор дошта, ҳамчун фонди пулии алоҳида ҷудо карда намешаванд.

Дар доираи субъектҳои иқтисодӣ сиёсати истеҳлок ҳамчун унсури сиёсати молиявӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ бояд воситаи муҳими таъмини стратегияи рушди молиявии корхона бошад. Моҳияти сиёсати истеҳлок дар корхонаҳо пеш аз ҳама бо он муайян мегардад, ки «корхона маблағҳои ғуншудаи истеҳлокро ба кадом ҳадафҳо истифода мебарад, кадом тарзҳои ҳисобузам кардани истеҳлокро ба кор мебарад, оё имтиёзҳо (истеҳлоки босуръат)-ро ҳангоми соқит кардани арзиши воситаҳои асосии истеҳсолӣ истифода мебарад» [128, с. 36]. Дар асоси муқаррароти сиёсати истеҳлок манбаи молиявии таҷдиди воситаҳои асосӣ ва мучаҳҳазсозии техникаи рушди истеҳсолот ташаккул меёбад.

Дар шароити ташаккули сиёсати истеҳлок дар корхонаҳо эҳтиёҷ ба омӯзиши амиқи асосҳои методологии раванди такрористеҳсоли воситаҳои асосӣ ва муайян кардани нақши тарҳҳои истеҳлок дар маблағгузорию рушди корхона ба миён меояд. Дар асарҳои олимони аз мамлакатҳои хориҷаи наздик (аз ҷумла Россия, Украина, Белорусия, Қазоқистон, Ўзбекистон ва дигарҳо), ки шароити иқтисодии онҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон монанд аст, усулҳо ва ғояҳои гуногуни бо сиёсати истеҳлок дар миқёсҳои умумидавлатӣ ва корхонаҳо алоқаманд тасвир карда шудаанд.

Аз ҷумла В.К. Сенчагов камбудии низоми амалкунандаи истеҳлокро дар давраи гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ муайян карда, ҳадафнокии истифодаи механизми истеҳлоки босуръатро дар шароити афзоиши нархҳои воситаҳои асосии истеҳсолӣ асоснок кардааст [112]. Ба андешаи муаллиф, корбурди усули ҳисобузамкунии босуръати истеҳлок барои ҳарчи тезтар иваз кардани таҷҳизоти

истеҳсоли шароити мусоид фароҳам оварда, ба корхона имкон медиҳад, ки воситаҳои асосиро доимо дар ҳолати коршоямии хуб нигоҳ дорад.

И.И. Веретенникова методикаи муайян кардани таъсири сиёсати истеҳлокро ба нишондиҳандаҳои фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ пешниҳод кардааст [16].

А.С. Нечаев таҳлили муқаррароти асосии ташаккули сиёсати самараноки истеҳлокро барои корхонаҳои саноатӣ анҷом додааст [86, с. 103]. Муҳаққиқ самтҳои асосии ташаккули сиёсати истеҳлокро муайян кардааст, ки барои интихоби стратегияи муносиби истеҳлоки воситаҳои асосии истеҳсоли дар корхонаҳои саноатӣ имкон медиҳанд.

Н.Н. Савелев зарурати эҳё кардани вазифаи ҳавасмандгардони истеҳлокро барои фаълкунии фаъолияти сармоягузори корхона тавассути ба субъектҳои иқтисодӣ пешниҳод кардани имтиёзҳои андозӣ оид ба тарҳҳои истеҳлок асоснок кардааст [110].

Е.В. Тихонова вазъи муосири сиёсати истеҳлокро таҳқиқ намуда, дурнамои такмили онро муайян кардааст [121, с. 54]. Муҳаққиқ таъсири сиёсати истеҳлокро ба натиҷаҳои фаъолияти корхона ошкор кардааст, усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлок, бартарӣ ва камбудии онҳоро тавсиф намуда, моҳияти истеҳлокро аз нигоҳи ташаккули захираҳои молиявии корхона аниқ кардааст.

Баҳисобгирии муҳосибии истеҳлок ба ташаккули натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхонаҳо таъсири бевосита мерасонад. Тартиб ва тарзҳои ҳисобузам кардани маблағи истеҳлок, инчунин дурустии дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани он - асоси рушди устувори иқтисодии истеҳсоли ва молиявии корхона мебошад. Маҳз тавассути истеҳлок гузаронидани арзиши объектҳои воситаҳои асосӣ ба арзиши аслии маҳсулот ба амал меояд ва корхона маблағи барои ба даст овардани ин объектҳо харҷнамудаи худро дар таркиби нархи фурӯши маҳсулот, ки унсури асосии бунёдкунандаи он арзиши аслии мебошад, бозпас мегирад. Маблағҳои дар корхона ғуншудаи истеҳлок ба қадри имкон бояд андозаи ба маҳсулоти тайёр гузаронидашудаи ҳиссаи арзиши воситаҳои асосии

истеҳсолиро бо назардошти истифодаи ҳарчи пурраи онҳо инъикос намоянд ва барои таъмини дараҷаи баланди техникий истеҳсолот замина бунёд кунанд.

Ҳамин тариқ, дар иқтисодиёти миллӣ ва ҳам иқтисодиёти корхонаҳои алоҳида вазъияте ба миён омадааст, ки ҳамчун манбаи афзалиятноки сармоягузорӣ ба навкунии воситаҳои асосӣ бояд манбаъҳои худии корхонаҳо, пеш аз ҳама истеҳлок истифода шавад. Бинобар ин, бояд тадбирҳои зарурӣ барои пурзӯр намудани нақши сиёсати истеҳлок ҳамчун унсури сиёсати баҳисобгирии корхона ва механизми ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ ба навкунии воситаҳои асосӣ роҳандозӣ карда шаванд.

Дар интишороти илмии соҳа баъзе иқтисоддонҳо барои пурзӯр намудани нақши сиёсати истеҳлок эҳё намудани фонди истеҳлокро ҳамчун фишанги баланд бардоштани фаъолнокии сармоягузорӣ ба навкунии воситаҳои асосӣ пешниҳод мекунанд [23; 84]. Муҳаққиқони дигар барои таҳкими сиёсати истеҳлок ва нақши он дар баланд бардоштани самаранокии фаъолияти молиявӣ ва сармоягузорию корхона, аз ҷумла ба хоҳири ҳарчи пурра равона намудани маблағҳои истеҳлок ба ин самтҳои фаъолият, ғояи аз нав ҷорӣ намудани вазифаҳои иқтисодии истеҳлокро ҷонибдорӣ мекунанд. Аз ҷумла М.Г. Лапуста ва дигарон ташаккули фонди истеҳлокро зарурӣ шуморида, таъкид мекунанд, ки маблағҳои он бояд қатъиян ҳадафмандона истифода шаванд [64, с. 360].

Дар воқеъ, дар иқтисодиёти замони Иттиҳоди Шуравӣ тарҳҳои истеҳлок ва фонди истеҳлок муҳтавои пулӣ доштанд, зеро дар нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибӣ барои ҳар кадоме аз унсурҳои мазкур ҳисобҳои таркибии алоҳида пешбинӣ шуда буд ва ин ҳисобҳо барои ҳар як соҳаи иқтисодиёт махсусиятҳои худро доштанд. Ҳамин тариқ, дар баҳисобгирии муҳосибӣ фонди истеҳлок ташаккул меёфт ва маблағҳои он барои хариди воситаҳои асосӣ ва таъмири умдаи онҳо соқит карда мешуданд. Барои ин методикаҳои ҳисобкунии миқдории фарсудашаваии ҷисмонии мошинҳо, таҷҳизот ва дигар воситаҳои асосӣ таҳия шуда буданд, ки ҳамчун асос барои муқаррар

кардани меъёрҳои ягонаи тарҳҳои истеҳлоқ барои ҳар як гурӯҳи воситаҳои асосӣ хизмат мекарданд.

Барои баҳисобгирии хусусиятҳои намудҳои алоҳидаи истеҳсолот, режими кори таҷҳизот вобаста аз бастҳои кории шабонарӯзӣ, шароити табиӣ ва таъсири муҳит ба равандҳои истеҳсоли коэффисиентҳои таҳриркунандаи меъёрҳои ягона ба кор бурда мешуданд. Илова бар ин, меъёри ягонаи тарҳҳои истеҳлоқ барои гурӯҳи алоҳидаи воситаҳои асосӣ аз меъёр барои барқарорсозии пурра (навкунӣ) ва меъёр барои қисман барқарорсозӣ (таъмири умда ва мучаҳҳазсозӣ)-и объектҳои воситаҳои асосии ҳамин гурӯҳ ташкил меёфт. Маблағи ҳисобузамшудаи истеҳлоқ дар баҳисобгирии муҳосибӣ тавассути гузарониш бо дебети ҳисоби таркибии баҳисобгирии хароҷот ва кредити ҳисоби таркибии фонди истеҳлоқ инъикос карда мешуд. Дар ин маврид барои ҳисоби таркибии «Фонди истеҳлоқ» вобаста аз соҳаҳои фаъолияти корхонаи мушаххас зерҳисобҳо кушода мешуд: масалан, дар корхонаҳои саноатӣ зерҳисобҳои «Фонди истеҳлоқ барои барқарорсозии пурра» ва «Фонди истеҳлоқ барои таъмири умда» истифода мешуд. Ғайр аз ин, ҳамзамон дар баҳисобгирии муҳосибӣ фарсудашавии воситаҳои асосӣ бо маблағи истеҳлоқи ҳисобузамшуда инъикос карда мешуд. Ҳамин тариқ, он бо фарсудашавии воситаҳои асосӣ баробар доништа мешуд, гарчанде ин ба равандҳои воқеии аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ фарсуда шудани объектҳои воситаҳои асосӣ рост намеомад.

Барои баҳисобгирии фарсудашавии воситаҳои асосӣ ҳисоби мутақобили дороии танзимкунандаи «Фарсудашавии воситаҳои асосӣ» пешбинӣ шуда буд, ки барои он зерҳисобҳои «Фарсудашавӣ барои барқарорсозии пурра» ва «Фарсудашавӣ барои таъмири умда» кушода мешуданд. Баҳисобгирии алоҳидаи фарсудашавии воситаҳои асосӣ барои таъмири умда барои назорати иловагӣ ҳангоми соқит кардани хароҷоти таъмири умдаи анҷомёфта зарур буд. Тарҳҳои истеҳлоқи барои таъмири умда таъингардида фонди ҳадафноки корхонаро ташаққул меоданд ва ҳам барои таъмири умда ва ҳам барои таҷдиди воситаҳои

асосӣ, аз ҷумла барои хариди қисмҳо ва узвҳои воситаҳои асосӣ харч карда мешуданд.

Бояд гуфт, ки дар дастурнамалҳо ва низомномаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ таъкид карда мешуд, ки маблағҳои истехлоки ғуншуда (фонди истехлок)-ро корхонаҳо бояд дар ҳисоби махсуси бонкӣ, ки онро вазорату идораҳои дахлдор дар мувофиқа бо Бонки давлатии ИҶШС муайян мекарданд, нигоҳ медоштанд ва он барои истифода ба самтҳои дигар дастнорас буд. Ба ин васила корхонаҳо маблағҳои заруриро барои ба ҷо овардани таъмири умда, ки аз ҳисоби маблағи фурӯши маҳсулот (ичрои корҳо, хизматрасониҳо) ба суратҳисоб ворид мешуд, захира мекарданд. Далели мазкур дар баҳисобгирии муҳосибӣ бо гузарониши ифодакунандаи гузаронидани маблағҳо аз як ҳисоби муҳосибии баҳисобгирии воситаҳои пулӣ ба ҳисоби дигари воситаҳои пулӣ ба қайд гирифта мешуд: дебети ҳисоби «Дигар ҳисобҳо дар бонк» (зерҳисоби «Ҳисоби махсус барои таъмири умда»), кредити ҳисоби «Суратҳисоб». Дар баробари ин, корхонаҳо ҳиссаи тарҳҳои истехлокро, ки барои таъмири умда пешбинӣ шуда буданд (то 10%), ба мақомоти идора (ташкilot)-и болоӣ медоданд ва аз ин ҳисоб барои дастгирии корхонаҳое, ки маблағҳои худашон барои таъмири воситаҳои асосӣ нобасанда буд, захира ташкил карда мешуд. Барои инъикос кардани маблағи ба ташкилоти болоӣ додашаванда дар баҳисобгирии муҳосибии корхона чунин гузарониш карда мешуд: дебети ҳисоби «Фонди истехлок» (зерҳисоби «Фонди истехлок барои таъмири умда»), кредити ҳисоби «Ҳисобикуниҳои дохилӣ аз рӯйи амалиёти ҷорӣ». Ин маблағ қарздории дебитории корхонаро ифода мекард ва ҳангоми гузаронидани он ба ҳисоби ташкилоти болоӣ бо дебети ҳисоби «Ҳисобикуниҳои дохилӣ аз рӯйи амалиёти ҷорӣ» ва кредити ҳисоби «Суратҳисоб» гузарониш карда мешуд.

Корхонаҳо ҳуқуқ доштанд, ки маблағи аз 15 то 45%-и тарҳҳои истехлоки барои барқарорсозии пурраи воситаҳои асосӣ таъингардидаро ба фонди рушди истехсолот равона кунанд. Дар ин маврид онҳо маблағи мазкурро аз суратҳисоби худ бевосита ба муассисаҳои Стройбанки Иттиҳоди Шуравӣ мегузарониданд.

Дар ин маврид дар баҳисобгирии муҳосибӣ барои ба фонди рушди истеҳсолот гузаронидани маблағҳои дахлдор ҳамзамон ду гузарониш карда мешуд:

1) Дебети ҳисоби «Фонди истеҳлок» (зерҳисоби «Фонди истеҳлок барои барқарорсозии пурра») - Кредити ҳисоби «Фонди ҳавасмандгардони иқтисодӣ ва табиноти махсус» (зерҳисоби «Фонди рушди истеҳсолот»);

2) Дебети ҳисоби «Ҳисобҳо дар бонк аз рӯи воситаҳо барои гузоришҳои асосӣ» - Кредити ҳисоби «Суратҳисоб».

Гузаронидани маблағи истеҳлок ба бонк бо дебети ҳисоби «Фонди истеҳлок» (зерҳисоби «Фонди истеҳлок барои барқарорсозии пурра») ва кредити ҳисоби «Суратҳисоб» инъикос карда мешуд.

Хусусияти ташаккул ва истифодабарии (тақсимкунии) маблағҳои фонди истеҳлок имкон намедод, ки бузургии воқеии истеҳлоки ғуншуда барои муҳлати воқеии истифодаи воситаҳои асосӣ чен карда шавад. Инчунин дар робита бо доимо равона намудани маблағҳо аз фонди истеҳлок ҳисоби такроркунандае лозим буд, ки дар он маблағҳои истеҳлоки ғуншуда бояд инъикос мегардиданд. Бинобар ин, ба маблағи ҳисобузамшудаи истеҳлоки воситаҳои асосӣ ҳамзамон чунин ду гузарониш тартиб дода мешуд:

1) Дебети ҳисоби баҳисобгирии харочот - Кредити ҳисоби «Фонди истеҳлок»;

2) Дебети ҳисоби «Сармояи оинномавӣ» - Кредити ҳисоби «Фарсудаҳои воситаҳои асосӣ».

Дар натиҷа тарҳҳои истеҳлок дар ҳисоби «Фарсудаҳои воситаҳои асосӣ» ҷамъоварӣ мешуданд ва бо ин роҳ арзиши бақиявии воситаҳои асосӣ муайян ва дар тавозуни муҳосибӣ инъикос мегардид. Ҳамзамон фонди истеҳлок на танҳо ҳамчун манбаи маблағгузори воситаҳои асосӣ баррасӣ мешуд, инчунин он фонди пулӣ низ ба ҳисоб мерафт, зеро дар амалия баҳисобгирии муҳосибӣ маблағҳои истеҳлок дар асоси қоидаҳои маблағгузори гузоришҳои асосӣ ба бонк гузаронида мешуданд.

Чунин тартиби мураккаби ташаккул ва истифодаи фонди истехлок танҳо дар шароити танзими қатъии давлатӣ ва таъмини санадҳои меъёрию ҳуқуқии дахлдор амал карда метавонист. Ҳоло дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳисобҳои таркибии «Фонди истехлок», «Фарсудаҳои воситаҳои асосӣ» ва зерҳисобҳои дахлдори онҳо, инчунин ҳисоби «Ҳисобҳо дар бонк аз рӯи воситаҳо барои гузоришҳои асосӣ» мавҷуд нестанд. Дар ҳисоби «Сармояи оинномавӣ» танҳо саҳми муассисон (иштирокчиён) ба ҳисоб гирифта мешаванд. Маблағҳои ҳисобузамшудаи истехлоки воситаҳои асосӣ танҳо дар гузарониш бо кредити ҳисобҳои мутақобили гурӯҳи 11100 «Фарсудаҳои ҷамъшудаи воситаҳои асосӣ» ва дебити ҳисобҳои баҳисобгирии хароҷот бе ҷудо кардан барои барқарорсозии пурра ва таъмири умда инъикос карда мешаванд.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, гузарониш бо дебити ҳисоби «Фонди истехлок» (зерҳисоби «Фонди истехлок барои барқарорсозии пурра») ва кредити ҳисоби «Суратҳисоб», ки ҳангоми ба бонк гузаронидани маблағи истехлок тартиб дода мешуд, нодуруст буд, «... зеро ҳисоби «Фонди истехлок» ба ҳисобҳои ҳисобикунӣ мансуб набуд ва гузашта аз ин, ҳисоби баҳисобгирии воситаҳои пулӣ ҳам набуд. Имрӯз нишон додани он дар гузарониш бо суратҳисоб амали ғайримуқаррарӣ мебошад. Вале барои давраи шароити иқтисодии маъмурию фармонӣ ин амали муҳосибӣ маънои муайяни худро дошт» [23, с. 26].

Ба фикри мо, бо ин изҳорот розӣ шудан душвор аст, зеро амалияи мамлакатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ рушдёфта акси инро нишон медиҳад. Тавре М.М. Соколов қайд мекунад, «...сиёсати истехлокро, ки дар натиҷаи он дар фаъолияти сармоягузорӣ истехлок бартарӣ пайдо мекунад, воқеан метавон як навъ «демпинг» нисбат ба мамлакатҳои ҳисоб кард, ки онро ҷиддӣ роҳандозӣ мекунанд» [116, с. 43].

Аммо «сиёсати самарабахши истехлок дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар кардани назорати қатъии харҷи ҳадафноки тарҳҳои истехлокро пешбинӣ менамояд. Баланд бардоштани саҳми тарҳҳои истехлок дар сармоягузориҳо ба

воситаҳои асосӣ аз ҷумла имкон медиҳад, ки фишори андозӣ ба тичорат паст карда шавад» [91, с. 117].

Сиёсати истеҳлоки корхона ҳамчун воситаи самарабахши назорати ҳифз ва зиёдгاردонии сармояи худӣ дар ду самти баҳисобгирии воситаҳои асосии истеҳлокшаванда амалӣ карда мешавад: баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз.

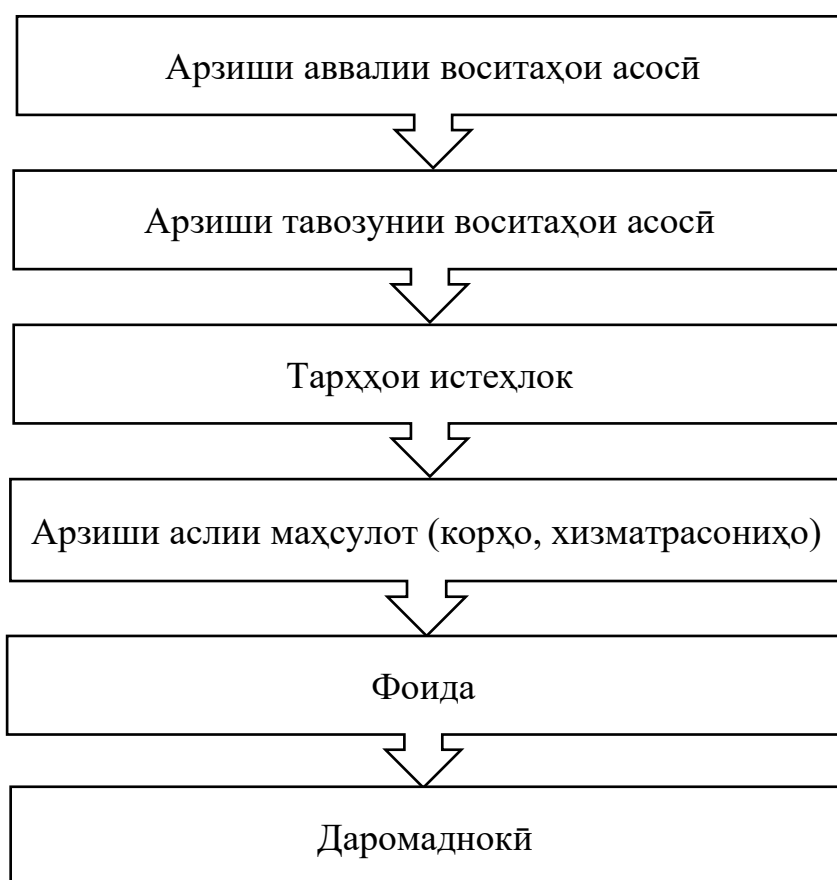
Муносибгاردонии маблағҳои истеҳлок дар доираи сиёсати оқилонаи истеҳлок ба корхона имкон медиҳад, ки бо ин васила ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти истеҳсолию хоҷагидорӣ ва устувории молиявии худ ҳадафмандона таъсир расонад. Вобаста ба ин, пеш аз ҳама бояд ба зарурати ташаккули сиёсати муносиби истеҳлок, ки ба навкунии воситаҳои асосии истеҳсолӣ равона гардида бошад, диққат дод.

Бесабаб нест, ки ҳангоми баррасии лоиҳаҳои сармоягузорӣ яке аз масъалаҳои мубрам дар мавриди қабули қарор оид ба татбиқи лоиҳа муҳокимаи бо тарҳҳои истеҳлок пӯшонидани хуручи маблағҳо дар доираи лоиҳаи сармоягузорӣ мебошад. Маҳз ҳамин далел менеҷмент ва кормандони муҳосиботи корхонаҳои тичоратиро водор мекунад, ки сиёсати истеҳлокро, ки ҳадаф аз он ҳавасмандгاردонии сармоягузорӣ ба навкунии воситаҳои асосӣ мебошад, фаъолтар пеш гиранд. Ба ин хотир, онҳо метавонанд усулҳои гуногуни ҳисобузам кардани истеҳлок ва таҷрибаи мамлакатҳои хориҷиро истифода баранд.

Барои муайян кардани сиёсати истеҳлок равиши бонизом ба сохтори он зарур аст, ки бояд барои «ба тартиб даровардани унсурҳои алоҳидаи сиёсати истеҳлок ва алоқамандии байни онҳо дар зинаҳои гуногуни идоракунии иқтисодиёт имкон диҳад» [143, с. 4].

Сиёсати истеҳлоки пешгирифтаи корхона, ки унсури муҳими сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ мебошад, на танҳо ба сатҳи фарсудадагии ҷисмонӣ ва маънавии воситаҳои асосии истеҳсолӣ, дараҷаи техникӣ ва самаранокии истеҳсолот, инчунин ба бузургии арзиши аслии маҳсулот, пардохтҳои андоз аз

даромади шахсони ҳуқуқӣ ва дар ниҳоят ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона таъсир мерасонад. Дар расми 3.1 нишон дода шудааст, ки тарҳҳои истеҳлоқ чӣ тавр ба арзиши тавозунӣ (дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ – арзиши бақиявӣ)-и воситаҳои асосӣ ва арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) таъсир расонида, бо ҳамин ба натиҷаҳои молиявии умумии корхона (фоида ва даромадноқӣ) таъсир мерасонанд. Ин аҳамияти сиёсати баҳисобгирии дуруст таҳияшударо муайян мекунад, зеро маблағи ҳисобузамшудаи истеҳлоқ аз усули интихобшудаи ҳисобузамкунии истеҳлоқ вобаста аст.

Расми 3.1. – Таъсири тарҳҳои истеҳлоқ ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти корхона

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [13; 95; 121]

Сиёсати баҳисобгирии дуруст таҳияшуда дар самти баҳисобгирии объектҳои воситаҳои асосӣ ва истеҳлоқи онҳо барои ҳадафҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва баҳисобгирии андоз ба корхона имкон медиҳад, ки вазъи молиявии ҷорӣ худро муқаррарона танзим кунад. Дар сиёсати истеҳлоқ «барои ҳадафҳои

баҳисобгирии муҳосибӣ овардани тариқаҳои раводонисташудаи инъикос кардан ва ҳуҷҷатҳои меъёрии танзимкунандаи тартиби ташкил ва пешбурди баҳисобгирии воситаҳои асосӣ лозим буда, барои ҳадафҳои баҳисобгирии андоз дар сиёсати истеҳлоқ бояд иттилооти муфассал дар бораи ташаккули даромад ва хароҷот вобаста ба воситаҳои асосӣ барои дуруст ҳисобузам кардани андозҳо дохил карда шавад» [143, с. 5].

Бояд гуфт, ки сиёсати истеҳлоқ дар корхона дар асоси меъёрҳо ва усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлоқ, ки аз тарафи давлат муқаррар карда мешаванд ва асосан ба дуруст анҷом додани тарҳҳои истеҳлоқ равона гардидаанд, роҳандозӣ карда мешавад. Бинобар ин, имрӯз сиёсати истеҳлоқ – раванди идоракунии низоми ташаккул ва истифодаи тарҳҳои истеҳлоқ дар доираи қонунгузорӣ мувофиқи стратегияи молиявию сармоягузорию корхона мебошад. Дар ин маврид корхонаҳо метавонанд, ки сиёсати истеҳлоқи худро бо назардошти омилҳои мушаххаси муайянкунандаи тартиби ташаккули он қабул ва роҳандозӣ намоянд. Вале маҳаки асосӣ дар ташаккули сиёсати истеҳлоқ риояи усулҳои мебошад, ки онҳоро давлат барои ҳисобузам кардани истеҳлоқ муқаррар кардааст. Корхонаҳо берун аз доираи усулҳои аз ҷониби давлат муқарраргардида, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан бо қонунгузорию андоз танзим мешаванд, амал карда наметавонанд.

Масъалаи таъхирнопазире, ки имрӯз давлат ҳангоми таҳияи сиёсати истеҳлоқ, хусусан дар мавриди муқаррар кардани усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлоқ барои гурӯҳҳои алоҳидаи объектҳои воситаҳои асосӣ рӯ ба рӯ мешавад, мушкилоти таваррум аст, зеро он ба раванди тӯлонии ҷуброн кардани арзиши воситаҳои асосии фарсудашуда таъсир расонида, ба коҳиш ёфтани арзиши маблағҳои ғуншудаи истеҳлоқ меорад. Дар натиҷа маблағҳои ғуншудаи истеҳлоқ қобилияти пурра барқарор кардани воситаҳои асосиро гум мекунанд ва корхонаҳо барои ҷалби маблағҳо аз манбаъҳои дигар маҷбур мешаванд. Аз ин рӯ, ҷустуҷӯ ва дарёфти усуле, ки ба навкунии воситаҳои асосии фарсудашуда мусоидат кунад ва барои корхонаҳо мақбул бошад, масъалаи мубрам аст. Яъне

корхона барои навкунии воситаҳои асосии фарсудашуда бояд маблағеро дар шакли истеҳлоки ғуншуда дар ихтиёр дошта бошад, ки барои барқарор кардани арзиши аввалии онҳо бо назардошти таъсири таваррум басанда бошад. Дар ин маврид усули барои ҳисобузам кардани истеҳлок муқарраргардида бояд манфиати давлат ва корхонаҳоро ба инобат гирад: «... аз як тараф, давлат ба раванди воқеии истеҳлок мусоидати молиявӣ (субсидия) пешниҳод намекунад, аз тарафи дигар, - корхона дар давоми муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ барои навкунии арзиши дисконтшудаи онҳо, яъне арзиши аввалии бо назардошти сатҳи воқеии таваррум зиёдшударо мегирад» [12, с. 40].

Дар асоси таҳлил ва арзёбии шароити корбурди усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлок, ки мо дар бобҳои пешин ба ҷо оварда будем ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи онҳоро иҷозат додааст, метавон тасдиқ кард, ки имрӯз онҳо азнавсозии пурраи воситаҳои асосии корхонаҳоро дар шароити таваррум таъмин карда наметавонанд. Барои ҳалли масъалаи мазкур усули истеҳлоки босуръат равиши нисбатан мақбул мебошад. Усули мазкур имрӯз дар мамлакатҳои хориҷӣ дар соҳаҳои муайяни фаъолияти корхонаҳо (масалан, дар самти инноватсия) бе маҳдудият ба кор бурда мешавад.

Истеҳлоки босуръат дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин гузаронидани арзиши объектҳои воситаҳои асосиро ба арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) дар назар дорад. Усули мазкур метавонад суръати ҷуброни масрафҳои барои харид ё истеҳсоли объекти воситаҳои асосӣ харҷкардаи соҳибмулкҳои тезонида, ба ин васила муҳлати ҳисобузамкунии истеҳлок (муҳлати истеҳлок)-ро барои объекти мазкур кам кунад.

Барои давлат тарҳҳои истеҳлок, ки ба манбаи маблағгузориҳои сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ табдил дода мешаванд, шакли нисбатан самарабахши рушди иқтисодиро ифода мекунанд, вале аз нигоҳи дигар, ин амалия хароҷоти иловагӣ ва аз даст додани имкони гирифтани маблағи зиёдтари андоз аз даромади шахсони ҳуқуқиро дар назар дорад. Аммо барои корхона

тарҳҳои истеҳлоқ захираҳои озод ва дастраси таъиноти ҳадафнок мебошанд, ки бояд танҳо барои сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ истифода шаванд.

Ҳамин тариқ, давлат тавассути сиёсати истеҳлоқ даромадҳои андозии худро аз ҳисоби андоз аз даромади шахсони воқеӣ дидаю доништа кам карда, бо ҳамин ба зиёд шудани манбаъҳои дохилии корхонаҳо барои маблағгузори сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ мусоидат мекунад. Дар баробари ин, усули истеҳлоқи босуръат барои корхонаҳо афзалиятҳо пешкаш менамояд, чун:

- пайдо шудани захираҳои молиявии иловагӣ, ки бо андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ андозбандӣ намешаванд;

- маблағҳои ғуншудаи тарҳҳои истеҳлоқ манбаи нисбатан устувори воридшавии захираҳои молиявӣ (дар тафовут аз манбаъҳои қарзӣ ва ғоида) мебошанд;

- ба тӯфайли назорати давлатӣ катъиян мувофиқи мақсад истифода бурдани маблағҳои истеҳлоқ имкон медиҳад, ки истеҳсолот дар корхонаҳои бахши воқеии иқтисодиёт васеъ ва навсозӣ (таҷдид) карда шавад.

Имрӯз, ки рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама аз вазъи сармоягузорӣ ба воситаҳои асосии корхонаҳои соҳаҳои воқеӣ вобаста аст, таҳия ва роҳандозӣ намудани сиёсати муносиби истеҳлоқ ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи корхонаҳо тадбири зарурӣ мебошад. Барои ҳалли масъалаҳои тезонидани фаъолияти сармоягузори корхонаҳои соҳаҳои воқеии иқтисодиёти миллий ва корбурди истеҳлоқ ҳамчун манбаи муҳими дохилии маблағгузори сармоягузориҳо такмили сиёсати истеҳлоқ ҳамчун механизми сафарбаркунии иқтидори молиявии дохилии корхонаҳо ба хотири амалсозии стратегияи сармоягузорӣ ба воситаҳои асосӣ зарур аст. Дарк бояд кард, ки тезонидани фаъолияти сармоягузорӣ бе амалӣ намудани ислоҳоти ҷиддӣ дар сиёсати истеҳлоқ ғайриимкон аст. Вобаста ба ин, дар мамлакат зарурати бозбинӣ намудани сиёсати истеҳлоқ ба миён омадааст.

Ба андешаи мо, ҳангоми интиҳоби стратегияи рушди иқтисодии корхона интиҳоби тариқаи беҳтарин, ки муҳлати камтарини бозгашт (чуброн)-и

маблағгузориҳои ба амалисозии лоиҳаҳои сармоягузори ба воситаҳои асосӣ сафарбаршударо таъмин кунад, зарур аст. Таҳия ва муқаррар кардани стратегияи муносиб яке аз ҳадафҳои асосӣ дар доираи роҳандозӣ намудани сиёсати истеҳлоқ мебошад. Дар ин маврид чунин самтҳои асосии тақмили сиёсати истеҳлоқро барои корхонаҳои бахши воқеӣ метавон чунин кард:

- тақмил ва таҷдиди муқаррарот оид ба азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ;
- беҳгардонии сиёсати андозбандӣ дар доираи сиёсати истеҳлоқ;
- бозбинии санадҳои қонунгузори ва меъёри танзимкунандаи сиёсати истеҳлоқ, аз ҷумла муқарароти боби 29 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тарҳҳо аз рӯи воситаҳои асосӣ ва доройҳои ғайримоддӣ» ва «Меъёрҳои ягонаи ҳисоб намудани истеҳлоқи воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гурӯҳҳои истеҳлоқӣ дохил мегарданд», инчунин мутобиқ кардани онҳо ба шароити қорбурди СБҲМ.

Ташаккули сиёсати азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ бояд ба принципҳои асосии он таъям намуда, мувофиқи чунин ҳадафҳои асосӣ роҳандозӣ карда шавад [27, с. 9]:

- муайян кардани арзиши воқеии воситаҳои асосӣ дар санаи азнавбаҳодиҳӣ;
- фароҳам овардани шароити аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснок барои тақрористеҳсоли воситаҳои асосӣ.

Дар ин маврид чунин принципҳои асосии ташаккули сиёсати истеҳлоқи воситаҳои асосӣ бояд риоя шаванд:

- ихтиёри гузаронидани азнавбаҳодиҳӣ, вобаста аз вазъи молиявии корхона ва стратегияи рушди он;
- сафарбар намудани маблағҳои иловагии аз натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ ба даст овардашуда танҳо барои ҳадафҳои сармоягузори ба воситаҳои асосӣ.

Сиёсати истеҳлоқ бояд бо сиёсати андозбандӣ ҳамбаста карда шавад. Зеро он на танҳо ба сатҳи фарсудашавии ҷисмонии воситаҳои асосӣ, ҳолати техникаӣ ва самаранокии истифодаи онҳо дар истеҳсолот, инчунин ба маблағи андоз аз

даромади шахсони ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Маблағи ҳисобузамшудаи тарҳҳои истеҳлок базургии андоз аз даромади корхонаро муайян мекунад.

Мувофиқи муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳҳои истеҳлок ва арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ ба маблағи андоз аз объектҳои ғайриманкул (андози амвол) ва андоз аз воситаҳои нақлиёт таъсир намерасонанд. Зеро мувофиқи моддаи 346 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон манбаи андозбандӣ барои объектҳои ғайриманкул на арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ, балки масоҳати умумии ишғолнамудаи объекти андозбандӣ ба ҳисоб меравад; моддаи 359 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун манбаи андоз аз воситаҳои нақлиёт иқтидори муҳаррики воситаи нақлиётро муқаррар кардааст, ки бо воҳиди қувваи асп, воҳиди истифодаи қувваи барқ ё килограмм-фишори муҳаррики реактивӣ ифода меёбад.

Азбаски тарҳҳои истеҳлок ба манбаи андозбандии андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ таъсири бевосита мерасонанд, дар сиёсати истеҳлоки корхонаҳо, ки дар асоси сиёсати давлатии истеҳлок ва сиёсати андозбандӣ таҳия карда мешавад, бояд муқаррароте пешбинӣ карда шавад, ки ба беҳгардонию пардохтҳои андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ ва мувофиқан ба зиёдшавии манбаъҳои худии маблағгузорию сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ мусоидат кунад.

Бо қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав, ки аз 1 январи соли 2022 амалӣ шудааст, дигаргуниҳои муҳим нисбат ба ҳисобузам кардани истеҳлоки объектҳои воситаҳои асосӣ ва мутобиқ кардани он ба шароити корбурди СБҲМ ба амал наомаданд. Мутобиқи муқаррароти моддаи 198 (қисми 5) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дороиҳои истеҳлокшаванда вобаста ба меъёри истеҳлок, ки бо усули хаттӣ барои ҳисобузам кардани маблағи истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар давраи ҳисоботӣ (сол) татбиқ карда мешавад, ба шаш гурӯҳ ҷудо карда шудаанд (ҷадвали 3.1).

Чадвали 3.1. – Меъёрҳои истеҳлоқ барои воситаҳои асосӣ

Гурӯҳҳои воситаҳои асосӣ	Меъёри истеҳлоқ, %	Мухлати истеҳлоқ, сол
1. Асбобу анҷом ва лавозимоти махсус; дастгоҳҳо ва воситаҳои маҳаллии коркарди маълумот; таҷҳизоти электронӣ ва серверҳо	12,5	8
2. Автомобилҳои боркаш, автобусҳо, техникаи автотрактории роҳсозӣ, автомобилҳои махсус ва ядакҳо; мошинаҳо ва таҷҳизот барои тамоми соҳаҳои саноат, истеҳсолоти рехтагарӣ, таҷҳизоти оҳангарӣю прессҳо, таҷҳизоти сохтмон, мошинаҳо ва таҷҳизоти кишоварзӣ, воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан, баҳрӣ, дарёӣ ва ҳавоӣ; контейнерҳо	9	11,1
3. Автомобилҳои сабукрав; мебели идора, компютерҳо, таҷҳизоти пайваста ва қисмҳои он	10	10
4. Мошинаҳо ва таҷҳизоти қуввадиҳанда, таҷҳизоти техникӣ, таҷҳизоти турбинавӣ, муҳаррикҳои барқӣ ва генераторҳои дизелӣ; таҷҳизот барои интиқоли барқ; таҷҳизоти электронӣ ва воситаҳои алоқа; хатҳои кубур	8	12,5
5. Биноҳо, иншоот ва конструксияҳо	7	14,3
6. Дороиҳои истеҳлоқшавандае, ки ба гурӯҳҳои дигар мансуб нестанд	4	25

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [53]

Аз чадвали 3.1 бармеояд, ки муҳлати нисбатан дарозтари ҳисобузамкардани истеҳлоқ барои объектҳои гурӯҳи панҷуми воситаҳои асосии истеҳлоқшаванда (биноҳо, иншоот ва конструксияҳо) – 14,3 сол ($100 \div 7 = 14,3$) муқаррар карда шудааст. Мухлати кӯтоҳтарин (8 сол) барои объектҳои воситаҳои асосии гурӯҳи якум (асбобу анҷом ва лавозимоти махсус, дастгоҳҳо ва воситаҳои маҳаллии коркарди маълумот, таҷҳизоти электронӣ ва серверҳо) муқаррар карда шудааст. Барои дороиҳои ғайримоддӣ, ки ба гурӯҳи шашум дохил мешаванд, муҳлати истеҳлоқи баробар ба 25 сол муқаррар шудааст.

Бояд гуфт, ки усули хаттии ҳисобузамкунии истеҳлоқ, ки мутобиқи моддаи 198 (қисми б) Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дороиҳои истеҳлоқшаванда муқаррар шуда ва тартиби корбурди он бо моддаҳои 199-200 кодекси мазкур муайян карда шудааст, муҳлати воқеии истифодаи нафъовари воситаҳои асосиро ба инобат намегирад. Масалан, муҳлати истеҳлоқи компютерҳо, қисмҳо ва таҷҳизоти пайвастаи онҳо, ки мувофиқи амалияи байналмилалӣ набояд аз се сол зиёд бошад, баробар ба муҳлати истеҳлоқи

автомобилҳои сабукрав ва мебели идора – 10 сол муқаррар карда шудааст. Ба ҳамин монанд, Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб барои тамоми объектҳои воситаҳои асосии истеҳлоқшаванда (гурӯҳҳои 1-5) муҳлатҳои истифодаи нафъовар (муҳлати истеҳлоқ) ва ҳамзамон тарҳҳои истеҳлоқи ғайривоқеиро муқаррар кардааст.

Муҳлати дуруст ва бо назардошти шароити воқеии истифодаи объектҳои воситаҳои асосӣ муқарраршудаи истеҳлоқ (муҳлати истифодаи нафъовар) имкон медиҳад, ки истеҳлоқи воситаҳои асосӣ дуруст ҳисоб карда шавад ва маблағҳои барои харид (сохтмон)-и воситаҳои асосӣ гузошташуда (харчшуда) бо роҳи ба хароҷоти корхона ворид намудан ва тавассути маблағи фурӯш бозпас гирифтани чуброн карда шаванд, манбаи андоз барои андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ дуруст муайян карда шавад.

Барои ҳавасмандгардонии навкунии воситаҳои асосӣ пешниҳод менамоем, ки ҳангоми муқаррар кардани муҳлати истеҳлоқ барои воситаҳои асосии истеҳлоқшаванда аз ҷониби сармуҳосиб ва роҳбари корхона муҳлати истифодаи нафъовар, ҳамчунин меъёрҳои тарҳҳои истеҳлоқ дар асоси шароити техникӣ объектҳои воситаҳои асосӣ, ки дар шиносномаи техникӣ онҳо нишон дода мешаванд, инчунин бо ба инобат гирифтани амалияи байналмилалӣ муқаррар карда шаванд. Ҳамин гуна муқаррарот бояд дар санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи истеҳлоқи воситаҳои асосӣ нишон дода шавад. Барои амалӣ намудани пешниҳоди мазкур нишондод оид ба истифодаи усулҳои истеҳлоқи босуръат, ки дар банди 19 НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» оид ба истифодаи коэффисиенти тезонидан ҳангоми корбурди усули бақияи камшаванда барои ҳисобузам кардани истеҳлоқ оварда шудааст, имкон медиҳад.

Вобаста ба ин, бояд муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба истеҳлоқи воситаҳои асосӣ дахл мекунад (боби 29 «Тарҳҳо аз рӯи воситаҳои асосӣ ва дороиҳои ғайримоддӣ»), инчунин «Меъёрҳои ягонаи ҳисоб намудани истеҳлоқи воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гурӯҳҳои истеҳлоқӣ дохил мегарданд», бо муҳтавои

НБМ 4/2002 «Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ» ва СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ҳамоҳанг карда шаванд. Дар ин маврид нисбат ба объектҳои гурӯҳи истеҳлокии 4 истифодаи усули бақияи камшаванда бо коэффисиенти тезонидани баробар ба 2 ва татбиқ намудани он ҳам дар баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва ҳам дар баҳисобгирии андоз тавсия дода мешавад. Ин амал пеш аз ҳама имкон медиҳад, ки ҳаҷми маблағҳои бо андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ андозбандинашавандаи корхонаҳо зиёд шуда, ҳамзамон барои навкунии босуръати ҳиссаи ҷаъоли воситаҳои асосӣ заминаҳо бунёд гарданд.

Ҳамин тариқ, метавон тасдиқ кард, ки вазъи имрӯзаи пойгоҳи истеҳсолии корхонаҳои бахши воқеии иқтисодиёт, ки бо сатҳи баланди фарсудаҳои воситаҳои асосӣ алоқаманд мебошад, роҳандозӣ намудани сиёсати босамараи истеҳлокро ба хотири навкунӣ ва мучаҳҳазсозии техникийи истеҳсолот таъмин карда наметавонад. Таконбахши равандҳои навкунӣ ва мучаҳҳазсозии техникийи корхонаҳои бахши воқеӣ бояд тарҳҳои истеҳлок бошанд. Роҳандозӣ намудани ислоҳот дар соҳаи сиёсати истеҳлок имкон медиҳад, ки манбаъҳои маблағгузори сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ барои таҷдиди иқтисодиёти миллий зиёд карда шаванд ва суръати рушди технологияҳои истеҳсолӣ аз ҳисоби навкунии онҳо бо роҳи аз истифода баровардани ҳиссаи онҳо то лаҳзаи анҷоми муҳлати истифода баланд карда шавад. Гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти инноватсионӣ метавонад танҳо бо таҳияи низоми тадбирҳои ҳадафнок оид ба такмили танзими андоз ва назорати қатъии давлат таъмин карда шавад.

3.2. Роҳҳои такмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ

Раванди ҳамгирошавии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ бо низоми иқтисодии ҷаҳонӣ ҳамчун унсури таркибии худ зарурати бунёди низоми баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ бо қоидаҳои СБҲМ ҷавобгӯро ба миён

овардааст. Яке аз чиҳатҳои асосии мутобиқсозии низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба шароити корбурди СБҲМ ин такмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ мебошад. Иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ, ки дар ҳисоботи молиявӣ пешкаш карда мешавад, дар асоси маълумоти баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ҳамчун яке аз бахшҳои муҳими низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ, ки ба такмили ҷанбаҳои методологӣ ва ташкилии худ, ҳамроҳангсозӣ бо санадҳои қонунгузорию меъёрӣ ва мутобиқсозӣ ба шароити корбурди СБҲМ эҳтиёҷ дорад, ташаккул меёбад.

Дар низоми баҳисобгирии муҳосибии корхонаҳо пеш аз ҳама ба баҳисобгирии таркибӣ ва таҳлилии воситаҳои асосӣ диққати муҳим бояд дод. Зеро аз низоми дар корхона қабулшудаи корбурди ҳисобҳои муҳосибӣ саҳеҳӣ ва дақиқии маълумоти баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ дар бораи воситаҳои асосӣ вобаста мебошад. Иттилооти баҳисобгирии таркибии воситаҳои асосӣ маълумотро дар бораи мавҷудият ва ҳаракати воситаҳои асосии ба корхона тааллуқдошта, ки дар истифода қарор доранд ё ба иҷора супорида шудаанд, ҷамъбаст менамояд.

Сатҳи пасти саҳеҳӣ ва саривақтии иттилоот дар бораи амалиёти хоҷагидории вобаста ба харид, сохтмон, ба баҳисобгирӣ қабул кардани объектҳои воситаҳои асосӣ, ҷойивазкунӣ, истифодабарӣ, нигоҳдорӣ, барқарорсозӣ (таъмир) ва беҳгардонии истифодабарии онҳо ҳангоми қабули қарорҳои идоракунии муносиб барои таъмини фаъолияти бобарори субъекти иқтисодӣ монеаҳо эҷод менамояд. Бинобар ин, ба хоҳири ташаккули ҷараёнҳои иттилоотии муносиб барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти роҳбарият ва менечменти корхона ин камбудихо бояд бартараф карда шаванд.

Методикаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ мураккаб ва пуртазод аст. Камбудихо дар қонунгузорию миллии молиявӣ ва иқтисодӣ, ки ба соҳаи корбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ дахл

мекунанд, барои беҳгардони раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ монеаҳои муайяно ба миён меоранд. Қоидаҳои амалкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ, ки бо санадҳои меъёрӣ, аз ҷумла низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ муқаррар гардидаанд, мутаассифона дорои як қатор тафовут аз муқаррароти СБҶМ мебошанд.

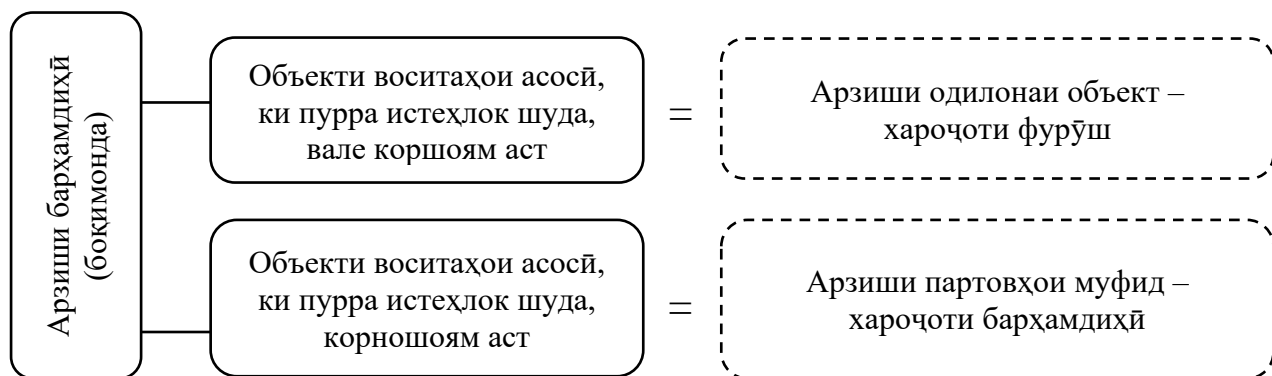
Баҳсҳо дар интишороти илмии ватанӣ ва хориҷӣ, инчунин дар доираи муҳосибони аҳли амал оид ба баҳодиҳӣ, азнавбаҳодиҳӣ ва истехлоки воситаҳои асосӣ идома ёфта, ҳанӯз роҳи ҳалли худро наёфтаанд. Ҳамчунин, бо густариши муносибатҳои иҷора, аз ҷумла лизинг дар мамлакат, масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ ва ташаккули иттилоот дар бораи амалиёти иҷораи молиявӣ дар ҳисоботи молиявӣ мубрам гардида, такмили худро талаб мекунанд.

Масъалаи такмили баҳисобгирии муҳосибии истехлоки воситаҳои асосӣ дар параграфи пешин, масъалаҳои баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар боби аввали таҳқиқот муфассал баррасӣ шудаанд. Бинобар ин, мо дар параграфи мазкур ба такмили ҷанбаҳои амалӣ ва масъалаҳои мубрами баҳисобгирии баҳодиҳӣ, азнавбаҳодиҳӣ ва иҷораи воситаҳои асосӣ диққат медиҳем.

Имрӯз яке аз масъалаҳои таъхирнопазир дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ муайян кардани арзиши бақиявӣ (боқимонда) мебошад. Тавре дар параграфи 1.3 қайд карда будем, мафҳуми «арзиши бақиявӣ», ки дар амалияи миллии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ истифода мешавад, аз ҳамин мафҳуми дар амалияи байналмилалӣ истифодашаванда тафовут дорад. Мафҳуми мазкур дар амалияи байналмилалии баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ҳамчун арзиши барҳамдиҳӣ тафсир шуда, муқаррароти СБҶМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» дохил кардани онро ба арзиши аввалии воситаҳои асосӣ ҳамчун маблағи пешакӣ ҳисобшудаи хароҷот барои барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ (кандан, интиқол, барқарорсозии қитъаи замини ишғолнамудаи объект) пешбинӣ менамояд. Яъне, арзиши бақиявӣ дар амалияи байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ

– арзиши қисмҳои эҳтиётии коршоям (партовҳои муфид), ки дар натиҷаи хориҷ (аз тавозун соқит) кардани объекти воситаҳои асосӣ гирифта мешаванд, ё арзиши фурӯши объект бо тарҳи хароҷоти фурӯш мебошад, ки пешакӣ ҳангоми ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ ҳисоб карда шуда, аз арзиши истехлоқшавандаи объект тарҳ карда мешавад. Ба қавли дигар, арзиши барҳамдиҳӣ (бақиявӣ) – маблағе мебошад, ки корхона гирифтани онро дар анҷоми муҳлати пешбинишудаи истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ бо тарҳи хароҷоти пешбинишавандаи барҳамдиҳии ҳамин объект интизор аст. Ба ҳисоб нагирифтани арзиши барҳамдиҳӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос накардани он ба ташаккули иттилооти носаҳеҳ дар бораи арзиши истехлоқшавандаи объекти воситаҳои асосӣ, носаҳеҳ ҳисоб кардани тарҳҳои истехлоқи онҳо ва дар натиҷа – ба таҳрифи вазъи молиявии корхона меоварад.

Дар ҳолатҳои, ки арзиши объекти воситаҳои асосӣ пурра истехлоқ шудааст, вале ҳуди объект ҳанӯз коршоям аст, арзиши он метавонад дар асоси арзиши бозории ҳамин гуна объект баҳодиҳӣ карда шавад. Дар ин маврид арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ ҳамчун фарқи байни арзиши бозорӣ (одилона) ва хароҷоти пешбинишаванда барои фурӯши он ҳисоб карда мешавад. Агар объекти воситаҳои асосӣ пурра истехлоқ шуда, барои истифода корношоям бошад, арзиши барҳамдиҳии он ҳамчун фарқи байни арзиши қисмҳои эҳтиётӣ (партовҳои муфид)-и дар натиҷаи барҳамдиҳии он гирифташуда ва хароҷоти барҳамдиҳӣ муайян карда мешавад (расми 3.2).

Расми 3.2. – Тартиби ҳисоб кардани арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ дар баробари нишондиҳандаи муҳлати истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ ба унсурҳои истеҳлок мансуб аст. Бинобар ин, дар амалияи байналмилалӣ баҳисобгирии муҳосибӣ ин ду нишондиҳанда дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ муқаррар карда мешаванд. Дар ин маврид маблағи истеҳлок барои давраи ҳисоботӣ тавре ҳисобузам карда мешавад, ки дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар арзиши тавозунӣ объекти воситаҳои асосӣ ба арзиши барҳамдиҳӣ он баробар шавад. Маблағи истеҳлок ҳамчун таносуби фарқи байни арзиши тавозунӣ (аввалӣ) ва арзиши барҳамдиҳӣ бар бузургии муҳлати боқимондаи истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ муайян карда мешавад (расми 3.3). Яъне арзиши истеҳлокшаванда – ин фарқи байни арзиши аввалӣ ва арзиши барҳамдиҳӣ объекти воситаҳои асосӣ мебошад.

$$\boxed{\text{Маблағи истеҳлок барои давраи ҳисоботӣ}} = \boxed{\text{Арзиши тавозунӣ – арзиши барҳамдиҳӣ}} \div \boxed{\text{Муҳлати боқимондаи истифодаи нафъовар, сол}}$$

Расми 3.3. – Тартиби ҳисоб кардани маблағи истеҳлок барои давраи ҳисоботӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Азбаски дар амалияи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми муайян кардани арзиши истеҳлокшавандаи объектҳои воситаҳои асосӣ нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ ба инобат гирифта намешавад, маблағҳои дар давраҳои ҳисоботӣ ҳисобузамшавандаи истеҳлок метавонанд воқеъбинона набошанд. Бинобар ин, ба хоҳири воқеъбинона муайян кардани маблағҳои тарҳҳои истеҳлок тавсия медиҳем, ки нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ ҳангоми ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ба инобат гирифта шавад. Барои ин ҳамчунин ворид намудани таҳриркуниҳои дахлдор ба муқаррароти қонунгузорию андоз ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи меъёрҳои тарҳҳои истеҳлок зарур аст.

Хотиррасон мекунем, ки дар муайян кардани арзиши аввалии воситаҳои асосӣ мушкилот ба миён намеояд (параграфи 1.2). Вале бо сабаби нисбатан нав

будани мафхуми арзиши барҳамдиҳӣ дар амалияи миллии баҳисобгирии муҳосибӣ, дар лаҳзаи ба корхона воридшавии объекти воситаҳои асосӣ арзиши барҳамдиҳии он ба таври ҳуччатӣ тасдиқ карда намешавад ва дар ҳисобкунии он мушкилот ба миён меояд. Бинобар ин, пеш аз он ки қарор дар бораи ҳисоб кардани арзиши барҳамдиҳӣ дар корхона қабул карда шавад, бояд арзёбии воқеъбинонаи арзиши барҳамдиҳӣ гузаронида шуда, дар асоси он мақбул будани ҳисобкунии арзиши барҳамдиҳӣ муайян карда шавад. Арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ бояд дар асоси мувофиқат ба маҳакҳои муҳимии арзиши барҳамдиҳӣ (муҳимии арзиши партовҳои муфид, ки гирифтани онҳо дар натиҷаи барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ пешбинӣ мешавад; муҳимии бузургии масрафҳои пешбинишаванда барои кандан ва барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ) ва имконияти арзёбии он дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ муайян карда шавад. Ҳангоми муҳим набудани арзиши барҳамдиҳӣ ё имконнопазир будани ҳисобкунии он қимати ин нишондиҳанда ҳамчун ба сифр баробар ҳисоб карда мешавад.

Дар муқаррар кардани арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ ба сармуҳосиб ва роҳбари корхона комиссияи махсуси баҳодиҳӣ ёрӣ дода метавонад. Аъзои комиссияи баҳодиҳиро роҳбари корхона аз ҳисоби кормандони босалоҳият (намояндагони маъмурият, муҳосибон, муҳандисон ва дигар мутахассисони техникӣ) таъин мекунад. Барои муқаррар кардани арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ комиссия бояд шароити истифодаи минбаъдаи объекти мушаххаси воситаҳои асосиро таҳлил намуда, маблағи даромадеро, ки корхона метавонад дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари объект ҳангоми хориҷ кардани он ба даст орад, муайян намояд.

Барои тасдиқ намудани арзиши барҳамдиҳӣ, ки комиссияи баҳодиҳӣ муайян кардааст, истифодаи ҳуччати махсус тавсия дода мешавад, то ки ин нишондиҳанда дар баҳисобгирии муҳосибӣ дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ инъикос карда шавад. Барои ин метавонад санади аз ҷониби комиссияи баҳодиҳӣ тартибдодашуда, ки роҳбари корхона

онро тасдиқ кардааст, истифода шавад. Дар муҳосибот дар асоси санади мазкур маълумотномаи муҳосибӣ (ҳисобкунӣ) тартиб дода мешавад, ки дар асоси он арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос карда мешавад.

Бо истифода аз маълумоти намунавӣ методикаи ҳисобкунии маблағи истеҳлоки воситаҳои асосиро бо назардошти арзиши барҳамдиҳӣ таҳия менамоем. Фарз мекунем, ки арзиши аввалии объекти воситаҳои асосӣ - таҷҳизоти истеҳсолӣ 5200000 сомонӣ, муҳлати истифодаи нафъовари он – 12,5 сол, арзиши эҳтимолии таҷҳизот дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар (партовҳои муфид) – 850000 сомонӣ, хароҷоти пешбинишаванда барои барҳамдиҳии он – 42000 сомонӣ (музди меҳнати коргарон, андози иҷтимоӣ ва дигарҳо) мебошад. Бо истифода аз маълумоти мазкур нишондиҳандаҳои арзиши барҳамдиҳӣ, арзиши истеҳлокшаванда ва маблағи ҳарсолаи истеҳлокро барои таҷҳизоти истеҳсолӣ ҳисоб мекунем (ҷадвали 3.2).

Ҷадвали 3.2. – Методикаи ҳисобкунии маблағи истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо назардошти арзиши барҳамдиҳӣ

Нишондиҳандаи ҳисобшаванда	Бузургии нишондиҳанда
1. Нархи хариди таҷҳизоти истеҳсолӣ, сомонӣ	5200000
2. Хароҷоти насбкунии таҷҳизоти истеҳсолӣ (музди меҳнат, андози иҷтимоӣ), сомонӣ	14400
2. Муҳлати истифодаи нафъовари таҷҳизот, сол	12,5
3. Арзиши эҳтимолии таҷҳизоти истеҳсолӣ дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар, сомонӣ	850000
4. Хароҷоти барҳамдиҳии таҷҳизот, сомонӣ	42000
5. Арзиши барҳамдиҳӣ (сатри 3 – сатри 4)	808000
6. Арзиши истеҳлокшавандаи таҷҳизот (сатри 1 – сатри 5)	4406400
7. Маблағи ҳарсолаи истеҳлоки таҷҳизот (сатри 6 ÷ сатри 2)	352512

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиёт [2; 48; 88; 138]

Ҳангоми истифодаи нишондиҳандаҳои арзиши барҳамдиҳӣ ва арзиши истеҳлокшаванда зарурати таҳияи намунаи гузаронишҳои муҳосибии намунавӣ барои дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос кардани онҳо ба миён меояд. Ба ин хотир кушодани ҳисобҳои таҳлилий барои ҳар як ҳисоби таркибии баҳисобгирии воситаҳои асосиро тавсия медиҳем. Дар ҷадвали 3.3 тартиби кушодани ҳисобҳои

таҳлилий барои ҳисоби таркибии тартиби якум - 11020 «Мошин ва таҷҳизот» тасвир карда шудааст.

Ҷадвали 3.3. – Ҳисобҳои таҳлилий барои баҳисобгирии истеҳлоки мошин ва таҷҳизот

Ҳисоби тартиби якум (таркибӣ)	Ҳисоби тартиби дуюм (таҳлилий)	Ҳисоби тартиби сеюм (таҳлилий)
11020 «Мошин ва таҷҳизот»	11020.1 «Мошин ва таҷҳизот дар истифода»	11020.1.1 «Арзиши истеҳлоқшавандаи мошин ва таҷҳизот»
		11020.1.2 «Арзиши барҳамдиҳии мошин ва таҷҳизот»
	11020.2 «Мошин ва таҷҳизот дар хоричшавӣ»	
	11020.3 «Мошин ва таҷҳизоти ба иҷора додашуда»	
	11020.4 «Мошин ва таҷҳизот дар захира (анбор)»	

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Бояд қайд кард, ки дар баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ду тарзи баҳисобгирии хоричшавии воситаҳои асосӣ (таҷҳизот) ба амал омада метавонад:

- 1) хоричшавӣ пас аз анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар;
- 2) хоричшавӣ то анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар.

Ҳангоми хоричшавии воситаҳои асосӣ бо тарзи якум ба ҳолати анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари мошин ва таҷҳизот маблағи истеҳлоқи ғуншуда ба арзиши истеҳлоқшаванда баробар аст, арзиши бақиявӣ (тавозунӣ) – ба арзиши барҳамдиҳӣ. Барои нишон додани дигаргуниҳо дар методикаи ҳисобкунии нишондиҳандаҳои бо қорбурди мафҳумҳои нави «арзиши истеҳлоқшаванда» ва «арзиши барҳамдиҳӣ» алоқаманд, гузаронишҳои муҳосибиро дар қиёс бо робитаи пешини ҳисобҳо – бе истифодаи мафҳумҳои мазкур, яъне мутобиқи амалияи миллии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ тасвир мекунем (ҷадвали 3.4).

Ҳангоми қорбурди нишондиҳандаҳои арзиши барҳамдиҳӣ ва арзиши истеҳлоқшаванда тартиби пӯшонидани арзиши аввалӣ, ки дар ҳисоби 11020 «Мошин ва таҷҳизот» инъикос гардидааст, бетағйир мемонад, танҳо тартиби соқит кардани арзиш дигар мешавад.

Ҷадвали 3.4. – Гузаронишҳои муҳосибӣ вобаста ба баҳисобгирии арзиши истеҳлоқшаванда ва арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ (тарзи 1)

Амалиёти хоҷагидорӣ	Маблағ, сомонӣ	Робитаи ҳисобҳо бе корбурди арзиши истеҳлоқшаванда ва арзиши барҳамдиҳӣ (қоидаҳои миллий)		Маблағ, сомонӣ	Робитаи ҳисобҳо бо корбурди арзиши истеҳлоқшаванда ва арзиши барҳамдиҳӣ (СБҲМ)	
		Дт	Кт		Дт	Кт
1. Таҷҳизоти истеҳсоли ҳарида шуд	5200000	11020.4	22040	5200000	11020.4	22040
2. Таҷҳизоти истеҳсоли насб карда шуд	12000 2400	11020.4	22210 22240	12000 2400	11020.4	22210 22240
3. Таҷҳизоти истеҳсоли ба истифода супорида шуд:	5214400	11020.1	11020.4	-	-	-
3.1. Арзиши истеҳлоқшавандаи таҷҳизот инъикос карда шуд	-	-	-	4406400	11020.1.1	11020.4
3.2. Арзиши барҳамдиҳии таҷҳизот инъикос карда шуд	-	-	-	808000	11020.1.2	-
4. Маблағи истеҳлоқи таҷҳизот ҳисобузам карда шуд (дар тамоми солҳои истифодаи нафъовари таҷҳизот, бо усули хаттӣ)	5214400	10730	11120	4406400	10730	11120
5. Хориҷшавии таҷҳизоти истеҳсоли дар натиҷаи барҳамдиҳӣ пас аз анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар						
5.1. Истеҳлоқи дар тамоми солҳои истифодаи нафъовар ғуншуда соқит карда шуд	5214400	11120	11020.2	4406400	11120	11020.2
5.2. Арзиши бақиявии таҷҳизот соқит карда шуд	-	-	-	808000	66160	11020.2
5.3. Арзиши аввалии таҷҳизот соқит карда шуд	5214400	11020.2	11020.1	-	-	-
5.4. Арзиши истеҳлоқшавандаи таҷҳизот соқит карда шуд	-	-	-	4406400	11020.2	11020.1.1
5.5. Арзиши барҳамдиҳии таҷҳизот соқит карда шуд	-	-	-	808000	11020.2	11020.1.2
6. Харочоти бо хориҷшавии таҷҳизот алоқаманд инъикос карда шуд	≈42000	66160	22040 22210 22240	≈42000	66160	22040 22210 22240
7. Арзиши маводи коршоями дар натиҷаи хориҷшавии таҷҳизот гирифташуда инъикос карда шуд	≈808000	10770 10790	66060	≈808000	10770 10790	66060
8. Натиҷаи молиявӣ аз хориҷшавии таҷҳизот инъикос карда шуд	≈808000	66060	70000	≈808000	66060	70000

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Акнун мутобиқи методикаи пешниҳодшаванда арзиши аввалии воситаҳои асосӣ қисм ба қисм соқит карда мешавад: арзиши истеҳлоқшавандаи воситаҳои асосӣ (таҷҳизоти истеҳсолӣ) бо роҳи ҳисобузам кардани истеҳлоқ пӯшонида мешавад, арзиши барҳамдиҳӣ ба арзиши дорони дигари дар натиҷаи хоричшавии таҷҳизот боқимонда (қисмҳои эҳтиётӣ, мавод) мубаддал мегардад (пас аз тарҳ кардани харочоти барҳамдиҳӣ).

Аз омӯзиши чадвали 3.4 хулоса бароварда мешавад, ки мувофиқи методикаи дар амалияи миллии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ истифодашаванда арзиши аслии маҳсулот ба андозаи арзиши барҳамдиҳӣ зиёд, натиҷаи молиявӣ аз фурӯши маҳсулоти истеҳсолшуда (фаъолияти асосӣ) ба андозаи арзиши барҳамдиҳӣ кам ва натиҷаи молиявӣ аз хоричшавии таҷҳизоти истеҳсолӣ ба андозаи арзиши барҳамдиҳӣ зиёд нишон дода мешавад.

Мутобиқи қоидаҳои байналмилалӣ арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ бояд ҳадди ақал дар анҷоми ҳар як соли ҳисоботӣ бозбинӣ карда шавад. Ҳангоми аз нав ҳисоб кардани арзиши барҳамдиҳӣ бояд нишондиҳандаҳои арзиши истеҳлоқшаванда ва маблағи истеҳлоқи барои давраи ҷорӣ ҳисобузамшуда низ аз нав ҳисоб карда шаванд. Вале дар мисоли мо бо вучуди бозбинӣ кардани арзиши барҳамдиҳӣ, ба хотири сода кардани ҳисобкунӣ бузургии он бетағйир мондааст. Ҳангоми хоричшавии таҷҳизоти истеҳсолӣ арзиши қисмҳои эҳтиётӣ ва дигар маводи коршоям бузургиеро инъикос мекунад, ки тақрибан ба арзиши барҳамдиҳӣ баробар аст, яъне натиҷаи молиявии хоричшавии дастгоҳи истеҳсолӣ сифрӣ аст.

Акнун тарзи дуоми баҳисобгирии хоричшавии воситаҳои асосиро, ки таҷҳизоти истеҳсолӣ то анҷоми муҳлати истифодаи нафъовар (дар мисоли мо бо сол аз 12,5 соли пешбинишуда) хорич карда мешавад, мебинем. Дар ин маврид арзиши бақиявӣ на ба арзиши барҳамдиҳӣ, балки ба ҳосили ҷамъи арзиши барҳамдиҳӣ ва ҳиссаи арзиши истеҳлоқшаванда, ки баъди аз он тарҳ кардани маблағи истеҳлоқи то лаҳзаи хоричшавӣ ғунгардида боқӣ мондааст, баробар мебошад. Бинобар ин, дар қатори нишондиҳандаҳои арзиши истеҳлоқшаванда ва

арзиши барҳамдиҳӣ, нишондиҳандаи арзиши бақиявии воситаҳои асосӣ низ баррасӣ мешавад (ҷадвали 3.5).

Ҷадвали 3.5. – Гузаронишҳои муҳосибӣ вобаста ба баҳисобгирии арзиши истеҳлоқшаванда ва арзиши барҳамдиҳии воситаҳои асосӣ (тарзи 2)

Амалиёти хоҷагидорӣ	Маблағ, сомонӣ	Робитаи ҳисобҳо бо корбурди арзиши истеҳлоқшаванда ва арзиши барҳамдиҳӣ (қоидаҳои СБҲМ)	
		Дт	Кт
1. Таҷҳизоти истеҳсолий харида шуд	5200000	11020.4	22040
2. Таҷҳизоти истеҳсолий насб карда шуд	12000 2400	11020.4	22210 22240
3. Таҷҳизоти истеҳсолий ба истифода супорида шуд: 3.1. Арзиши истеҳлоқшаванда инъикос карда шуд 3.2. Арзиши барҳамдиҳӣ инъикос карда шуд	4406400 808000	11020.1. 1 11020.1. 2	11020.4
4. Маблағи истеҳлоқ ҳисобузам карда шуд (барои 6 сол, бо усули хаттӣ)	2115072	10730	11120
5. Хориҷшавии таҷҳизот дар натиҷаи барҳамдиҳӣ пас аз 6 соли муҳлати истифодаи нафъовар			
5.1. Истеҳлоқи дар 6 соли истифодаи нафъовар ғуншуда соқит карда шуд	2115072	11120	11020.2
5.2. Арзиши бақиявии таҷҳизот соқит карда шуд	3099328	66160	11020.2
5.4. Арзиши истеҳлоқшавандаи таҷҳизот соқит карда шуд	4406400	11020.2	11020.1. 1
5.5. Арзиши барҳамдиҳии таҷҳизот соқит карда шуд	808000	11020.2	11020.1. 2
6. Харочоти бо хориҷшавии таҷҳизот алоқаманд инъикос карда шуд	≈42000	66160	22040 22210 22240
7. Арзиши маводи коршоями дар натиҷаи хориҷшавии таҷҳизот гирифташуда инъикос карда шуд	≈808000	10770 10790	66060
8. Натиҷаи молиявӣ аз хориҷшавии таҷҳизот инъикос карда шуд	≈2291328	70000	66160

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Робитаи ҳисобҳои муҳосибӣ, ки мо пешниҳод намудем, имкон медиҳад, ки арзиши аслии маҳсулоти истеҳсолшуда аз ҳисоби тарҳҳои истеҳлоқ нисбат ба арзиши аслии мутобиқи амалияи миллии тартиби ҳисобкунии он ташаккулёфта зиёд нишон дода нашавад. Бинобар ин, бо ёрии ҳисобҳои таҳлилии барои ҳисоби 11020 «Мошин ва таҷҳизот» кушодашуда метавон бузургии се нишондиҳандаи ҳисоботиро нисбатан саҳеҳтар инъикос кард: арзиши аслии маҳсулот ва натиҷаи

молиявӣ аз дигар намудҳои фаъолият (хориҷшавии воситаҳои асосӣ) баланд намешаванд, натиҷаи молиявӣ аз фаъолияти асосӣ (истеҳсол ва фурӯши маҳсулот) паст намешавад.

Масъалаи муҳими дигар - баҳисобгирии арзиши барқарорсозии воситаҳои асосӣ мебошад. Мувофиқи муқаррароти санадҳои меъёрӣ арзиши барқарорсозӣ танҳо дар мавриди азнавбаҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос карда мешавад. Вале бо вучуди мавҷуд будани санадҳои меъёрӣ, ҳоло дар амалияи корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ ба таври васеъ ба кор бурда намешавад. Ба андешаи мо, сабаби истифода нашудани азнавбаҳодиҳӣ пеш аз ҳама – ин талаботи қонунгузорию андоз вобаста ба инъикос нагардидани натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ барои ҳадафҳои баҳисобгирии андоз аст. Дар амалияи байналмилалии баҳисобгирӣ, ки гузаронидани азнавбаҳодиҳӣ маъмул аст, ҳангоми инъикос кардани натиҷаҳои он дар баҳисобгирии муҳосибӣ (молиявӣ) ва баҳисобгирии андоз фарқҳо пайдо мешаванд, ки методикаи баҳисобгирии онҳо раванди меҳнатталаб буда, аз муҳосибон доштани донишҳои баланди касбиро талаб менамояд. Ҳамчунин азнавбаҳодиҳӣ бо истифодаи нархҳои чорӣ бозор, ки аз тағйирёбиҳои тасодуфии вазъи бозор вобаста мебошанд, арзиши воситаҳои асосиро низ тасодуфӣ мегардонад ва арзиши азнавбаҳододашуда танҳо дар лаҳзаи тартиб додани ҳисоботи молиявӣ аҳамият дорад.

Ба андешаи мо, дар шароити иқтисодии имрӯзаи фаъолияти корхонаҳо, ки бо сатҳи баланди таваррум ҳамрадиқ аст, баҳодиҳии воситаҳои асосӣ бо арзиши аввалӣ дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объект ва минбаъд гузаронидани азнавбаҳодиҳӣ бо ҷалби коршиносҳои касбӣ мақбул аст. Коршиносҳо азнавбаҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосӣ, аз ҷумла биноҳо, иншоот, мошин ва таҷҳизотро дар асоси нархҳои бозорӣ (арзиши одилона) мегузаронанд. Чунин равиш бо вучуди сермасраф будан, нисбатан афзалтар аст, зеро ҳангоми истифодаи тарзҳои дигари баҳодиҳӣ муайян кардани арзиши муносиб, воқеъбинона арзёбӣ намудани сатҳи фарсудашавии объектҳои

воситаҳои асосӣ ва коршоямии онҳо барои минбаъд истифода бурдан дар раванди фаъолияти хоҷагидорӣ корхона мушкӣ аст. Агар азнавбаҳодихиро бевосита кормандони худӣ корхона, ки ба натиҷаҳои фаъолияти он ҳавасманд мебошанд, гузаронанд, натиҷаҳои азнавбаҳодихӣ метавонанд ғарзнок бошанд ва арзиши воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ дидаю доништа паст ё баланд нишон дода шавад.

Агар ҳангоми азнавбаҳодихӣ мошин, таҷҳизот ва дигар объектҳои воситаҳои асосӣ маълумот дар бораи нархҳои бозорӣ онҳо мавҷуд набошад (масалан, бар асари кам будани аҳдҳои хариду фурӯши онҳо), ин гуна объектҳои воситаҳои асосӣ дар асоси арзиши ивазкунӣ бо назардошти истеҳлоки ғуншуда баҳодихӣ карда мешаванд. Арзиши ивазкунӣ бо назардошти истеҳлок – ин арзиши ҳамин гуна объекти воситаҳои асосӣ бо тарҳи маблағи истеҳлоки нисбат ба объекти ивазшаванда ғуншуда мебошад. Мутобиқи амалияи баҳисобгирии муҳосибии миллӣ ин ҷо сухан дар бораи арзиши барқарорсозии воситаҳои асосӣ меравад.

Ба андешаи мо, дар лаҳзаи ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ бузургии арзиши аввалӣ ва арзиши одилонаи он ҳарчи наздик мебошанд, вале бо гузашти муҳлати муайян арзиши аввалӣ ба арзиши воқеии он мутобиқат намекунад. Бинобар ин, барои бартараф кардани номутобиқати арзиши воситаҳои асосӣ дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардан ва дар санаи тартиб додани ҳисоботи молиявӣ гузаронидани азнавбаҳодихӣ ҳарсолаи гурӯҳҳои якхелаи объектҳои воситаҳои асосӣ аз ҷониби коршиносҳои ҳолис тавсия дода мешавад.

Тавре омӯзиши амалияи миллии тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ нишон медиҳад, корхонаҳо дар тавозуни муҳосибии худ намудҳои воситаҳои асосиро бо арзиши аввалӣ дар сатри 100 (зерсатрҳои 101-109) ва ҷамъи маблағи истеҳлоки ғуншударо барои тамоми намуд (гурӯҳ)-ҳои воситаҳои асосӣ дар сатри 110 нишон медиҳанд. Бузургии маблағи сатри 119, ки «Арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ» ном дорад, бо роҳи аз маблағи дар сатри 100 инъикосгардида

тарҳ кардани маблағи дар сатри 110 инъикосгардида муайян карда мешавад. Яъне, дар сатри 119 арзиши бақиявии воситаҳои асосӣ (арзиши аввалӣ бо тарҳи истеҳлоки ғуншуда) нишон дода мешавад, бинобар ин, дар санаи тартиб додани ҳисобот арзиши тавозунии воситаҳои асосӣ ба арзиши бақиявии онҳо баробар аст. Ин равиш бо қоидаҳои байналмилалии тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ мувофиқ буда, имкон медиҳад, ки ҳамеша дар тавозуни муҳосибӣ маълумот дар бораи ҳам арзиши аввалӣ ва ҳам арзиши бақиявии воситаҳои асосӣ дастрас бошад.

Дар амалия арзиши бақиявии воситаҳои асосӣ на ҳамеша ба арзиши воқеии онҳо мувофиқат мекунад. Зеро арзиши бақиявӣ арзиши воқеии объекти воситаҳои асосиро дуруст ва саҳеҳ инъикос намекунад. Бинобар ин, дар тавозуни муҳосибӣ арзиши бақиявӣ ҳамчун арзиши таҳрифшудаи объектҳои воситаҳои асосӣ инъикос мегардад. Ин ҳолат метавонад сабаби сӯйиистифодабарихо шавад, яъне воситаҳои асосӣ ҳангоми аз тавозуни муҳосибӣ хориҷ кардан бо созиши ҷонибҳо метавонанд бо нархҳои ғайривоқеӣ (арзон) фурӯхта шаванд. Дар мавриди истифодаи арзиши одилона бошад, эҳтимоли ба миён омадани дигар намуди созиш – бо нархи баланд фурӯхтани воситаҳои асосӣ ба вучуд меояд. Бинобар ин, дар мавриди баҳодиҳии номуносиби воситаҳои асосӣ - баланд ё паст нишон додани арзиши онҳо баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ қобилияти худро барои ташҳиси воқеъбинонаи вазъи молиявӣ, пешгирӣ намудани муфлисшавӣ ва дигар ҳолатҳои молиявии ногувор гум мекунанд.

Ҳангоми баррасии масъалаҳои такмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ ба вазъи баҳисобгирии воситаҳои асосии корхона, ки ба иҷораи молиявӣ супорида шудаанд, диққати ҷиддӣ бояд дод. Зеро имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ ба муносибатҳои иҷораи молиявӣ (лизинг) густариш ёфтааст. Акнун лизинг ҳамчун яке аз воситаҳои босамараи таҷдиди пойгоҳи моддӣ-техникии корхонаҳои шаклҳои гуногуни моликият маҳсуб меёбад.

Муҳтаво ва тартиби анҷом додани амалиёти лизингӣ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» [63] танзим карда мешавад. Ҳамчунин дар мавриди амалиёти лизингӣ меъёрҳои Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [53], Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон [54] ва муқаррароти дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ба кор бурда мешаванд.

Масъалаҳои дурустии баҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосии ба лизинг додашуда (гирифташуда), уҳдадорихои тибқи шартномаи лизинг пайдошуда, инъикос кардани пардохтҳои иҷоравӣ (лизингӣ), инчунин пуррагии кушодадихии ин гуна иттилоот дар ҳисоботи молиявӣ аҳамияти махсус пайдо мекунанд.

Ҳоло, дар амалия масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибии амалиёти лизингӣ бо душвориҳо ва нофаҳмиҳои зиёде дучор мешаванд, ки аз номукамалии таъминоти методии баҳисобгирии муҳосибии намуди мазкури объектҳои баҳисобгирӣ бармеоянд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санади меъёрии махсусе вучуд надорад, ки бевосита баҳисобгирии амалиёти бо лизинг алоқамандро танзим кунад. Дар низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ низ масъалаҳои баҳисобгирии амалиёти лизингӣ баррасӣ нашудаанд. Бино бар ин, корхонаҳо ҳангоми баҳисобгирии амалиёти лизингӣ ба муқаррароти СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора», талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» [63], Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [53], ва Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон [54] таъя мекунанд.

Бояд қайд кард, ки бо оғоз аз соли 2001 то лаҳзаи ба нашр расидани СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» (моҳи январӣ соли 2016) ҳангоми баҳисобгирии амалиёти бо лизинг алоқаманд муқаррароти СБҲМ (IAS) 17 «Иҷора» ба кор бурда мешуд. Дар муддати тӯлонии истифодаи стандарти мазкур дар амалияи пешбурди фаъолияти иқтисодӣ дигаргуниҳои зиёд рух додаанд, ки ба пайдо шудани тазодҳо дар пешбурди баҳисобгирии муҳосибии амалиёти лизингӣ, дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосии ба лизинг супоридашуда ва муқаррароти СБҲМ (IAS) 17 «Иҷора» боис гардиданд.

Ҳисоботи молиявии корхонаи лизинггир, ки дар он иттилоот дар бораи воситаҳои асосии ба иҷора гирифташуда мутобиқи муқаррароти СБҲМ (IAS) 17 «Иҷора» оварда мешуд, на ҳамеша ба эҳтиёҷоти сармоягузoron ҷавобгӯ буд. Сармоягузoron аксаран маълумоти ҳисоботи молиявиро оид ба эътирофи иҷораи амалиётӣ ва молиявӣ вобаста ба талаботи худ ва ба хотири таъмини тасаввуроти амиқ оид ба амалиёти лизинг ва маблағгузории онҳо таҳрир мекарданд.

Акнун стандарти нав (СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора») дигаргуниҳои муҳимро дар тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос намудани амалиёти лизингӣ пешбинӣ менамояд. Ошкор намудани тамоюлоти дигаршавии тартиби баҳисобгирӣ, баҳодихӣ ва вазъи молиявии корхонаҳое, ки ҳисоботи молиявии худро дар асоси СБҲМ омода менамоянд, дар паёмади истифодаи СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» ба гирифтани иттилооти саҳеҳ дар бораи бузургии дороиҳо ва уҳдадориҳои лизинггирон ба сармоягузoron барои қабули қарорҳои сармоягузорӣ ва ба менечменти корхонаҳои бо амалиёти лизинг сарукордошта барои қабули қарорҳои идоракунии босамара имкон медиҳад.

Дигаргуниҳо бештар ба баҳисобгирии амалиёти лизингӣ дар корхонаҳои иҷорагир дахл кардаанд. Стандарт амсилаи ягонаи баҳисобгирӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани ҳамаи шартномаҳои лизингро муқаррар мекунад. Ҳама гуна шартномаи лизинг бояд дар тавозуни иҷорагир ҳамчун дорой дар шакли ҳуқуқи истифодабарӣ ва уҳдадорӣ оид ба лизинг пешниҳод карда шавад. Ин ҷо иҷораи кӯтоҳмуҳлат ва шартномаи иҷораи дороиҳои камарзиш истисно мебошанд.

Яке аз дигаргуниҳои муҳим бо тартиби ба тавозун ворид кардани дороии лизингӣ алоқаманд аст. Акнун, мутобиқи нишондоди стандарти нав, дар тавозуни лизингдиханда ё лизинггир ба ҳисоб гирифтани объекти ба иҷора гирифташуда мутобиқи шартномаи лизинг муайян карда мешавад, ки дар ин маврид метавонад тартиби гуногуни баҳисобгирии муҳосибии ин гуна амалиёт ба қор бурда шавад.

Арзиши аввалии дорой дар шакли ҳуқуқи истифодабарӣ инҳоро дар бар мегирад: маблағи арзиши аввалии уҳдадории иҷоравӣ, масрафҳои аввалии иҷорагир, ки бо бастанӣ шартномаи лизинг алоқаманд мебошанд, пардохтҳои иҷоравӣ ба санаи оғози иҷора ё то чунин сана бо тарҳи пардохтҳои ҳавасмандкунанда, масрафҳои баҳодиханда барои иҷрои уҳдадорӣ оид ба қандан ва барқарор кардани дорой.

Арзиши аввалии уҳдадории иҷоравӣ ба арзиши овардашудаи пардохтҳои иҷоравӣ, ки бо роҳи дисконткунии пардохтҳои иҷоравӣ бо истифодаи меъёри фоиз дар шартнома (ҳангоми имконпазир будани муайянкунии он) баробар мебошад. Дар мавриди ғайриимкон будани муайянкунии он меъёри ҷалбкунии воситаҳои қарзии иловагӣ аз ҷониби лизингир истифода мешавад.

Ҳангоми баҳодихии минбаъдаи дорой дар шакли ҳуқуқи истифодабарӣ пас аз санаи оғози иҷора чунин амсилаҳои баҳисобгирӣ раво доништа мешаванд: амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши аввалӣ (арзиши асли) ва амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши азнавбаҳододашуда бо ҳисобузамкунии истехлок. Арзиши дорой ба маблағи азнавбаҳододашудаи уҳдадории иҷоравӣ ҳангоми истифодаи амсилаи баҳисобгирӣ бо арзиши аввалӣ таҳрир карда мешавад [141, с. 106].

Иҷорагир истехлоки объекти воситаҳои асосии ба лизинг гирифта аз санаи оғози иҷора то санаи анҷоми муҳлати истифодабарии нафъовари он ё санаи анҷоми муҳлати иҷора вобаста аз он ки, кадоме аз ин санаҳо аввалтар аст, ё ин ки то санаи анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари объект ҳангоми аз ҷониби иҷорагир харид кардани он ҳисобузам мекунад. Баҳои минбаъдаи уҳдадорӣ ба маблағи пардохтҳои иҷоравӣ (лизингӣ) кам мешавад ва ба маблағи фоизҳои ҳисобузамшуда зиёд мешавад, барои инъикос кардани маблағи азнавбаҳодихӣ дар ҳолати тағйирёбии шароити иҷора бо баҳисобгирии меъёри фоиз дар санаи чунин тағйирёбӣ, дар ҳолати моҳиятан бозбинӣ намудани пардохтҳои собит (муқарраршуда) – бо баҳисобгирии меъёри фоиз дар санаи оғози иҷора азнавбаҳодихӣ карда мешавад.

Дар давоми муҳлати амали шартномаи иҷора тафовут дар баҳисобгирии дорой ва уҳдадорӣ ба миён меояд – арзиши объекти воситаҳои асосӣ кам мешавад (одатан баробарандоза тавассути ҳисобузам кардани истехлок), маблағи уҳдадорӣ дар асоси фоизе, ки бо усули меъёри доимии даромадноқӣ бо истифодаи меъёри дисконткунӣ ҳисоб карда шудааст, муайян карда мешавад [4, с. 40].

Пас аз санаи оғози иҷора лизинггир бояд дар таркиби фоида ва зарар дар ҳисобот оид ба натиҷаҳои молиявии худ (ба истиснои ҳолатҳое, ки бо корбурди стандартҳои дигар масрафҳо ба арзиши тавозунии дороии дигар дохил карда мешаванд) инҳоро эътироф кунад:

- фоизҳо аз рӯи уҳдадориҳои иҷоравӣ;
- зарар аз коҳишёбии нархи объекти воситаҳои асосӣ;
- истехлоки воситаҳои асосии лизингӣ дар шакли ҳукуқи истифодабарӣ;
- хароҷоти ба пардохтҳои иҷоравии тағйирёбанда тааллуқдошта, ки ба арзиши уҳдадориҳои иҷоравӣ дохил карда нашудаанд (дар давраи ба амал омадани рӯйдод ё шароите, ки ба иҷрои чунин пардохтҳо овардаанд).

Акнун барои нишон додани хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии амалиёти иҷора (лизинг) вобаста ба татбиқи СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» мисоли намунавиеро баррасӣ мекунем.

Корхонаи А дар асоси шартномаи лизинг аз корхонаи Б таҷҳизоти истехсолӣ гирифт. Шартномаи лизинг бо чунин шартҳо баста шудааст: муҳлати иҷора – 4 сол; санаи оғози иҷора – 1 январи соли 2022; маҷмуи пардохтҳои иҷора (маблағи шартномавии иҷора) – 480000 сомонӣ; гузариши ҳукуқи моликият дар анҷоми муҳлати иҷора пешбинӣ нашудааст; меъёри фоиз барои дисконткунии пардохтҳои иҷоравӣ – 12%; пардохтҳои иҷоравӣ дар охири ҳар як сол анҷом дода мешаванд.

Дар аввал пардохтҳои иҷоравӣ (аннуитет)-ро барои ҳар як сол ҳисоб мекунем:

$$480000 \div 4 \text{ сол} = 120000 \text{ сомонӣ.}$$

Сипас арзиши дисконтшудаи пардохтҳои иҷоравӣ (аннуитет)-ро барои тамоми давраи иҷора бо ин формула ҳисоб мекунем:

$$PV = R \times \frac{1 - (1 + i)^{-n}}{i} \quad (3)$$

дар ин ҷо R – маблағи пардохти солонаи аннуитет, i – меъёри фоиз (бо коэффисиентҳо), n – шумораи солҳо дар давраи иҷора (давораҳои ҳисобкунӣ).

$$PV = 120000 \times \frac{1 - (1 + 0,12)^{-4}}{0,12} = 364482 \text{ сомонӣ.}$$

Ҳамин тариқ, арзиши таҷҳизоти бо лизинг гирифтаи корхонаи А маблағи 364482 сомони ро ташкил медиҳад. Дар санаи 1 январи соли 2022 маблағи мазкур дар тавозуни муҳосибии корхона ҳам дар таркиби воситаҳои асосӣ ва ҳам дар таркиби уҳдадорихо оид ба иҷораи молиявӣ нишон дода мешавад.

Тартиби тақсим кардани пардохтҳои иҷоравии иҷорагир дар ҷадвали 3.6 оварда шудааст.

Ҷадвали 3.6. – Тақсим кардани пардохтҳои иҷоравии иҷорагир, сомонӣ

Давра	Маблағи қарздорӣ дар аввали давра	Пардохтҳои давравӣ	Масрафҳои молиявӣ	Маблағи камшавии қарздорӣ	Маблағи қарздорӣ дар охири давра
2022	364482	120000	43738	76262	288220
2023	288220	120000	34586	85414	202806
2024	202806	120000	24337	95663	107143
2025	107143	120000	12857	107143	0
		480000	115518	364482	0

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар санаи 1 январи соли 2022 дар баҳисобгирии муҳосибӣ чунин гузарониш тартиб дода мешавад:

Дебет 11020 «Мошин ва таҷҳизот» 364482

Кредит 22650 «Уҳдадорихо аз рӯи иҷораи молиявӣ» 288220

Кредит 22130 «Қисми ҷорӣи уҳдадорихо қарзии дарозмуддат» 76262

Истехлоки таҷҳизоти ба иҷора гирифташуда бо усули хаттӣ ҳармоҳа ба маблағи 7593 сомонӣ ҳисобузам карда мешавад ($364482 \div 4 \div 12$):

Дебет 10730 «Истехсолоти нотамо» 7593

Кредит 11120 «Фарсудашавии ҷамъшуда – мошин ва таҷҳизот» 7593

Дар санаи 31 декабри соли 2022 барои инъикос кардани пӯшонидани уҳдадорӣ ва харочоти фоизӣ чунин гузаронишҳо тартиб дода мешаванд:

- барои фоизҳои ҳисобузамшуда:

Дебет 66110 «Харочот дар намуди фоиз» 43738

Кредит 22260 «Фоизҳо барои пардохт» 43738

- барои пардохтҳои воқеӣ:

Дебет 22260 «Фоизҳо барои пардохт» 43738

Дебет 22130 «Қисми ҷорӣи уҳдадорӣҳои қарзии дарозмуддат» 76262

Кредит 10210 «Ҳисобҳо бо асъори миллий» 120000

Аз маблағи умумии уҳдадорӣҳо ҳиссаи ҷорӣи ба соли 2023 тааллуқдоштаи он ҳисоб карда мешавад:

Дебет 22650 «Уҳдадорӣҳо аз рӯи иҷораи молиявӣ» 85414

Кредит 22130 «Қисми ҷорӣи уҳдадорӣҳои қарзии дарозмуддат» 85414

Ҳамин тариқ, дар корхонаи А дар аввали соли 2023 маблағи уҳдадорӣҳо оид ба лизинг 288220 сомони ро ташкил медиҳад. Ҳамаи гузаронишҳо оид ба ҳисобузамкунии истеҳлоки таҷҳизоти ба лизинг гирифташуда, пӯшонидани уҳдадорӣҳо ва харочоти фоизӣ, ҳисобкунии ҳиссаи ҷорӣи уҳдадорӣи иҷора дар охири ҳар як давраи ҳисоботӣ ҳамасола то лаҳзаи ба анҷом расидани муҳлати лизинг такрор мешаванд. Дар охири соли 2025, яъне дар санаи ба анҷом расидани муҳлати лизинг маблағи умумии пардохтҳои иҷоравии давравӣ 480000 сомони ро ташкил медиҳад, ки 115518 сомони он ба харочоти молиявӣ (фоизҳо) ва 364482 сомони – ба уҳдадорӣҳо оид ба иҷораи молиявӣ тааллуқ доранд.

Акнун дар асоси таҳқиқи раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ ва пешниҳод кардани он дар ҳисоботи молиявӣ ва бо назардошти камбудӣҳои ошкоршуда, мушкилоти асосиеро, ки дар баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ ҷой доранд ва ба раванди ташаккули иттилооти ҳисоботи молиявӣ таъсир мерасонанд, чамбаст намуда, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод мекунем (ҷадвали 3.7).

Чадвали 3.7. - Мушкилоти асосии ташаккули иттилот оид ба воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо

Мушкилот	Роҳҳои ҳалли мушкилот
Муайян кардани арзиши бақиявӣ (барҳамдиҳӣ)-и воситаҳои асосӣ	Мафҳуми арзиши бақиявии воситаҳои асосиро ба маънои он, ки дар амалияи байналмилалӣ истифода мешавад ва дар СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» ҳамчун арзиши барҳамдиҳӣ шарҳ дода шудааст, бояд истифода бурд, яъне: маблағе, ки корхона гирифтани онро дар анҷоми муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ бо тарҳи харочоти барҳамдиҳии он интизор аст. Дар ҳолате, ки арзиши объекти воситаҳои асосӣ пурра истеҳлок шудааст, вале ҳуди объект ҳанӯз коршоям аст, арзиши он метавонад дар асоси арзиши бозории ҳамин гуна объект баҳодиҳӣ карда шавад. Дар ин маврид арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ бояд ҳамчун фарқи байни арзиши одилона ва харочоти фурӯши он ҳисоб карда шавад.
Баҳисобгирии истеҳлоки воситаҳои асосӣ	Пеш аз ҳама ба дурустии тартиби ҳисоб кардани арзиши истеҳлокшавандаи воситаҳои асосӣ бояд тавачҷуҳ кард ва онро бо тартиби дар амалияи байналмилалӣ истифодашаванда мувофиқ кард. Яъне, бояд арзиши истеҳлокшаванда ҳамчун фарқи байни арзиши аввалӣ ва арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ ҳисоб карда шавад. Нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ ҳангоми ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ ҳатман ба инобат гирифта шавад. Барои ин, бояд дар корхона комиссияи баҳодиҳӣ таъсис дода шавад, ки он арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосиро бо тартиб додани санади махсус тасдиқ мекунад. Арзиши барҳамдиҳӣ бояд ҳангоми ба баҳисобгирии муҳосибӣ қабул кардани объекти воситаҳои асосӣ аз ҷониби комиссияи баҳодиҳӣ муайян карда шавад. Дар муҳосибот дар асоси санади тартибдодаи комиссияи баҳодиҳӣ маълумотномаи муҳосибӣ тартиб дода мешавад, ки дар асоси он арзиши барҳамдиҳии объекти воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ инъикос карда мешавад.
Баҳисобгирии иҷораи молиявӣ (лизинг)	Пеш аз ҳама бояд санади меъёрии танзимкунандаи баҳисобгирии муҳосибии иҷораи молиявӣ (лизинг) таҳия ва тасдиқ карда шавад. Ин корро метавонад Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҳияи низомномаи баҳисобгирии муҳосибии амалиёти лизинг анҷом диҳад. Ҳангоми таҳияи он ба инобат гирифтани нишондодҳои СБҲМ (IFRS) 16 «Иҷора» тавсия дода мешавад. Бо тасдиқи санади мазкур тамоми мушкилоти баҳисобгирии муҳосибии амалиёти лизинг ҳалли худро меёбанд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Натиҷабарорӣ карда, қайд мекунем, ки санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрию ҳуқуқии бо баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи онҳо дахл мекунанд, асосан ба талаботи бақайдгирӣ, ҳифзи воситаҳои асосӣ ва назорати самаранокии истифодаи онҳо ҷавобгӯ мебошанд. Вале равандҳои баҳисобгирӣ, баҳодиҳӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дорои камбудии ҷиддӣ

буда, онҳоро бо истифодаи бартарихи таҷрибаи байналмилалии баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ метавон баргараф кард. Бинобар ин, ба андешаи мо дарёфти роҳҳои ҳалли мушкилоти дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ҷойдошта ба беҳгардии сифати ҳисоботи молиявии субъектҳои иқтисодӣ ва саҳеҳии иттилооти дар он овардашуда мусоидат мекунад.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Таҳқиқоти анҷомдодашуда имкон дод, ки як қатор нуқтаҳои назариявӣ, тавсия ва пешниҳодҳои амалӣ оид ба рушди назария, методика ва амалияи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ таҳия карда шаванд. Хулосаҳои муҳимтарини аз натиҷаи таҳқиқот таҳияшуда аз ҷумла инҳо мебошанд:

1. Воситаҳои асосӣ унсуре муҳими сармояи асосии субъекти иқтисодӣ ва дороиҳои дарозмуҳлати он мебошанд. Вале дар муҳтавои мафҳумҳои сармояи асосӣ ва дороиҳои дарозмуҳлат тафовут ба назар мерасад: ҳар як дорои дарозмуҳлат, ки дар тавозуни муҳосибии субъекти иқтисодӣ эътироф шудааст, ҳатман ба таркиби сармояи асосии он дохил мешавад, вале на ҳар як унсуре сармояи асосӣ метавонад дар тавозуни муҳосибӣ ҳамчун дорои дарозмуҳлат, махсусан ҳамчун воситаҳои асосӣ эътироф карда шавад. Ҳамин тариқ, дар диссертатсия чунин андешаи муалиф изҳор гардидааст, ки ба объектҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар қатори объектҳои дигар, аз ҷумла воситаҳои асосӣ ҳамчун унсуре таркибии муҳими сармояи асосӣ ва мувофиқан манбаъҳои маблағгузори онҳо мансуб мебошанд. Дар ин маврид ҳуди сармояи асосӣ объекти баҳисобгирии муҳосибӣ нест ва иттилоот дар бораи он дар ҳисоботи молиявӣ оварда намешавад. Аз ин ҷост, ки дар тарафи дороиҳои тавозун воситаҳои асосӣ ва дар тарафи уҳдадорихо ва сармоя – манбаъҳои пайдошавии воситаҳои асосӣ нишон дода мешаванд [2-М; 12-М; 18-М; 20-М].

2. Рушди усулҳои идоракунии воситаҳои асосӣ бо рушди амалияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартибдиҳии ҳисоботи молиявӣ ҳамрадиқ аст. Татбиқи СБҲМ дар амалияи миллии баҳисобгирии муҳосибӣ масъалаҳои рушди усулҳои баҳодиҳии воситаҳои асосиро аз нигоҳи таъсири арзиши онҳо ба нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисодии фаъолияти корхонаҳои муосир мубрам мегардонад. Дар баҳисобгирии муҳосибӣ интихоби усулҳои баҳодиҳӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ аз муҳтавои иқтисодии объектҳои мушаххаси

воситаҳои асосӣ вобаста мебошад. Аз сабаби он ки муқаррароти стандартҳои байналмилалӣ на ҳамеша бо амалия ва қоидаҳои миллии пешбурди баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосӣ мувофиқат мекунад, корбурди онҳо бе бозбинии усулҳо ва пойгоҳи методологии дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ амалкунандаи баҳодихӣ ва азнавбаҳодихии воситаҳои асосӣ ғайриимкон аст [5-М; 23-М; 25-М].

3. Воситаҳои асосӣ дар тафовут аз объектҳои дигари баҳисобгирии муҳосибӣ хусусиятҳои фарқкунандаи худро доранд. Ин хусусиятҳо аз тинати дороиҳои дарозмуҳлат бармеоянд ва дар навбати худ ба тартиби пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ таъсир мерасонанд. Дар ин маврид муҳлати тӯлони истифодаи нафъовари воситаҳои асосӣ барои ташкил ва пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ аз ҳама муҳим аст ва он муҳтавои аксари дигар масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибии воситаҳои асосиро муайян мекунад. Талаботи махсуси стандартҳои СБҲМ, ки ба воситаҳои асосӣ дахл мекунад, ҳамчунин метавонанд ба инъикоси воқеъбинонаи объектҳои воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ таъсири назаррас расонанд. Ба ин хотир ҳангоми истифодаи аввалии стандартҳои байналмилалӣ яке аз шаш истисно, ки СБҲМ (IFRS) 1 «Истифодаи аввалии СБҲМ» муқаррар кардааст, бояд ба инобат гирифта шавад. Яъне ҳангоми азнавбаҳодихии воситаҳои асосӣ ба сифати арзиши дар санаи азнавбаҳодихӣ пешбинишаванда қабул кардани арзише тавсия дода мешавад, ки объекти воситаҳои асосиро ҳарчи наздик ба арзиши тавозунии дар асоси равиши таърихӣ муайяншуда ва арзиши одилонаи он баҳо медиҳад [2-М; 8-М; 12-М; 22-М].

4. Омӯзиши вазъи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ дар аксари корхонаҳо нишон медиҳад, ки бо гузашти муҳлати тӯлонӣ аз оғози ислоҳот, ҳанӯз татбиқи СБҲМ дар низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ ба анҷом нарасидааст. Мушкилот ва масъалаҳои баҳсноки зиёд дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ, аз ҷумла дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ боқӣ мондаанд. Масъалаи муҳолифати

баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз яке аз мушкилоти асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Зеро мавҷудият ва арзиши воситаҳои асосӣ ба бузургии уҳдадорӣҳои субъектҳои иқтисодӣ, ки вобаста ба андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ пайдо мешаванд, таъсир мерасонад. Муҳтавои қонунгузори андоз имкон медиҳад, ки асосҳои методӣ ва ташкилӣ барои таъмини пешбурди муносиби баҳисобгирии андоз ба кор бурда шаванд. Вале ҳамзамон рисолати баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ, ки таъмини иттилооти саҳеҳ ва асоснок дар бораи вазъи молиявӣ ва нишондиҳандаҳои натиҷаҳои фаъолияти корхона ба истифодабарандаи асосии ҳисоботи молиявӣ – соҳибмулк мебошад, иҷро намегардад. Риояи талаботи қонунгузори андоз иҷрои муқаррароти СБҲМ ва низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибиро маҳдуд мекунад [1-М; 6-М; 13-М; 14-М; 24-М].

5. Имрӯз мушкилоти асосии баҳисобгирии барқарорсозии воситаҳои асосӣ дар ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ муайян нашудани мафҳумҳои бо самти мазкури баҳисобгирӣ алоқаманд ва тафсири онҳо, инчунин ҷой доштани тафовути қоидаҳои баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ ва баҳисобгирии андоз мебошад. Ҳангоми таснифи корҳои барқарорсозӣ корхонаҳо кӯшиш мекунанд, ки бештари корҳоро ҳамчун таъмир тасниф карда, масрафҳои онҳоро ба таркиби хароҷоти таъмир дохил кунанд, зеро чунин масрафҳоро метавон дарҳол ба хароҷоти ҷорӣ соқит кард, ки ин маблағи даромади андозбандишавандаи корхонаро кам мекунад. Хароҷоти навкунӣ ва мучаҳҳазсозии воситаҳои асосӣ тавассути истехлок ҷуброн карда мешаванд, зеро онҳо ба арзиши тавозунии объектҳои навкардашуда ва мучаҳҳазгардида зам карда мешаванд. Бо назардошти муҳтавои санадҳои меъёрии баҳисобгирии муҳосибӣ ва қонунгузори андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, корхонаҳо хароҷоти таъмирро метавонанд ё ба арзиши аслии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо) гузаронанд, ё ба арзиши объектҳои воситаҳои асосии таъмиршуда [3-М; 10-М; 11-М; 15-М; 17-М].

6. Сифати идоракунии воситаҳои асосӣ ба аксари нишондиҳандаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ корхона таъсир мерасонад. Вобаста ба ин, имрӯз иттилооти фаврӣ оид ба вазъи воситаҳои асосӣ ба кормандони низоми идоракунии ба хотири таъмини қабули қарорҳои идоракунии муносиб ва саривақтӣ зарур аст. Албатта, ин гуна иттилоот дар низоми баҳисобгирии идоракунии ташаккул ёфта, тавассути ҳисоботи идоракунии ба истифодабарандагон – мутахассисон ва роҳбарияти корхона барои асоснок кардани қабули қарорҳои идоракунии пешниҳод карда мешавад. Баҳисобгирии идоракунии дар корхонаҳо, дар тафовут аз баҳисобгирии муҳосибии молиявӣ нисбатан мустақил буда, барои ташкил ва пешбурди он қоидаҳо ё стандартҳои ягона талаб карда намешаванд. Дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ ҷиҳати муҳимтарин – баҳисобгирии истеҳлок мебошад, зеро маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшуда манбаи худии боэътимод барои маблағгузори воситаҳои асосӣ мебошанд. Маблағҳои ҳармоҳа ҳисобузамшудаи истеҳлоки воситаҳои асосӣ тавассути нархи фурӯш ба суратҳисоби корхона ворид шуда, дар баробари маблағҳои дигари худии корхона омехта мешаванд [1-М; 4-М; 18-М; 21-М].

7. Сиёсати истеҳлок фишанги муҳими таъсиррасонӣ ба иқтисодиёти миллӣ ва ҳам ба фаъолияти иқтисодии субъектҳои алоҳида мебошад. Имрӯз истеҳлок рисолати асосии худро, ки фароҳам овардани шароит барои таъмини молиявии тақрористеҳсоли воситаҳои асосӣ мебошад, иҷро накарда, балки ба манбаи ташаккули дороиҳои гардон табдил ёфтааст. Дар паёмади ислоҳоти иқтисодӣ истеҳлок ҳамчун вожаи иқтисодӣ қобилияти иҷрои вазифаҳои асосии худ – ҷуброн кардани арзиши воситаҳои асосӣ, ҷамъовари маблағ барои барқарор кардани онҳо, омода намудани иттилоот дар бораи вазъи коршоямии воситаҳои асосӣ ва ҳавасмандгардонии рушди иқтисодии техникаи фаъолияти корхонаҳо роҳ гуфтааст. Дар доираи субъектҳои иқтисодӣ – сиёсати истеҳлок ҳамчун унсур сиёсати молиявӣ ва баҳисобгирии муҳосибӣ бояд воситаи муҳими таъмини стратегияи рушди молиявии корхона бошад. Тақонбахши равандҳои навқунӣ ва муҷаҳҳазсозии техникаи корхонаҳои бахши воқеӣ бояд тарҳҳои

истеҳлок бошанд. Роҳандозӣ намудани ислоҳот дар соҳаи сиёсати истеҳлок имкон медиҳад, ки манбаъҳои маблағгузори сармоягузориҳо ба воситаҳои асосӣ барои таҷдиди иқтисодиёти миллӣ зиёд карда шаванд ва суръати рушди технологияҳои истеҳсоли аз ҳисоби навкунии онҳо бо роҳи аз истифода баровардани ҳиссаи онҳо то лаҳзаи анҷоми муҳлати истифода баланд карда шавад. Гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисодиёти инноватсионӣ метавонад танҳо бо таҳияи низоми тадбирҳои ҳадафнок оид ба такмили танзимкунии андозбандӣ ва назорати қатъии давлат таъмин карда шавад [2-М; 6-М; 7-М; 8-М; 9-М; 14-М; 22-М].

8. Камбудии дар қонунгузори миллӣ, ки ба баҳисобгирии муҳосибӣ дахл мекунад, барои беҳгардони раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ монеаҳои муайяно ба миён меоранд. Қоидаҳои амалкунандаи баҳисобгирии муҳосибӣ, ки бо низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ муқаррар гардидаанд, дорои як қатор тафовут аз муқаррароти СБҲМ мебошанд. Азбаски дар амалияи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми муайян кардани арзиши истеҳлокшавандаи объектҳои воситаҳои асосӣ нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ ба инобат гирифта намешавад, маблағҳои дар давраҳои ҳисоботи ҳисобузамшавандаи истеҳлок метавонанд воқеъбинона набошанд. Бо вучуди мавҷуд будани санадҳои меъерӣ, ҳоло дар амалияи корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ ба таври васеъ ба кор бурда намешавад. Сабаби истифода нашудани азнавбаҳодиҳӣ пеш аз ҳама – ин талаботи қонунгузори андоз вобаста ба инъикос нагардидани натиҷаи азнавбаҳодиҳӣ барои ҳадафҳои баҳисобгирии андоз мебошад [3-М; 5-М; 10-М; 16-М; 23-М; 25-М].

9. Санадҳои қонунгузорӣ ва меъерӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи онҳо дахл мекунад, асосан ба талаботи бақайдгирӣ, ҳифзи воситаҳои асосӣ, пешниҳод кардани иттилооти зарурӣ барои идоракунӣ ва

назорати самаранокии истифодабарии онҳо ҷавобгӯ мебошанд. Вале равандҳои баҳисобгирӣ, баҳодихӣ ва дар ҳисоботи молиявӣ инъикос кардани иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дорои камбудии ҷиддӣ мебошанд ва онҳоро бо истифодаи баргариҳои таҷрибаи байналмилалӣ пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявӣ метавон баргараф кард. Бинобар ин, ба андешаи мо дарёфти мушкилоти дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ҷойдошта, инчунин роҳҳои асосии ҳалли онҳо ба беҳгарии сифати тартиб додани ҳисоботи молиявӣ субъектҳои иқтисодӣ ва саҳеҳии иттилооти дар он овардашуда дар бораи воситаҳои асосӣ мусоидат мекунад [2-М; 5-М; 6-М; 8-М; 12-М; 20-М; 23-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Шумораи зиёди равишҳои тафсири моҳияти воситаҳои асосӣ, муқаррарот оид ба тасниф ва эътирофкунии онҳо дар баҳисобгирии муҳосибӣ аз муҳим будани масъалаи баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии субъектҳои иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Таҳияи тафсири пурра ва дурусти мафҳум ва зикри моҳияти воситаҳои асосӣ ҳамчун объекти баҳисобгирии муҳосибӣ барои ташаккули амсилаи аз ҷиҳати иқтисодӣ дурусти баҳисобгирии воситаҳои асосӣ имкон медиҳад.

2. Ба хоҳири таҳияи методологияи ягонаи баҳодихии воситаҳои асосӣ зарур мешуморем, ки ба таркиби арзиши аввалии воситаҳои асосии дар ҳолатҳои аз хариди муқаррарӣ бо пардохт ва мустақилона сохтани онҳо фарқкунанда ба корхона воридшуда хароҷоти бевосита ба воридшавии онҳо алоқаманд (масалан, хароҷоти расонидан) зам карда шаванд. Бинобар ин, бояд арзиши аввалии воситаҳои асосӣ, ки дар асоси муқаррароти СБҲМ ташаккул ёфтааст ва дар ҳолатҳои мазкур қабул шудааст, ҳамчун арзиши одилонаи баробар ба маблағи хароҷоти бевосита бо қабул кардани онҳо алоқаманд муайян карда шавад.

3. Имконияти бозбинии муҳлати истифодаи нафъовари объекти воситаҳои асосӣ, ки СБҲМ (IAS) 16 «Воситаҳои асосӣ» пешбинӣ кардааст, қобили қабул аст, зеро рушди техника ва технология дар шароити муосир ба ҳарчи кӯтоҳ

шудани муҳлатҳои фарсудашавии маънавӣ ва ҷисмонии объектҳои воситаҳои асосӣ боис мешавад ва ба эътибор гирифтани онҳо дар лаҳзаи ба баҳисобгирӣ қабул кардани объектҳои воситаҳои асосӣ мушкул аст.

4. Тавре таҳқиқи муҳтавои ҳисоботи молиявӣ дар аксар корхонаҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ, ки имрӯз дар ҳисоботи молиявӣ оварда мешавад, на ҳамеша пурра ва саҳеҳ аст, зеро муқаррароти қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла қонунгузори андоз бо муқаррароти СБҶМ мувофиқат намеkunанд. Бинобар ин, барои такмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисобот оид ба воситаҳои асосӣ чораандешӣ кардан зурур аст.

5. Дар нақшаи ҳисобҳои амалкунанда ҳисоби мушаххас барои баҳисобгирии захираи таъмири воситаҳои асосӣ пешбинӣ нашудааст, вале корхонаҳо метавонанд бо ин мақсад ҳисоби 22440 «Дигар захираҳои ҳисобкардашуда»-ро истифода баранд, ё дар нақшаи кории ҳисобҳои худ ҳисоби алоҳидаи 22450 «Захира барои таъмири воситаҳои асосӣ» ворид кунанд.

6. Дар ҳисоботи молиявӣ истифодаи ҳадафноки маблағҳои истеҳлоки ҳисобузамшуда инъикос намеёбад ва дар асоси он наметавон муайян кард, ки маблағҳои истеҳлок маҳз ба кадом самтҳо сафарбар мешаванд. Камбудии мазкур метавонад дар низоми баҳисобгирии идоракунии бартараф карда шавад. Кафили амалкунии бобарори корхонаҳои истеҳсолии муосир ташкили дурусти баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ ва ҳисобузамкунии истеҳлоки онҳо буда, он имкон медиҳад, ки корхонаҳо иттилооти пурра, саҳеҳ ва заруриро оид ба воситаҳои асосӣ ва истеҳлоки онҳо саривақт ба даст оранд. Истифодаи ин гуна иттилоот ҳангоми қабули қарорҳои идоракунии ба натиҷаҳои фаъолияти корхона таъсири мусбат мерасонад.

7. Бояд тадбирҳои зарурӣ барои пурзӯр намудани нақши сиёсати истеҳлок ҳамчун унсури сиёсати баҳисобгирии корхона ва механизми ҳавасмандгардонии сармоягузори ба навкунии воситаҳои асосӣ роҳандозӣ карда шаванд. Дар асоси таҳлил ва арзёбии шароити корбурди усулҳои ҳисобузам кардани истеҳлок

метавон тасдиқ кард, ки имрӯз онҳо азнавсозии пурраи воситаҳои асосии корхонаҳоро дар шароити таваррум таъмин карда наметавонанд. Барои ҳалли масъалаи мазкур усули истехлоки босуръат равиши нисбатан мақбул мебошад ва бояд истифодаи он мутобиқи санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ иҷозат дода шавад.

8. Ба инобат гирифтани нишондиҳандаи арзиши барҳамдиҳӣ ҳангоми ҳисобкунии истехлоки воситаҳои асосӣ тавсия дода мешавад. Ҳамчунин дар шароити иқтисодии имрӯзаи фаъолияти корхонаҳо, ки бо сатҳи баланди таваррум ҳамрадиф аст, баҳодиҳии воситаҳои асосӣ бо арзиши аввали мақбул аст.

9. Ҳангоми баррасии масъалаи такмили раванди ташаккули иттилоот дар бораи воситаҳои асосӣ дар ҳисоботи молиявӣ ба вазъи баҳисобгирии воситаҳои асосии ба иҷораи молиявӣ супоридашуда диққати ҷиддӣ бояд дод. Масъалаҳои дурустии баҳодиҳии объектҳои воситаҳои асосии ба лизинг додашуда (гирифташуда), уҳдадориҳои тибқи шартномаи лизинг пайдошуда, инъикос кардани пардохтҳои иҷоравӣ (лизингӣ), инчунин пуррагии кушодадиҳии ин гуна иттилоот дар ҳисоботи молиявӣ бояд аҳамияти махсус пайдо кунанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санади меъёрии махсусе таҳия намудан зарур аст, ки бевосита баҳисобгирии амалиёти бо лизинг алоқамандро танзим кунад. Дар низомномаҳои миллии баҳисобгирии муҳосибӣ низ масъалаҳои баҳисобгирии амалиёти лизингро бояд баррасӣ кард.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдулмуминзода, Н.А. Масъалаҳои баҳодихӣ ва ташкили баҳисобгирии таркибии доройҳои биологӣ дар соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Н.А. Абдулмуминзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. - № 5. – С. 14-19
2. Агошкова, Н.Н. Формирование и отражение в бухгалтерском учете стоимости основных средств в соответствии с требованиями международных стандартов финансовой отчетности [Текст] / Н.Н. Агошкова // Международный бухгалтерский учет. – 2012. - № 21 (219). – С. 35-43
3. Адаменко, А.А., Столярова, М.А., Хорольская, Т.Е. Модель учета основных средств в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности [Текст] / А.А. Адаменко, М.А. Столярова, Т.Е. Хорольская // Естественно-гуманитарные исследования. – 2021. - № 33 (1). – С. 219-224
4. Алдарова, Т.М. Учет аренды у арендатора: анализ положений МСФО (IAS) 17 «Аренда» и МСФО (IFRS) 16 «Аренда» [Текст] / Т.М. Алдарова // Аудиторские ведомости. - 2016. - № 6. - С. 40-56
5. Астахов, В.П. Бухгалтерский учет и налогообложение основных средств [Текст] / В.П. Астахов. – Ростов н/Д: МарТ, 1999. – 253 с.
6. Бабенко, М.А. Механизм совершенствования государственной амортизационной политики в контексте модернизации российской экономики [Текст] / М.А. Бабенко // Финансы и кредит. - 2014. - № 25. - С. 16–25
7. Барфиев, К.Х., Собиров, Н.М. Совершенствование бухгалтерского учета и отчетности в аграрном секторе экономики Республики Таджикистан на основе МСФО [Текст] / К.Х. Барфиев, Н.М. Собиров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2013. - № 2/2 (107). – С. 30-34

8. Барфиев, Қ.Х. Таҳлили иқтисодӣ. Китоби дарсӣ [Матн] / Қ.Х. Барфиев. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 400 с.
9. Бобиев, И.А. Таҷрибаи байналмилалӣ ташаккулёбӣ ва пешниҳоди ҳисоботи сегментӣ дар низоми баҳисобгирии муҳосибии корхона [Матн] / И.А. Бобиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2021. - № 1. – С. 78-86
10. Бобоев, М.У. Гузариш ба СБҲМ ва рушди низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.У. Бобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. - № 5. – С. 20-27
11. Бобоев, М.У. Оценка стоимости объектов учета в международных стандартах финансовой отчетности [Текст] / М.У. Бобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. - № 9. – С. 181-185
12. Будякова, М.В. Проблемы и перспективы совершенствования амортизационной политики [Текст] / М.В. Будякова // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2010. - № 2. – С. 39-45
13. Буйвис, Т.А. Совершенствование амортизационной политики предприятия [Текст] / Т.А. Буйвис // Сибирская финансовая школа. – 2018. - № 6 (131). – С. 165-169
14. Варпаева, И.А. Нормативное регулирование учета затрат на восстановление объектов основных средств [Текст] / И.А. Варпаева // Бухгалтер и закон. - 2013. – № 3 (165). – С. 13–17
15. Варпаева, И.А. Учет затрат на восстановление объектов основных средств полиграфических предприятий [Текст] / И.А. Варпаева // Бухгалтерский учет в издательстве и полиграфии. - 2013. - № 3 (165). - С. 2-6
16. Веретенникова, И.И. Амортизация и амортизационная политика. Монография [Текст] / И.И. Веретенникова. - М.: Финансы и статистика, 2004. – 188 с.

17. Воробьев, С.В. Экономическая сущность учета основных средств [Текст] / С.В. Воробьев, О.С. Коденцева, А.С. Обметица // Вестник научных конференций. – 2019. - № 1-1 (41). – С. 18-22
18. Гарматенко, Я.А., Смирнова, Л.Д. Оценка основных средств как важнейшая предпосылка их учета [Текст] / Я.А. Гарматенко, Л.Д. Смирнова // Финансы, учет, банки. – 2018. - № 4 (25). – С. 36-41
19. Герасимов, Б.И., Коновалова, Т.М., Спиридонов, С.П. Экономический анализ: учебное пособие [Текст] / Б.И. Герасимов, Т.М. Коновалова, С.П. Спиридонов. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – Ч. 1. – 64 с.
20. Гетьман, В.Г. Назревшие вопросы совершенствования бухгалтерского учета основных средств [Текст] / В.Г. Гетьман // Международный бухгалтерский учет. – 2013. - № 14 (260). – С. 2-13
21. Голов, С.Ф. Финансовый и управленческий учет [Текст] / С.Ф. Голов, В.И. Ефименко. – К.: Автоинтерсервис, 1996. – 544 с.
22. Гонин, В.Н., Панченко, Е.Ю., Кибирева, Е.Б., Номоконова, О.А. Подходы к оценке и переоценке основных средств по российским и международным стандартам [Текст] // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2021. – Т. 27. - № 3. – С. 87-98
23. Гордеева, Г.П., Плотникова, Н.Г., Злобин, А.М. Проблемные аспекты механизма использования амортизационных отчислений в качестве источника воспроизводства [Текст] / Г.П. Гордеева, Н.Г. Плотникова, А.М. Злобин // Финансы и кредит. - 2014. - № 37. - С. 23–31
24. Грэй, С. Дж., Нидлз, Б.Е. Финансовый учет: глобальный подход [Текст] / С.Дж. Грэй, Б.Е. Нидлз. – М: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с.
25. Дадоматов, Д.Н., Қўзибоева, Б.М. Таҳияи усули баҳисобгирии дороиҳои биологӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи СБҲМ [Матн] / Д.Н. Дадоматов, Б.М. Қўзибоева // Паёми Донишгоҳи давлатии

Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2022. - № 1-1 (95). – С. 206-212

26. Даниленков, В.Л. Еще раз к вопросу об амортизационных отчислениях [Текст] / В.Л. Даниленков // Балтийский экономический журнал. – 2014. - № 2 (12). – С. 126-131

27. Данилова, Н.Н. Проблемы и пути совершенствования амортизационной политики промышленных предприятий [Текст] / Н.Н. Данилова // Вестник КрасГАУ. – 2011. - № 2. – С. 9-13

28. Дружиловская, Т.Ю., Дрыгинкина, В.А. Современные проблемы последующей оценки основных средств в учете российских организаций [Текст] / Т.Ю. Дружиловская, В.А. Дрыгинкина // Международный бухгалтерский учет. – 2015. - № 35. – С. 2-14

29. Дружиловская, Т.Ю. Учет основных средств: нормативное регулирование и российская практика [Текст] / Т.Ю. Дружиловская, В.А. Дрыгинкина // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. – 2014. - № 23 (359). – С. 2-9

30. Дружиловская, Э.С. Методика оценки основных средств в бухгалтерском учете [Текст] / Э.С. Дружиловская // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. - № 2 (1). – С. 262-269

31. Дружиловская, Э.С. Современные проблемы оценки активов в российском бухгалтерском учете [Текст] / Э.С. Дружиловская // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: социальные науки. – 2016. - № 1 (41). – С. 29-37

32. Дружиловская, Э.С. Современные проблемы первоначальной и последующей оценки основных средств в российском и международном бухгалтерском учете [Текст] / Э.С. Дружиловская // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2017. - № 2 (46). – С. 7-14

33. Дружиловская, Э.С. Учет основных средств по новым правилам [Текст] / Э.С. Дружиловская // Все для бухгалтера. – 2013. - № 3 (273). – С. 19-28

34. Едророва, В.Н., Гарахина, И.В. Комплексный метод оценки амортизационных отчислений и контроль за их целевым использованием [Текст] / В.Н. Едророва, И.В. Гарахина // Экономический анализ: теория и практика. - 2008. - № 12. - С. 8–12
35. Ендовицкий, Д.А. Переосмысление классификаций основных средств и оценка возможностей их применения в бухгалтерском учете [Текст] / Д.А. Ендовицкий, К.Н. Мокшина // Экономический анализ: теория и практика. – 2013. - № 24 (327). – С. 2-9
36. Ендовицкий, Д.А., Мокшина, К.Н. Сущность основных средств как объекта бухгалтерского учёта в контексте проблем учёта капитала [Текст] / Д.А. Ендовицкий, К.Н. Мокшина // Международный бухгалтерский учет. – 2013. - № 25 (271). – С. 31-38
37. Зиёев, З.М., Курбонов, А.К. Развитие лизинга в сельском хозяйстве Таджикистан [Текст] / З.М. Зиёев, А.К. Курбонов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. - № 7. – С. 43-47
38. Иванова, Ю.О. Управленческий учет амортизации основных средств [Текст] / Ю.О. Иванова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2007. - № 3 (66). – С. 106-111
39. Калемуллоев, М.В. Диагностика финансового состояния организации: понятие и сущность [Текст] / М.В. Калемуллоев / Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2019. - № 3 (26). – С. 126-132
40. Калуцкая, Н.А. Сущность основных средств в российской учетной практике [Текст] / Н.А. Калуцкая, С.Н. Коваленко, М.Р. Загулаев // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. – 2015. - № 4 (9). – С. 143-149
41. Карагодин, Д.А. Сравнительная характеристика методик учета и оценки основных средств и их влияние на величину производственных затрат

[Электронный ресурс] / Д.А. Карагодин // Интернет-журнал «Науковедение». – 2015. - Том 7. - № 3 (28) / Режим доступа: URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/31EVN315.pdf>

42. Каримов, Б.Х. Таҳлили раванди ислоҳоти низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. - № 3 (42). – С. 23-34

43. Каримов, Б.Х. Таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушди низоми миллии баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2021. - № 4. – С. 169-179

44. Каримов, Б.Х., Каримиён, М.Б. Масъалаҳои эътирофкунии даромади корхонаи тичоратӣ / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2020. – № 1 (30). - С. 47-53

45. Каримов, Б.Х., Каримиён, М.Б., Каримиён, М.Б. Баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён, М.Б. Каримиён. – Душанбе: Ирфон, 2020. – 444 с.

46. Каримов, Б.Х., Каримиён, М.Б. Современное состояние бухгалтерского учета в Республике Таджикистан. Монография / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён. – Душанбе: ИПС, 2018. – 350 с.

47. Касьянова, Г.Ю. Основные средства: бухгалтерский и налоговый учет [Текст] / Г.Ю. Касьянова. – М.: АБАК, 2009. – 244 с.

48. Касьянова, С.А. Методические подходы в оценке ликвидационной стоимости объектов основных средств [Текст] / С.А. Касьянов // Вестник экономики и менеджмента. – 2022. - № 4. – С. 4-9

49. Кемаева, С.А., Кемаев, К.В. Учет затрат на ремонт основных средств в свете требований российских и международных стандартов [Текст] / С.А. Кемаева, К.В. Кемаев // Международный бухгалтерский учет. – 2015. - № 36 (378). – С. 18-32

50. Ковалев, В.В., Ковалев, Вит. В. Анализ баланса, или как понимать баланс [Текст] / В.В. Ковалев, В.Вит. Ковалев. – М.: Изд-во Проспект, 2013. – 784 с.
51. Кидяева, М.С., Ёлгина, Е.А. Учет расходов на восстановление объектов основных средств [Текст] / М.С. Кидяева, Е.А. Ёлгина // Учет, анализ и аудит: проблемы теории и практики. – 2011. - № 6. – С. 77-80
52. Кинева, Т.С., Круць, Е.В. Генезис познания сущности основных средств предприятия [Текст] / Т.С. Кинева, Е.В. Круць // Актуальные проблемы экономики и управления на предприятиях машиностроения, нефтяной и газовой промышленности в условиях инновационно-ориентированной экономики. – 2014. – Т. 1. – С. 361-367
53. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021, № 1844 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: https://andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code__18-03-2022-RT_tj.pdf
54. Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми 2 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/ кодекси-граждани-ҷумҳурии-тоҷикистон-қисми-дуюм>
55. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj>
56. Коровина, Л.Н. Восстановление основных средств: идентификация и учет [Текст] / Л.Н. Коровина, Е.А. Баева // Социально-экономические явления и процессы. - 2017. - Т. 12. - № 3. - С. 100-107
57. Куликова, Л.И. Основные средства: признание и оценка в соответствии с МСФО [Текст] / Л.И. Куликова // Бухгалтерский учет. - 2012. - № 7. - С. 15-19
58. Кутер, М.И. Теория бухгалтерского учета [Текст] / М.И. Кутер. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 592 с.
59. Кучерова, Е.В., Шеслер А.Н. Управленческий учет амортизации основных средств [Текст] / Е.В. Кучерова, А.Н. Шеслер / Современная

экономика: актуальные вопросы, достижения и инновации. Сборник статей XIV Международной научно-практической конференции (Пенза, 25 февраля 2018 года). – Пенза: Издательство МЦНС «Наука и просвещение», 2018. – С. 79-81

60. Қодирова, Г.Т. Мушкилоти корбурди стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Г.Т. Қодирова // Паёми Донишгоҳи миллии тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. - № 2. – С. 136-145

61. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти баҳодихӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-фаъолияти-баҳодихӣ>

62. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-баҳисобгирии-муҳосибӣ-ва-ҳисоботи-молиявӣ>

63. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj/content/қонуни-ҷумҳурии-тоҷикистон-дар-бораи-иҷораи-молиявӣ-лизинг>

64. Лапуста, М.Г., Мазурина, Т.Ю., Скамай Л.Г. Финансы организаций (предприятий): учебник [Текст] / М.Г. Лапуста, Т.Ю. Мазурина, Л.Г. Скамай. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 575 с.

65. Лиснянская, Н.Е. Сущность основных средств как объекта бухгалтерского учета [Текст] / Н.Е. Лиснянская // Форум молодых ученых. – 2020. - № 12 (52). – С. 315-318

66. Ложкина, С.Д. Использование методов учета основных средств в управленческом учете при переходе на международные стандарты финансовой отчетности [Текст] / С.Д. Ложкина // Сегодня и завтра российской экономики. – 2009. - № 23. – С. 55-59

67. Луғати тафсирии истилоҳоти стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми астрасӣ: URL: <http://minfin.tj/downloads/farmoish%20duum.pdf>
68. Любимцев, Ю.И. Цикл воспроизводства и амортизация основных фондов [Текст] / Ю.И. Любимцев. – М.: Экономика, 1973. – 174 с.
69. Макарова, О.В., Нестеренко, А.Р. Вопросы отражения в учете расходов на ремонт основных средств и методики их внутреннего контроля в учетной политике [Текст] / О.В. Макарова, А.Р. Нестеренко / Актуальные проблемы социально-экономического развития общества / Сборник трудов по материалам I Национальной научно-практической конференции (Феодосия, 21 февраля 2019 года). – Керчь: Издательство ФГБОУ ВО Керченский государственный морской технологический университет, 2019. – С. 84-90
70. Маковеев, А.Н. Восстановление основных средств [Текст] / А.Н. Маковеев, И.М. Акиншина, Е.В. Поспелова // Экономика железных дорог. - 2013. – № 5. - С. 27-47
71. Маргулис, А.Ш. Бухгалтерский учет в отраслях народного хозяйства / А.Ш. Маргулис. – М.: Финансы, 1973. – 456 с., с. 24–50
72. Маркс, К. Капитал Т. 2 [Электронный ресурс] / К. Маркс / Режим доступа: URL: <https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital2/kapital2-08.html#c8>
73. Мезенин, Н.А. Инновационный управленческий учет основных средств в организациях [Текст] / Н.А. Мезенин / Наука и бизнес: условия взаимодействия индустриального партнерства / Материалы Международной научно-практической конференции (Нижний Тагил, 27 апреля 2017 года). – Екатеринбург: Издательство «Уральский государственный экономический университет», 2017. – С. 261-264
74. Мирзоалиев, А.А., Низомов, С.Ф. Переоценка имущества: отдельные аспекты отражения в учете и отчетности [Текст] / А.А. Мирзоалиев, С.Ф. Низомов / Бухгалтерский учет: достижения и научные перспективы XXI века /

Материалы Международной научно-практической конференции кафедры бухгалтерского учета Российского университета кооперации (г. Москва, 28 ноября 2017 года). – Москва: Издательство «Канцлер», 2017. – С. 220-228

75. Мирзоалиев, А.А., Холикова, М.И. Финансовая отчетность по МСФО: Методологические и методические проблемы составления [Текст] / А.А. Мирзоалиев, М.И. Холикова // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2022. - № 3 (42). – С. 188-197

76. Мордовкин, А.В. Бухгалтерский учет и налогообложение основных средств [Текст] / А.В. Мордовкин. – М.: Главбух, 1999. – 144 с.

77. МСФО (IAS) 2 «Запасы» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://finotchet.ru/articles/133/>

78. МСФО (IAS) 16 «Основные средства» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://finotchet.ru/articles/138>

79. МСФО (IAS) 23 «Затраты по займам» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://finotchet.ru/articles/25/>

80. МСФО (IAS) 37 «Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://finotchet.ru/articles/974/>

81. МСФО (IAS) 40 «Инвестиционная недвижимость» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://finotchet.ru/articles/157/>

82. МСФО (IFRS) 16 «Аренда» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://finotchet.ru/articles/1475/>

83. Мялкина, А.Ф., Оводкова, Т.А., Трегубова, В.М. Принципы учета и формирования информации об основных средствах в финансовой отчетности: международная и российская практика [Текст] / А.Ф. Мялкина, Т.А. Оводкова, В.М. Трегубова // Социально-экономические явления и процессы. - 2014. - Т.9. - № 10. - С. 72-79

84. Намятова, Л.Е. Фонд амортизации как основной источник инвестиций [Текст] / Л.Е. Намятова // Вестник УГТУ-УПИ. - 2004. - № 10. - С. 98–103
85. Нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибии ҷаъолияти молиявӣ-ҳочагии субъектҳои ҳочагидорӣ ва Нишондоди методӣ оиди татбиқи нақшаи ҳисобҳои баҳисобгирии муҳосибии ҷаъолияти молиявӣ-ҳочагии субъектҳои ҳочагидорӣ. Фармоиши Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2011, № 41 [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://minfin.tj/downloads/farmoish%20sevum.pdf>
86. Нечаев, А.С. Анализ основных положений формирования эффективной амортизационной политики промышленного предприятия [Текст] / А.С. Нечаев // Бизнес, менеджмент и право. – 2010. - № 1 (21). – С. 103-105
87. Нидлз, Б. Принципы бухгалтерского учета [Текст] / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
88. Низамутдинова, А.М. Учет амортизируемой и ликвидационной стоимости основных средств [Текст] / А.М. Низамутдинова // Бухгалтерский учет. – 2009. - № 12. – С. 76-79
89. Низомов, С.Ф. Реформа бухгалтерского учета в Республике Таджикистан: проблемы и перспективы развития [Текст] / С.Ф. Низомов // Аудит и финансовый анализ. – 2010. - № 2. – С. 73-76
90. Низомов, С.Ф., Каримиён, М.Б. Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ: қоидаҳои СБҲМ ва Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / С.Ф. Низомов, М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 5. – С. 14-24
91. Остапова, В.В., Краснова, М.В. Амортизационная политика организации: учетно-аналитический аспект [Текст] / В.В. Остапова, М.В. Краснова // Транспортное дело России. – 2022. - № 5. – С. 116-119

92. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://www.president.tj/node/25005>
93. Палий, В.Ф. Теория бухгалтерского учета: современные проблемы [Текст] / В.Ф. Палий. – М.: Бухгалтерский учет, 2007. – 88 с.
94. Палий, В.Ф. Оценка в бухгалтерском учете [Текст] / В.Ф. Палий // Бухгалтерский учет. – 2007. - № 3. – С. 56-59
95. Пансков, В.Г. Новая амортизационная политика как инструмент налогового регулирования [Текст] / В.Г. Панскова // Экономика и управление: проблемы, решения. – 2021. - № 4. – Т. 4. – С. 35-41
96. Переверзев, М.П. Бухгалтерский учет: учебное пособие [Текст] / М.П. Переверзев, А.М. Лунева. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 240 с.
97. Пласкова, Н.С., Хушвахтзода, К.Х. Развитие методологии учетно-аналитического обеспечения системы управления организацией. Монография [Текст] / Н.С. Пласкова, К.Х. Хушвахтзода. – Душанбе: Эр-Граф, 2022. – 276 с.
98. Пласкова, Н.С., Хушвахтзода, К.Х. Инвестиционный анализ. Учебное пособие [Текст] / Н.С. Пласкова, К.Х. Хушвахтзода. – Душанбе: Эр-Граф, 2022. – 180 с.
99. Положение по бухгалтерскому учету ПБУ 4/2002 «Основные средства». Приказ Министерства финансов Республики Таджикистан от 11 января 2002 года, № 6 [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://minfin.tj/downloads/prikaz17.pdf>
100. Пономарева, Н.В. Амортизационная политика предприятий в Европейском Союзе [Текст] / Н.В. Пономарева // Международный бухгалтерский учет. 2016. - № 20. – С. 2-14
101. Попова, Ю.А. Проблема оценки ликвидационной стоимости для учета амортизационных отчислений [Текст] / Ю.А. Попова // Дискуссия. – 2022. - № 2 (111). – С. 70-76

102. Проняева, Л.И. Новые подходы к формированию стоимости основных средств в бухгалтерском учете [Текст] Л.И. Проняева // Научный результат. Серия: Экономические исследования. – 2016. – Т. 2. - № 1. – С. 48-56
103. Проняева, Л.И., Агошкова, Н.Н. Модели оценки основных средств в российской и международной учетной практике [Текст] / Л.И. Проняева, Н.Н. Агошкова // Все для бухгалтера. – 2008. - № 6 (222). – С. 10-18
104. Путихин, Ю.Е. Особенности бухгалтерского учета и налогообложения основных средств в современных условиях ведения бизнеса / Ю.Е. Путихин, В.В. Шнайдер // Вестник НГИЭИ. – 2016. - № 3 (58). – С. 106-112
105. Рабаданова, Ж.Б., Магомедов, Ш.М. Вопросы учета затрат на восстановление основных средств [Текст] / Ж.Б. Рабаданова, Ш.М. Магомедов // Актуальные вопросы современной экономики. – 2019. - № 6-2. – С. 387-393
106. Рогуленко, Т.М., Егорова, Е.О. Сущность основных средств как объекта бухгалтерского учета [Текст] / Т.М. Рогуленко, Е.О. Егорова // Вестник университета. – 2017. - № 1. – С. 129-134
107. Рожкова, Н.В., Масальская, М.В. Особенности применения амортизационной политики для целей бухгалтерского учета и налогообложения [Текст] / Н.В. Рожкова, М.В. Масальская // Международное научное издание Современные фундаментальные и прикладные исследования. - 2017. - № 1 (24). - С. 234-238
108. Рожнова, О.В. Актуальные вопросы оценки по справедливой стоимости активов и обязательств [Текст] / О.В. Рожнова // Международный бухгалтерский учет. – 2013. - № 23 (269). – С. 2-8
109. Романова, Л.Е., Давыдова, Л.В., Коршунова, Г.В. Экономический анализ: учебное пособие [Текст] / Л.Е. Романова, Л.В. Давыдова, Г.В. Коршунова. - СПб.: Питер, 2011. - 336 с.
110. Савельев, Н.Н. Амортизационная политика для экономического роста и структурного развития [Электронный источник] / Н.Н. Савельев // Режим доступа: URL: <https://uralcci.com/common/upload/files/93.doc>

111. Семейон, В.С. Оценка основных средств в украинской и венгерской учетной практике [Текст] / В.С. Семейон // Вестник ВХНУ. – 2010. - № 4. – С. 96-100
112. Сенчагов, В.К. Экономика, финансы, цены: эволюция, трансформация, безопасность. Монография [Текст] / В.К. Сенчаков. – М.: Анкил, 2010. – 1120 с.
113. Сигидов, Ю.И., Ткаченко, А.С., Гусева, В.М. Проблемы оценки и переоценки основных средств [Текст] / Ю.И. Сигидов, А.С. Ткаченко, В.М. Гусева // Естественно-гуманитарные исследования. – 2019. - № 26 (4). – С. 304-307
114. Слабинская, И.А., Ровенских, В.А. О современных методиках учета ремонта и модернизации основных средств [Текст] / И.А. Слабинская, В.А. Ровенских // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. - 2012. - № 10- (298). – С. 28-31
115. Смит, А. О природе капитала, его накоплении и применении. Книга 2. Серия: Исследование о природе и причинах богатства народов [Электронный ресурс] / А. Смит / Режим доступа: URL: <https://avidreaders.ru/download/o-prirode-kapitala-ego-nakoplenii-i.html?f=epub>
116. Соколов, М.М. О насущной необходимости более активного использования ускоренной амортизации в развитии экономики России // Мир перемен. - 2014. - № 4. - С. 38-50
117. Соколов, Я.В., Ковалев, В.В. Учет в условиях инфляции [Текст] / Я.В. Соколов, В.В. Ковалев // Бухгалтерский учет. - 1993. - № 1. - С. 8-12
118. Соколов, Я.В. Основы теории бухгалтерского учета [Текст] / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 496 с.
119. Сухарев, И.Р., Сухарева, О.А. Практическое применение требований МСФО в российских условиях: учет основных средств [Текст] / И.Р. Сухарев, О.А. Сухарева // Международный бухгалтерский учет. – 2010. - № 3 (135). – С. 2-8

120. Табаров, А.Д. Усулҳои ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар замони муосир [Матн] / А.Д. Табаров // Паёми молия ва иқтисод. – 2019. - № 1 (17). – С. 69-76
121. Тихонова, Е.В. Амортизационная политика и ее влияние на формирование финансовых ресурсов предприятия [Текст] / Е.В. Тихонова // Устойчивое развитие науки и образования. – 2019. - № 1. – С. 54-61
122. Ткач, В. И. Международные принципы учета амортизационных отчислений [Текст] / В.И. Ткач // Экономист. – 1995. – № 7. – С. 63–71
123. Торопова, И.С. Учет восстановления основных средств [Текст] / И.С. Торопова / Актуальные вопросы учета и управления в условиях информационной экономики / Материалы Всероссийской научно-практической конференции (Севастополь, 17-18 мая 2018 года). – Севастополь: Издательство ООО «Рибест», 2018. - С. 89-94
124. Тохирова, Р.С. Бухгалтерский учет инновационной деятельности на предприятиях текстильной промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Р.С. Тохирова // Аудит. – 2021. – № 10. – С. 34-38
125. Тошматов, М.Н. Ташаккули модели сармоягузорӣ барои рушди босуръати саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир [Матн] / М.Н. Тошматов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2022. - № 2 (78). – С. 159-170
126. Туякова, З.С., Черемушникова, Т.В. Особенности учета и оценки основных средств на различных этапах их жизненного цикла в соответствии с требованиями МСФО [Текст] / З.С. Туякова, Т.В. Черемушникова // Международный бухгалтерский учет. – 2015. - № 38. – С. 2-23
127. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн] / Иборат аз 2 ҷилд. Ҷилди 2 / Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон (нашри дувум). - Душанбе, 2010. - 1095 с.
128. Фрадина, Т.И. Амортизационная политика фирмы как средство повышения инвестиционной активности предприятий [Текст] / Т.И. Фрадина // Международный бухгалтерский учет. – 2011. - № 9 (159). – С. 36-42

129. Хендриксен, Э.С., Ван Бреда, М.Ф. Теория бухгалтерского учета [Текст] / Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

130. Хорольская, Т.Е., Еремина, Н.В., Гулин, В.С. Особенности оценки и переоценки объектов основных средств [Текст] / Т.Е. Хорольская, Н.В. Еремина, В.С. Гулин // Естественно-гуманитарные исследования. – 2021. - № 36 (4). – С. 323-327

131. Хоружий, Л.И., Сергеева, И.А. Оценка готовой продукции сельского хозяйства по справедливой стоимости [Текст] / Л.И. Хоружий, И.А. Сергеева // Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве. – 2007. - № 2. – С. 13-15

132. Хушвахтзода, Қ.Х., Қодирова, Г.Т. Сиёсати баҳисобгири чун асоси ташаққули низоми баҳисобгирии муҳосибӣ [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Г.Т. Қодирова // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 4-1. – С. 5-13

133. Хушвахтзода, Қ.Х., Розиев, Д.А. Пояҳои ғоявии бунёдқунии низоми баҳисобгирии идорақуни ва таҳлили масрафҳо дар корхонаҳои саноати бофандагӣ [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Д.А. Розиев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2020. - № 4 (72). – С. 108-118

134. Хушвахтзода, Қ.Х., Розиев, Д.А., Бобоҳонзода, М.Ҷ. Таҳқиқи вазъи муосири пешбурди баҳисобгирии идорақуни ва таҳлили масрафҳо дар корхонаҳои саноати бофандагии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Д.А. Розиев, М.Ҷ. Бобоҳонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. - № 5. – С. 5-11

135. Чесноков, С.В. Адаптация бухгалтерской отчетности промышленных предприятий к международным стандартам [Текст]: Дисс. канд. экон. наук: 08.00.12 / Чесноков Сергей Васильевич. – Ростов н/д, 2002. – 222 с.

136. Шабанникова, Н.Н. Научно-практические аспекты учета работ по восстановлению основных средств [Текст] / Н.Н. Шабанникова // Аудит и финансовый анализ. - 2016. - № 4. - С. 80-86

137. Шаклҳои ҳуҷҷатҳои аввалияи баҳисобгирии муҳосибӣ ва регистрҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои бучетӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. фармоиши Вазорати молияи ҷумҳурии Тоҷикистон № 102 аз 25.12. 2010 с. [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://minfin.tj/downloads/Shaklhoihujathoiavaliy.pdf>

138. Шарифов, З.Р., Талбаков, С.А. Такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ [Матн] / З.Р. Шарифов, С.А. Талбаков // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. - № 2 (26). – С. 21-27

139. Шиболович, В.В. Оценка амортизируемой стоимости основных средств [Текст] / В.В. Шиболович // Вестник Белорусского государственного университета транспорта: наука и транспорт. – 2009. - № 2 (19). – С. 89-93

140. Широкова, Е., Еремеева, Е. Управленческий учет на базе МСФО – подмена понятий или оптимизация работы? / Е. Широкова, Е. Еремеева // МСФО на практике. – 2011. - № 2 [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://msfo-practice.ru/285067>

141. Ширяева, Г.Ф. Особенности бухгалтерского учета лизинговых операций у лизингополучателя [Текст]/ Г.Ф. Ширяева // Аудит и финансовый анализ. - 2010. - № 2. - С. 106-113

142. Шобеков, М., Маджидов, Ф.А. Долгосрочные активы: вопросы учета износа основных средств в контексте налогового и финансового учета [Текст] М. Шобеков, Ф.А. Маджидов // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2017. - № 2 (29). – С. 105-110

143. Шогенов, Б.А., Абазова, Ф.М. Современный взгляд на формирование эффективной амортизационной политики в бухгалтерском и налоговом учете [Текст] / Б.А. Шогенов, Ф.М. Абазова // Международный бухгалтерский учет. – 2013. - № 19 (265). – С. 2-10

144. Шохин, Е.И. Финансовый менеджмент: учебник [Текст] / под ред. Е.И. Шохина. - М.: КноРус, 2008. – 480 с., с. 106–107

145. Якимов, Д.В. Учет основных средств в соответствии с международными стандартами [Текст]: Дисс. канд. экон. наук: 08.00.12 / Якимов Денис Вячеславович. – Москва, 2012. – 167 с.

146. Ярмолевич, М.В. Финансовые тормоза ускорения воспроизводства основного капитала. Варианты разблокировки [Текст] / М.В. Ярмолевич // Директор. – 2006. - № 1. – С. 12-15

147. Iniguez, J.V.M., Cruz, G.C., Pena, J.H. Revalorization of properties plant and equipment (PPyE) for financing purposes [Text] / J.V.M. Iniguez, G.C. Cruz, J.H. Pena // Revista Universidad y Sociedad. – 2017. - № 9(3). – P. 184–190

148. Matei, N.C., Tole, M., Stroe, M.A. The importance of tangible fixed-assets revaluation: A comparison between Romanian accounting regulations and the IPSAS 17 «Property, plant and equipment» [Text] / N.C. Matei. M. Tole, M.A. Stroe // Proceedings of CBU. – 2017. - № 5. – P. 314–319

2. РҶӢХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

А. Интишорот дар наирияхои ба Рӯйхати маҷаллаҳо ва наирияхои илмии тақризии тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохилишаванда

[1-М]. Каримиён, М.Б. Составление плана счетов бухгалтерского учета на основе МСФО [Текст] / Б.Х. Каримов, М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 7. - С. 76-83

[2-М]. Каримиён, М.Б. Хусусиятҳои воситаҳои асосӣ ва тартиби баҳисобگیری онҳо тибқи стандартҳои байналмилалӣ [Матн] / М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. - № 3 (37). – С. 108-114

[3-М]. Каримиён, М.Б. Учет затрат на восстановление объектов основных средств в современных условиях [Текст] / М.Б. Каримиён // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2021. - № 6. – С. 150-157

[4-М]. Каримиён, М.Б. Шароити корбурди стандартҳои байналмилалӣ дар баҳисобгирии идоракунии воситаҳои асосӣ [Матн] / М.Б. Каримиён // Идоракунии давлатӣ. – 2022. - № 4/1 (58). – С. 160-170

[5-М]. Каримиён, М.Б. Тартиби баҳодихӣ ва азнавбаҳодиҳии воситаҳои асосӣ дар шароити муосир [Матн] / М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 3. – С. 108-115

[6-М]. Каримиён, М.Б. Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ: қоидаҳои СБҲМ ва Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / С.Ф. Низомов, М.Б. Каримиён // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. - № 5. – С. 14-24

Б. Мақолаҳо дар дигар нашрияҳо

[7-М]. Каримиён, М.Б. Вопросы амортизационных отчислений в бухгалтерском и налоговом учете [Текст] / М.Б. Каримиён / Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита / Материалы VI международной студенческой научно-практической конференции (г. Душанбе, 19-20 мая 2017 года). – Душанбе: РИРА АРТ, 2017. – С. 76-80

[8-М]. Каримиён, М.Б. Хусусиятҳои истеҳлоки воситаҳои асосӣ дар баҳисобгирии муҳосибӣ ва андоз [Матн] / Н.А. Ойев, М.Б. Каримиён / Рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 1-2 декабри соли 2017). - Душанбе: ИПС, 2017. – С. 276-282

[9-М]. Каримиён, М.Б. Амортизационная политика и бухгалтерский учет [Текст] / М.Б. Каримиён / Актуальные проблемы учета, анализа, аудита и статистики в Республике Таджикистан / Материалы республиканской научно-

практической конференции (г. Душанбе, 23 декабря 2017 года). - Душанбе: ТФЭИ, 2017 – С. 62-67

[10-М]. Каримиён, М.Б. Учет ремонта и модернизации основных средств в современных условиях [Текст] / М.Б. Каримиён, Ф.С. Обидов / Проблемы бухгалтерского учета, анализа и аудита на коммерческих предприятиях / Материалы республиканской научно-практической конференции (г. Душанбе, 30 марта 2019 года). - Душанбе: ИПС, 2019. - С. 3-10

[11-М]. Каримиён, М.Б. Особенности учета ремонта и модернизации основных средств [Текст] / М.Б. Каримиён, Н.А. Ойев / Современные тенденции денежно-кредитных отношений и их влияние на экономическое развитие / Материалы республиканской научно-практической конференции (г. Душанбе, 15 февраля 2020 года). – Душанбе: ИПС, 2020. - С. 195-199

[12-М]. Каримиён, М.Б. Хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии дороиҳои дарозмуҳлат [Матн] / М.Б. Каримиён, У.С. Асрорзода / Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 27 март соли 2021). – Душанбе: ДСХ, 2021 – С. 3-7

[13-М]. Каримиён, М.Б. Хусусиятҳои баҳисобгирии воридшавии воситаҳои асосӣ дар шароити муосир [Матн] / С.Ф. Низомов, М.Б. Каримиён / Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 27 март соли 2021). – Душанбе: ДСХ, 2021. – С. 21-26

[14-М]. Хусусиятҳои эътирофкунӣ ва баҳодиҳии воситаҳои асосӣ [Матн] / М.Б. Каримиён / Вазъи муосир ва дурнамои рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Маҷмаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 27 март соли 2021). – Душанбе: ДСХ, 2021. – С. 69-75

[15-М]. Каримиён, М.Б. Дигаргуниҳо дар баҳисобгирии воситаҳои асосӣ мутобиқи кодекси андози нави Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.Б. Каримиён /

Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022. – С. 51-55

[16-М]. Каримиён, М.Б. Тартиби гузаронидани аудити дохилии воситаҳои асосӣ [Матн] / Б.Ҳ. Каримов, М.Б. Каримиён / Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 26 март соли 2022). – Душанбе: ДБССТ, 2022 – С. 63-72

[17-М]. Каримиён, М.Б. Хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибии лизинг (ичораи моливӣ) [Матн] / Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ / Маводи конфронси илмӣ–амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 21 майи соли 2022). - Душанбе: ДМТ, 2022 – С. 147-152

[18-М]. Каримиён, М.Б. Аудити дохилии баҳисобгирии воситаҳои асосии корхонаҳои тиҷоратӣ [Матн] / М.Б. Каримиён / Рушди баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва саноаткунонии босуръати кишвар / Маводи конфронси илмӣ–амалии байналмилалӣ (н. Рашт, 28 майи соли 2022). - Рашт: ДОТ дар ноҳияи Рашт. - С.19-24

[19-М]. Каримиён, М.Б. Баҳисобгирии истеҳлоки дороиҳои ғайримоддӣ мутобиқи стандартҳои байналмилалӣ [Матн] / М.Б. Каримиён, Ф. Раҳимов / Такмили муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ ҳамчун заминаи амалисозии ҳадафи чоруми миллӣ – саноаткунонии босуръати мамлакат / Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Душанбе, 28 майи соли 2022).- Душанбе: ДБССТ, 2022 – С. 120-122

[20-М]. Каримиён, М.Б. Баҳисобгирии воситаҳои асосӣ дар муассисаҳои буҷавӣ [Матн] / М.Б. Каримиён / Танзими давлатии зиддибуҳронии баҳши воқеии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити саноаткунонии босуръати кишвар / Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 26 сентябри 2022). - Душанбе: ДБССТ, 2022. – С. 119-121

[21-М]. Каримиён, М.Б. Вазифаҳои асосии дорониҳои дарозмуҳлат [Матн] / М.Б. Каримиён / Нақш ва мақоми менеҷменти инноватсионӣ дар таҳким ва рушди саноатикунонии мамлакат / Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 28 октябри 2022). - Душанбе: ДБССТ, 2022 – С. 214-217

[22-М]. Каримиён, М.Б. Ҷанбаҳои идоракунии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ [Матн] / М.Б. Каримиён / Самтҳои стратегии рушди соҳибқори инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ / Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 25 ноябри соли 2022). - Душанбе: ДБССТ, 2022. – С. 337-342

[23-М]. Каримиён М.Б. Баҳисобгирии истеҳлоки дорониҳои ғайримоддӣ дар шароити қорбурди стандартҳои байналмилалӣ [Матн] / Нақши Тоҷикистон дар ҳалли масоили муносири экологӣ бо ҳадафи рушди устувор ва таъмини амнияти экологӣ / Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (ш. Душанбе, 17 декабри 2022). - Душанбе: ДБССТ, 2022 – С. 24-28

[24-М]. Каримиён, М.Б. Вопросы оценки основных средств в современных условиях [Текст] / М.Б. Каримиён / Актуальные вопросы бухгалтерского учета, анализа и аудита в современных условиях / Материалы республиканской научно-практической конференции (г. Душанбе, 28 марта 2023 года). – Душанбе: МУТПТ. – С. 93-96

[25-М]. Каримиён, М.Б. Особенности бухгалтерского и налогового учета основных средств [Текст] / М.Б. Каримиён / Вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем / Сборник статей по материалам LXVII международной научно-практической конференции. - № 1 (60). М.: Изд. «Интернаука», 2023. – С. 6-13

[26-М]. Каримиён, М.Б. Проблемы оценки основных средств в учетной системе Республики Таджикистан [Текст] / М.Б. Каримиён / ЭКОНОМИКА, БИЗНЕС, ИННОВАЦИИ / Сборник статей XXII международной научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и просвещение», 2023 - С. 61-65